

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
“ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Збірник наукових праць

*За матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції
студентів, аспірантів та молодих вчених
14 – 15 листопада 2019 року*

**ДУХОВНО-МОРАЛЬНІСНІ ОСНОВИ ТА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ДОЛІ ЛЮДСЬКОЇ
ЦИВІЛІЗАЦІЇ**

Випуск 50 (54)

*За редакцією
члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук
України, доктора педагогічних наук, професора
О.Г. РОМАНОВСЬКОГО*

Харків НТУ «ХПІ» 2019

Рецензенти: **Р. С. Гуревич**, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України

В. В. Рибалка, доктор психологічних наук, професор

В. О. Лозовой, доктор філософських наук, професор

Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ №7762 від 21.08.2003 р.

**ВКЛЮЧЕНИЙ У ДОВІДНИК ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ БАЗИ ДАНИХ
ULRISCH'S PERIODICALS DIRECTORY (NEW JERSEY, USA)**

Редакційна колегія

В. Г. Кремень, д-р. філос. н., професор, академік НАН України і НАПН України (голова)

Є. І. Сокол, д-р. техн. н., професор, член-кореспондент НАПН України (співголова)

О. Г. Романовський, д-р. пед. н., професор, член-кореспондент НАПНУ (заступник голови)

В. М. Бабасв, д-р. держ. упр, професор

В. П. Андрущенко, д-р. філос. н., професор, академік НАПН України

Н. Г. Ничкало, д-р. пед. н., професор, академік НАПН України

І. Д. Бех, д-р. психол. н., професор, академік НАПН України

В. І. Луговий, д-р. пед. н., професор, академік НАПН України

В. Ю. Біков, д-р. техн. н., професор, академік НАПН України

С. О. Сисосва, д-р. пед. н., професор, член-кор. НАПН України

Р. С. Гуревич, д-р. пед. н., професор, член-кор. НАПН України

Л. Л. Товажнянський, д-р. техн. н., професор, почесний академік НАПН України

В. М. Князєв, д-р. філос. н., професор

П. І. Надолішний, д-р. держ. упр., професор

В. П. Тронь, д-р. держ. упр., професор

В. В. Рибалка, д-р. психол. н., професор

Т. І. Сушенко, д-р. пед. н., професор

В. О. Моляко, д-р. психол. н., професор

Н. А. Побірченко, д-р. психол. н., професор

Л. П. Пуховська, д-р. пед. н., професор

О. М. Психота, д-р. пед. н., професор

В. В. Корженко, д-р. філос. н., професор

А. І. Грабченко, д-р. техн. н., професор

Є. Є. Александров, д-р. техн. н., професор

М. Д. Годлевський, д-р. техн. н., професор

О. С. Куценко, д-р. техн. н., професор

В. Б. Самородов, д-р. техн. н., професор

О. С. Пономарьов, професор

С. М. Пазинич, д-р. філософії, професор

О. А. Ігнатюк, д-р. пед. н., професор

Н. В. Підбуцька, д-р. псих. н., професор (відповідальний секретар)

Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти [Текст] : П78 зб. наук. праць / за ред. О.Г. Романовського. – Вип. 50 (54). – Харків : НТУ “ХПІ”, 2019. – 212 с.

Розглянуто психолого-педагогічні аспекти проблем підготовки фахівця, теоретико-практичні компоненти теорії управління, компоненти інноваційної складової розвитку освіти, психологічні проблеми соціального життя. Проаналізовано питання удосконалення рівня підготовки фахівця та інноваційних аспектів у сфері освіти та управління.

Адресовано науковим працівникам, педагогам, аспірантам, тим хто займається дослідженням проблем підготовки гуманітарно-технічної еліти.

ББК 74в7

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНІСНИХ ЯКОСТЕЙ У МАГІСТРАНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ» В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Моральне виховання – безперервний процес, воно починається з народження людини і продовжується все життя. На перший погляд може здатися, що не можна позначити якісь періоди в цьому єдиному безупинному процесі. І, тим не менш, це можливо і доцільно.

Педагогіка зафіксувала, що в різні вікові періоди існують неоднакові можливості для морального виховання. Дитина, підліток і юнак, наприклад, по-різному ставляться до різних засобів виховання. Для ходу виховання важливо знати і його результати, які найкраще підводити за якийсь певний відрізок життя.

Знання обліку досягнутого людиною в той чи інший період життя допомагає проектувати у вихованні його подальше моральний зростання. Наприклад, А.С. Макаренко був прихильником активного і дієвого виховання, спрямованого на формування людини з високomorальними якостями і рисами

характеру, тому він не мислив успіху в педагогічній роботі без чіткого уявлення про ідеал тієї особистості, яку слід виховати [1].

З латинської мови слово «moralis» перекладається як «вдача», тобто мораль. Звичаї завжди вважалися еталонами і нормами, на які ґрунтувалися люди в своїй поведінці і вчинках. Їх відносять до мінливих категорії. Звичаї створюються суспільством і підтримуються авторитетом громадської думки, а не правом. З їх допомогою зрозуміло, як потрібно жити людині, вести себе в суспільстві і так далі. Мораль давно вже історично обумовлена. Зміна суспільно-економічних форм сприяла зміні моральних норм і правил поведінки в суспільстві [2].

У професійній сфері публічного управління та адміністрування праця набуває моральної цінності. Одним із самих потужних чинників формування людської гідності. Особиста мораль у професійній сфері управління та адміністрування передбачає усвідомлення професійного обов'язку.

Представник публічного управління та адміністрування має подбати про позитивний авторитет представлених органів влади та державної служби в цілому, яка також має дорожити своїм ім'ям та статусом.

Виховна робота в університеті є невід'ємною частиною виконання навчальним закладом свого призначення – задоволення освітніх потреб особистості, підготовки конкурентоспроможних фахівців [4,6].

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Основною метою виховної роботи є розвиток особистості студента, як громадянина українського суспільства, що володіє глибокими професійними знаннями і навичками, культурного, соціально активного, з повагою ставиться до духовних цінностей і традицій, моральних влаштували і моральним орієнтирам суспільства.

Виховний процес націлений на формування професійних якостей особистості, формування громадянської позиції, соціальної відповідальності, проявляється в турботі оточуючих людей, моральне виховання, результатом якого є засвоєння норм моралі; виховання позитивного відношення до праці, формування здорового образу життя, бажання не тільки до морального саморозвитку, а й до фізичного розвитку.

Виховна система університету є гуманістичної. Вона орієнтована на особистість того, хто навчається, на розвиток його здібностей, задатків, індивідуальності; на підготовку його до життя серед людей, взаємодії з ними. Виховна робота - це частина навчально-виховного процесу, спрямована на розвиток морально-етичного, правового, на прищеплення навичок культури поведінки [5].

В університеті реалізується системний підхід до виховного процесу.

В основі системного підходу закладені принципові ідеї:

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

---

1) виховання, будучи частиною соціалізації особистості здійснюється через професійну освіту і організацію життєдіяльності студента;

2) виховання – цілеспрямоване управління процесом розвитку і професійного становлення особистості;

3) найголовнішим психологічним ефектом соціалізації і виховання студентів є поступове формування у них потреби і здатності до саморозвитку, самостійного розвитку себе як особистості, суб'єкта діяльності, індивідуальності;

4) головним гуманістичним вихованням є створення умов для цілеспрямованого систематичного розвитку студента як рівноправного суб'єкта діяльності [3].

Виховна робота ґрунтується на принципах особистісного підходу у вихованні, гуманістичного підходу до побудови відносин у виховному процесі, диференційований підхід до виховання студентів; природності та культурності виховання, творчого розвитку.

Моральне виховання займає одне з провідних місць в змісті виховного процесу університету і є його пріоритетним направленням.

Список літератури: 1. *Арват Ф. С.* Культура спілкування: [навч.-метод. посібник] / Ф. С. Арват, Є. І. Коваленко, С. В. Кириленко, П. М. Щербань. К.: ІЗИН, 1997. 328 с. 2. *Бандурка А. М.* Психологія управління: навч. посіб. / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянська.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Харьков: ООО “Фортуна-пресс”. 1998. 464 с. 3. Державне управління і менеджмент: [навч. посіб.]: [під. ред. Одінцової Г.С.]. Х.: ХарРІУАДУ, 2002. 492 с. 3. *Ливенцова В. А.* Формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів невиробничої сфери: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. Тернопіль, 2002. 18 с. 4. *Луговий В. І.* Актуальні проблеми підготовки і використання керівних кадрів державної служби (аналіз світового досвіду) / В. І. Луговий, В. А. Яцуба // Вісник УАДУ. К., 1999. № 1. С. 46-56. 5. *Оганесян Н. Т.* Методы активного социально-психологического обучения: тренинги, дискуссии, игры / Н. Т. Оганесян. М.: Изд-во «Ось-89». 2002. 176 с.

Bibliography (transliterated): 1. Arvat F. S. Kul'tura spilkuvannia: [navch.-metod. posibnyk] / F. S. Arvat, Ye. I. Kovalenko, S. V. Kyrylenko, P. M. Scherban'. K.: IZYN, 1997. 328 p. 2. Bandurka A. M. Psihologija upravlenija: navch. posib. / A. M. Bandurka, S. P. Bocharova, E. V. Zemljanskaja. Har'kov: ООО “Fortuna-press”. 1998. 464 p. 3. Derzhavne upravlinnia i menedzhment: [navch. posib.]: [pid. red. Odintsovoi H.S.]. Kh.: KharRIUADU, 2002. 492 p. 3. Liventsova V. A. Formuvannia kul'tury profesijnoho spilkuvannia u majbutnikh menedzheriv nevyrobnychoi sfery: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 “Teoriiia i metodyka profesijnoi osvity”. Ternopil', 2002. 18 p. 4. Luhovyj V. I. Aktual'ni problemy pidhotovky i vykorystannia kerivnykh kadriv derzhavnoi

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

---

sluzhby (analiz svitovoho dosvidu) / V. I. Luhovyj, V. A. Yatsuba // Visnyk UADU. K., 1999. № 1. P. 46 – 56. 5. Oganessian N. T. Metody aktivnogo social'no-psihologicheskogo obuchenija: treningi, diskussii, igry / N. T. Oganessian. M.: Izd-vo «Os'-89». 2002. 176 p.

Воробйова Є. В., Коник Д. В.

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИСНИХ ЯКОСТЕЙ У
МАГІСТРАНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПУБЛІЧНЕ
УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ» В ПРОЦЕСІ
ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

Розглядається сучасний стан проблеми морального становлення особистості в процесі освіти. У сучасній молоді спостерігається низький рівень моральних якостей і нездатність дати оцінку своєї поведінки та дій оточуючих.

Ключові слова: моральність, моральні якості, моральне виховання, моральне становлення, моральність студента.

Воробьёва Е. В., Коньк Д.В.

**ФОРМИРОВАНИЕ МОРАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ У
МАГИСТРАНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ПУБЛИЧНОЕ
УПРАВЛЕНИЕ И АДМИНИСТРИРОВАНИЕ» В ПРОЦЕССЕ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ**

Рассматривается современное состояние проблемы нравственного становления личности в процессе образования. В современной молодежи наблюдается низкий уровень моральных качеств и неспособность дать оценку своего поведения и действий окружающих.

Ключевые слова: нравственность, моральные качества, нравственное воспитание, нравственное становление, нравственность студента.

Vorobjova Ye. V., Konyk D. V.

**FORMATION OF MORALITY QUALITIES IN PUBLIC
ADMINISTRATION AND ADMINISTRATION MASTERS IN THE
PROFESSIONAL TRAINING PROCESS**

The current state of the problem of the moral formation of personality in the educational process is considered. In modern youth, a low level of moral qualities and inability to assess their behavior and the actions of others are observed.

Key words: morality, moral qualities, moral education, moral formation, student morality.

ІСТОРІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЛІДЕРА

Уся історія людства створена самими людьми, тому що саме ми, люди, і є історія. Усім нам знайомі імена таких великих людей, як Олександр Македонський, Вінстон Черчіль. В історії України, для прикладу, це Давньоруський князь Святослав Ігорович, гетьман Богдан Хмельницький. Кожен з них, незалежно від умов, беззаперечно, був лідером. Усі вони мали змогу вкласти свої ідеї в голови інших і повести людей за собою. Чого не кожен може досягнути.

Отож, з давніх часів філософи мали роздуми про те, яким має бути правитель, як він повинен діяти. Аналіз феномена «лідерство» ми зустрічаємо в працях багатьох філософів. Кожен з них розмірковував над тим, якою має бути ідеальна держава, її правитель. Адже лідери були різні залежно від певних обставин, проблем, які доводилося переживати визначеному суспільству.

Якщо в країні були воєнні події, то їй потрібен був лідер-воєначальник, який би зміг вивести країну зі стану війни або з перемогою, або ж з мінімальними втратами. Коли в країні була економічна криза, то суспільство вимагало лідера-реформатора, котрий зміг би відшукати оптимально можливий шлях виходу

цього суспільства із кризи. Самодостатнє ж стабільне суспільство також потребує свого лідера – дипломата, що зможе підтримувати на належному рівні цей оптимальний стан функціонування.

Найпершими джерелами вивчення феномена лідерства можна вважати вчення Конфуція про управління, праці видатних мислителів Античності, особливо Платона. В них простежується підхід до вивчення якостей лідера з точки зору характеристик його особистості. Вони визначали портрет ідеального правителя як узагальнений образ попередніх успішних лідерів. Основою їх роботи було те, що лідером може стати лише той, хто володіє набором певних якостей характеру. Наприклад, Конфуцій казав: «Хто повторює старе і дізнається нове, той може бути ватажком», і вважав, що від морально-етичних якостей «благородного мужа» залежить як цілісність і процвітання імперій, так і їх занепад і розпад [1].

Багато мислителів також привертали свою увагу до проблеми лідерства. Серед них є доробки Платона, Аристотеля, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ф. Ніцше, Т. Карлейла, М. Вебера, З. Фройда, Дж. Моутона, Р. Лайкерта і Р. Блейка, У. Шелдона, У. Беніса.

Серед українських науковців проблему лідерства досліджують Калашнікова С. А., Романовський О. Г., Гура Т. В., Науменко О. С. та інші.

У XIX ст. відбулося системне зростання інтересу до проблеми лідерства з боку філософів, психологів, соціологів.

Сильний вплив на аналіз феномена лідерства має З. Фройд.

Аналізуючи натовп учених зазначав, що люди в групах інстинктивно ставлять себе в позицію підкорення, а ті люди, які проголошують свою владу, швидко стають лідерами і зберігають свої позиції, якщо мають силу і являють ідеальні риси групи. Отже вплив лідера тут базується на емоційному, а не раціональному, Доки лідер допомагатиме групі досягати поставлених цілей, доти він і зберігатиме свій вплив на дану групу.

Далі актуальною стає філософія пізнання надлюдини, або надособистості. Ф. Ніцше досліджував феномен лідерства з точки зору прояву «творчого інстинкту» людини. Згідно з теорією Ніцше, мораль перешкоджає процесу прагнення до лідерства, і історичний розвиток залежить саме від великих особистостей, які прагнуть влади. Так само лідерство аналізується англійським істориком Томасом Карлейлем. Його роботи в подальшому отримали певний резонанс у філософії лідерства. За його теорією лідер пов'язаний із певним культом виняткового індивіда – героя. Для нього лідером може бути тільки та особистість, яка володіє двома істотними властивостями – відвертістю та інтуїцією [2].

Макс Вебер, німецький філософ, більш детально охарактеризував лідерство. Лідер, згідно з його вченням, має такі якості як почуття відповідальності, бажання, здатність реально оцінити ситуацію, самовіддачу. Саме цей учений ввів соціально-філософське поняття «харизматичний лідер». М. Вебер визначає поняття «харизматичний лідер», як «...рису

особистості, яка вважається незвичною, завдяки тому вона й оцінюється, як наділена надприродними, надлюдськими чи, у крайньому випадку, специфічно особливими силами і здатностями, які не властиві для інших людей. Вона є посланою Богом» [3]. Поширюючи свою концепцію харизматичного лідера, М. Вебер стверджував, що вона заснована на героїзмі лідера, святості, фанатичній відданості ідеї та ін.

Визначальним кроком у вивченні феномена лідерства стали дослідження теоретиків поведінкового підходу Дж. Моутона, Р. Лайкерта і Р. Блейка. Вони перевели увагу з якостей лідера на його поведінку. Головними об'єктами лідерства стали люди і відносин між ними, а дуже важливою стала увага до результату їх діяльності.

На початку ХХ ст. проблема лідерства набула трансдисциплінарного характеру. Лідерство почали досліджувати у психології, політології, соціології, менеджменті тощо. Тож сьогодні існує величезна кількість концепцій і моделей лідерства.

Американський професор У. Шелдон намагався пояснити поведінку людини, виходячи з будови її тіла. Люди із міцною пропорційно розвиненою статурою, впевнені у рухах, швидкі у реакціях, здатні до сильного спротиву. Вони мають бажання домінувати над іншими, прагнуть влади, агресивні та безжальні, не бояться ризику. Саме з них виходять сильні лідери. Тож У. Шелдон дійшов висновку, що необхідно звернути увагу на особливості будови тіла людини ще в

дитинстві й не потрібно намагатися змінити її характер, готуючи до тієї діяльності, для якої підходить її психотип.

Цікавими є дослідження У. Беніса. Учений вивчав життя і діяльність дев'яноста успішних лідерів та виявив визначальні, з його точки зору, групи лідерських якостей. Однією з важливих умов ефективного лідерства У. Беніс вважав вміння ділитися владою в організації для створення такої атмосфери, в якій люди відчують як власну цінність, так і важливість своєї роботи, завдяки чому вони її краще виконують, роблячи вагомий внесок у загальну справу [4].

Уже у ХХІ ст. українські вчені О. Г. Романовський, Т. В. Гура та ін. визначають лідерство як трикомпонентне явище: лідерство як особистість; лідерство як команда; лідерство як процес. Поєднання визначених компонентів забезпечує послідовний рух лідера та його команди до досягнення мети та реалізації поставлених завдань. Відсутність хоча б одного з компонентів призводить до блокування реалізації лідерського потенціалу особистості [5].

Тож аналізуючи історію концептуального вивчення феномену лідера, ми приходимо до висновку, що протягом всієї історії людства лідер був необхідною умовою існування суспільства, але кожне суспільство наділяло лідера своїми якостями. Оскільки феномен лідерства досить складний, і дати єдине визначення, яке б охарактеризувало усю його багатогранність, складно, та все ж науковці намагаються

підібрати унікальний набір характеристик лідера, щоб будь-хто міг себе в житті реалізувати.

Список літератури: 1. *Равино А. В.* Основы лидерства: тексты лекций для студентов специальности 1 – 25 01 07 «Экономика и управление на предприятии» заочной формы обучения / А. В. Равино. Минск: БГТУ, 2014. 85 с. 2. *Науменко О. С.* Лідерство як соціально-філософська проблема / *О. С. Науменко // Зб. наук. пр. [Філософські проблеми гуманітарних наук].* Київ, 2009. С. 175 – 181. 3. *Райгородский Д. Я.* Психология и психоанализ власти: хрестоматия: в 2-х т. Самара: БАХРАХ, 1999. 640 с. 4. *Беннис У.* Как становятся лидерами: менеджмент нового поколения: роль эпохи, ценностей и событий в становлении лидеров / Уоррен Беннис, Роберт Дж. Томас. М.: Вильямс, 2006. 207 с. 5. Теорія і практика формування лідера: навчальний посібник / О. Г. Романовський, Т. В. Гура, А. С. Книш, В. В. Бондаренко. Харків, 2017 р. 100 с.

Bibliography (transliterated): 1. Ravino A.V. Osnovy liderstva: teksty leksiyy dlya studentov spetsialnosti 1 – 25 01 07 «Ekonomika i upravlenie na predpriyatii» zaочноy formy obucheniya / A. V. Ravino. Minsk: BGTU, 2014. 85 p. 2. Naumenko O. S. Liderstvo yak sotsialno-filosofska problema / O. S. Naumenko // Zb. nauk. pr. [Filosofski problemy humanitarnykh nauk]. Kyiv, 2009. P. 175 – 181. 3. Raygorodskiy D. Ya. Psihologiya i psihoanaliz vlasti: hrestomatiya: v 2-h t. Samara: BAHRAH, 1999. 640 p. 4. Bennis U. Kak stanovyatsya liderami: menedzhment novogo pokoleniya: rol epohi, tsennostey i sobyitiy v stanovlenii liderov / Uorren Bennis,

Robert Dzh. Tomas. M.: Vilyams, 2006. 207 p. 5. Teoriia i praktyka formuvannia lidera: navchalnyi posibnyk / O. H. Romanovskyi, T. V. Hura, A. Ye. Knysh, V. V. Bondarenko. Kharkiv, 2017 r. 100 p.

Гуренко Ю. І.

ІСТОРИЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЛІДЕРА

У статті проведено аналіз історичних та сучасних підходів до визначення лідерства й розглянуто особливості розуміння лідерства вітчизняними та зарубіжними вченими з філософських позицій.

Ключові слова: лідер, лідерство, феномен, концепція лідерства.

Гуренко Ю. И.

ИСТОРИЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ИЗУЧЕНИЯ ФЕНОМЕНА ЛИДЕРА

В статье проведен анализ исторических и современных подходов к определению лидерства и рассмотрены особенности понимания лидерства отечественными и зарубежными учеными с философских позиций.

*Ключевые слова: лидер, лидерство, феномен, концепция
лидерства*

Hurenko Yu. I.

HISTORY OF THE CONCEPTUAL STUDY OF THE LEADER PHENOMENON

The article analyzes the historical and contemporary approaches to the definition of leadership and considers the peculiarities of understanding of leadership by national and foreign scholars from philosophical positions.

*Key words: leader, leadership, the phenomenon, leadership
concept.*

УДК 159.9:316

Демідова Ю. Є., Шахова Г. А.

м. Харків, Україна

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛІСНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Небезпеку, що загрожує людству у зв'язку з сучасною екологічною кризою, можна подолати, лише реалізувавши

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

комплекс заходів щодо формування екологічної культури в контексті духовно-моралісних цінностей майбутніх фахівців.

Під екологічною культурою розуміють рівень сприйняття людьми природи, навколишнього світу й оцінка свого місця у світі, ставлення людини до світу.

У зв'язку з глобальною екологічною кризою необхідно з'ясувати, які відносини людини і природи можна вважати гармонійними, як людська діяльність впливає на навколишнє середовище, і визначити, чому екологічна культура така важлива особливо нині.

Також не менш важливо визначити як рівень екологічної культури співвідноситься із ситуацією у світі, в яких кореляційних відносинах вона перебуває з глобальною екологічною кризою.

Нині екологічна компетентність стає безсумнівною та обов'язковою ознакою культури. Людське ставлення до природного довкілля передбачає не тільки раціональне, грамотне використання сил і ресурсів природи, а й відповідальність за найвіддаленіші результати цього використання. Така відповідальність у масовій свідомості не виникає сама собою. Її необхідно виховувати [1].

Одним з чинників, що впливає значною мірою на поглиблення критичного довкілля, є недостатність екологічної орієнтації освітнього процесу. На сучасному етапі розвитку людства, в час надвисокого рівня впливу на довкілля з не

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЄЛТИ**

завжди передбачуваними наслідками екологічна освіта, виховання і культура громадян визначають не лише сутність держави, але й благополуччя та здоров'я нації.

Екологічна освіта є необхідною складовою формування екологічної культури, тобто сталого гармонійного екологічно безпечного розвитку суспільства. Проблема взаємовідношення людини і природи з'явилася предметом вивчення багатьох мислителів різних областей наукового знання минулого і сучасності.

В Україні Концепція екологічної освіти була затверджена у 2002 році [2]. Міністерство освіти і науки України передбачає чітку структуру формування екологічної освіти, що охоплює всі вікові, соціальні та професійні групи населення. В ній виділено два основні напрямки освіти – формальна і неформальна.

Формальна освіта охоплює всі ланки загальної системи освіти, яка існує в Україні: дошкільну, шкільну, позашкільну, професійно-технічну, вищу та післядипломну.

Другий напрямок – має просвітницький характер і спрямований на формування екологічної культури населення через засоби масової інформації, громадські екологічні об'єднання, партії тощо.

Суспільство на сучасному етапі вимагає від вищої освіти забезпечення максимального розвитку інтелектуальних здібностей і формування загальнолюдських якостей особистості, насамперед,

духовного розвитку особистості, якій притаманний екологічний спосіб мислення, екологічна культура, мораль, етика. Тому за сучасних умов навчальним закладам повинна належати головна роль у формуванні екологічного мислення.

Формування екологічної культури повинно орієнтуватись на активну взаємодію людини з природою, побудовану на науковій основі, на оцінюванні людини як частини природи.

Екологічні знання, доповнені ціннісними орієнтаціями, повинні стати основою екологічної культури і екологічного мислення. Вони мають сприяти усвідомленню цінностей, допомагати вирішенню комплексних екологічних проблем, що стоять перед людством, забезпечити комфортність його проживання у майбутнього, зберегти та примножити унікальну різноманітність всієї біоти [3].

Таким чином оптимізація взаємовідносин суспільства і природи неможливі не лише без відповідного технологічного забезпечення, а й без високого рівня екологічних знань і відповідної поведінки, тобто без належної екологічної культури, як особливої специфічної і, певно, найістотнішої форми культури в цілому.

Список літератури: 1. *Касьянова О. М., Демідова Ю. Є.* Сутність та особливості формування екологічної культури майбутніх фахівців. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. Харків: НТУ «ХП»,

2012. № 30 – 31 (34 – 35). С. 212 – 227. 2. Злобін Ю. А. Основи екології. К.: Лібра, 1998. 248 с. 3. Демідова Ю. Є. Формування екологічної свідомості як важливе завдання системи освіти – Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Переяславська Рада. Її історичне значення і перспективи розвитку східнослов'янської цивілізації». Харків: НТУ «ХПІ». 2009. С. 74 – 77.

Bibliography (transliterated): 1. Kasianova O. M. Demidova Yu. Ye. Sutnist ta osoblyvosti formuvannia ekolohichnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv. – Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity. Kharkiv: NTU «KhPI», 2012. № 30 – 31 (34 – 35). P. 212 – 227. 2. Zlobin Yu. A. Osnovy ekolohii. K.: Libra, 1998. 248 p. 3. Demidova Yu. Ye. Formuvannia ekolohichnoi svidomosti yak vazhlyve zavdannia systemy osvity – Materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Pereiaslavska Rada. Yii istorychne znachennia i perspektyvy rozvytku skhidnoslovianskoi tsyvilizatsii». Kharkiv: NTU «KhPI». 2009. P. 74 – 77.

Демідова Ю. Є., Шахова Г. А.

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ
ДУХОВНО-МОРАЛІСНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ

Розглянуто особливості формування екологічної культури майбутніх фахівців. Показано, екологічна культура що формується через спеціальні види діяльності – екологічну освіту і виховання. Саме вони дозволять сформувати особистість, якій належатиме майбутнє, вільне від екологічних проблем. Лише формування екологічно свідомої людини майбутнього з високим рівнем екологічної культури і поведінки дозволить зберегти природні умови існування цивілізації і вивести її на шлях екорозвитку.

Ключові слова: екологічна культура, духовно-моралісні цінності, екологічна освіта, екологічна компетентність.

Демидова Ю. Е., Шахова Г. А.

ЕКОЛОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

В статье рассматриваются особенности формирования экологической культуры будущих специалистов. Показано, что экологическая культура формируется через специальные виды деятельности – экологическое обучение и воспитание. Именно эти факторы позволяют сформировать личность, которой будет принадлежать будущее, свободное от экологических проблем. И только формирование экологического сознания человека будущего с высоким уровнем экологической культуры позволит

сохранить существование цивилизации и вывести её на путь экоразвития.

Ключевые слова: экологическая культура, духовно-моральные ценности, экологическое образование, экологическая компетентность.

Demidova Yu. Ye., Shakhova H. A.

ENVIRONMENTAL CULTURE IN THE CONTEXT OF
FORMATION OF SPIRITUAL-MORALITY VALUES OF
FUTURE PROFESSIONALS

The paper considers the peculiarities of formation of ecological culture of future professionals. It is shown that the environmental culture is formed through special activities - ecological education and training. These factors can create a personality, which will belong to a future free from environmental problems. Only the formation of ecological consciousness of the person of the future with a high level of environmental culture will save the existence of civilization and bring it to the way ecodevelopment.

Key words: ecological culture, spiritual and moral values, ecological education, ecological competence.

Конкін В. М.

м. Харків, Україна

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАБУТНІХ ФАХІВЦІВ МАШИНОБУДІВНОГО ПРОФІЛЮ

Дієві зміни в українському суспільстві, вплив процесів глобалізації, інтеграція до європейського співтовариства суттєво змінили професійну підготовку фахівців машинобудівного профілю у ЗВО, оскільки у нинішніх реаліях їм потрібно використовувати нові методи та інноваційні ідеї для вирішення фахових завдань, які б відповідали сучасним вимогам. Потужним чинником конкурентноспроможності майбутніх фахівців на ринку праці стає їх самоосвітня компетентність, яка є однією з найважливіших складових професійної компетентності майбутніх машинобудівників.

Після впровадження положень Болонського процесу у ЗВО України, суттєво збільшилася частка самостійної роботи студентів у співвідношенні до їх аудиторної роботи. Під впливом цих нововведень й виникла гостра необхідність формування самоосвітньої компетентності у студентів технічних вузів.

З давніх часів проблема самоосвіти майбутніх фахівців була актуальним питанням, яке розглядалося видатними

педагогами: Я. Коменським, Г. Сковородою, К. Ушинським, І. Зимньою, М. Кузьміною, П. Підкасистим та іншими. А в наш час без самонавчання, яке вимагає постійного пошуку й використання нових знань та сучасних технологій, неможливо досягти висот професійної майстерності та досконалості. Розуміння необхідних знань і потреб, їх накопичення, обробка та структурування, вміння орієнтуватися в безмежному інформаційному просторі, мобільність, ініціативність, здатність до труднощів та розв'язання проблемних ситуацій – усі ці компоненти закладені в основу структури самоосвітньої компетентності.

На думку М. Г. Кузьміної, самоосвіта – це самостійна, цілеспрямована пізнавальна діяльність, яка ґрунтується на внутрішніх мотивах особистості й здійснюється без детального керівництва ззовні [1].

І. А. Зимня вважає, що самоосвітня компетентність – це здатність навчатися впродовж усього життя, до змісту якої належать: необхідність в саморозвитку, вміння вибудовувати свою особливу стратегію, здатність регулювати процес інтелектуального саморозвитку, оволодіння культурою рідної мови, адекватна оцінка результатів та визначення нових перспективних завдань [2].

Перетворення результатів самостійної роботи в закономірний елемент професійної підготовки - це і є головною метою формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців машинобудівного профілю у ЗВО. Самоосвітня діяльність стимулює у студента пізнавальну зацікавленість, активність,

креативність, мотивованість, самовпевненість, а найголовніше – він усвідомлює себе самокерованою особистістю, яка може здолати на своєму шляху життєві перешкоди та на свій розсуд побудувати успішну майбутню кар'єру.

Але зміст самоосвітньої діяльності майбутнього фахівця залежить від його дієвих мотивів, що спонукають його вибудовувати особисту стратегію при набутті певних знань, тобто він стає відповідальним за організацію власної самоосвіти [3].

Відповідальність за самоосвіту в процесі здобуття необхідних професійних знань майбутніми фахівцями можна вважати самоосвітньою відповідальністю особистості, яка виступає важливим елементом складної структури професійної відповідальності. А сама професійна відповідальність, як справедливо вважає О. С. Пономарьов та його співавтори, «полягає у сприйнятті людиною своєї професії та професійної діяльності як однієї з найважливіших життєвих цінностей, в усвідомленні її важливої суспільної значущості» [4, с.15].

Про істотну необхідність підвищення самоосвітньої відповідальності майбутніх фахівців машинобудівного профілю переконливо свідчить значний попит на висококваліфікованих спеціалістів у машинобудівній галузі. А у контексті сучасних вимог до вищої освіти ефективність та результативність навчання значною мірою визначається тим, як грамотно студент зумів організувати власну пізнавальну діяльність (самоосвітню роботу).

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Самоосвітня відповідальність вимагає від студента постійного розвитку свого професійного світогляду, що передбачає виокремлення потрібних знань з великого потоку інформації, які надалі необхідно належним чином трансформувати у професійні вміння та навички.

Але в умовах зміщення акценту на самостійне опанування знаннями, безвідповідальне ставлення до навчання самого майбутнього фахівця, гальмує його власний розвиток, ускладнює шанси успішно реалізувати свій творчий та професійний потенціал.

При цьому необхідно зауважити, що такий вид навчання майбутнього фахівця як самостійна робота безпосередньо керується й контролюється викладачем, тобто функція управління процесом самоосвіти студента залишається за педагогом. Це, в свою чергу, передбачає відповідальне ставлення викладача до цього процесу, бо безвідповідальність у такому випадку несе загрозу не тільки самому студенту, а в майбутньому – й самому суспільству в цілому. Неналежне ставлення до виконання найважливішого завдання освіти – формування висококваліфікованого фахівця, не тільки не сприяє розвитку країни, але й стає поштовхом до деградації освіти та науки в цілому. Отже педагогічна відповідальність виступає основною передумовою якісної успішної освіти, що сприятиме відродженню національної економіки нашої держави. Таким чином, відповідальність – необхідний компонент самоосвітньої компетентності студента - майбутнього машинобудівника.

Список літератури: 1. *Зимняя И. А.* Ключевые компетенции – новая парадигма результатов образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. 2003. № 5. С. 34 – 42. 2. *Кузьмина М. Г.* К вопросу о понятии «самообразование» / М. Г. Кузьмина // Формирование у учащихся стремления к самообразованию. Волгоград: ВГПИ, 1976. С. 15 – 18. 3. *Довмантович Н. Г.* Формування самоосвітньої компетентності студентів медичних училищ у процесі природничо-наукової підготовки / Н. Г. Довмантович // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2014. Вип. 3 – 4. С. 77 – 81. 4. *Пономарьов О. С.* Відповідальність як педагогічна категорія [Текст]: навч.-метод. посіб. / О. С. Пономарьов, Н. В. Середя, М. К. Чеботарьов; Нац. техн. ун-т "Харк. політехн. ін-т". Х.: НТУ "ХПІ", 2013. 171 с. С. 15.

Bibliography (transliterated): 1. *Zimnjaja I. A.* Kljuchevye kompetencii – novaja paradigma rezul'tatov obrazovanija / I. A. Zimnjaja // Vysshee obrazovanie segodnja. 2003. № 5. P. 34 – 42. 2. *Kuz'mina M. G.* K voprosu o ponjatii «samoobrazovanie» / M. G. Kuz'mina // Formirovanie u uchashhihsja stremlenija k samoobrazovaniju. Volgograd: VGPI, 1976. P. 15 – 18. 3. *Dovmantovych N. H.* Formuvannia samoosvitn'oi kompetentnosti studentiv medychnykh uchylisch u protsesi pryrodnycho-naukovoï pidhotovky / N. H. Dovmantovych // Neperervna profesijna osvita: teoriia i praktyka. 2014. Vyp. 3 – 4. P. 77 – 81. 4. *Ponomar'ov O. S.* Vidpovidal'nist' iak pedahohichna katehoriia [Tekst]: navch.-metod. posib. / O. S. Ponomar'ov, N. V. Sereda, M. K. Chebotar'ov; Nats. tekhn. un-t "Khark. politekhn. in-t". Kh.: NTU "KhPI", 2013. 171 p. P. 15.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАБУТНІХ ФАХІВЦІВ МАШИНОБУДІВНОГО ПРОФІЛЮ

В статті розглянуто сутність самоосвітньої компетентності, її компоненти та значимість у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців машинобудівного профілю у ЗВО. Висвітлено проблему відповідальності студента за організацію власної самоосвіти та належного ставлення викладача до контролювання цим процесом.

Ключові слова: самоосвітня компетентність, майбутні фахівці машинобудівного профілю, самостійна робота, самоосвітня відповідальність.

Кравцова Н. В., Гура Т. В., Конкін В. Н.

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КАК НЕОБХОДИМЫЙ ЭЛЕМЕНТ САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОГО ПРОФИЛЯ

В статье рассмотрена сущность самообразовательной компетентности, ее компоненты и значимость в процессе профессиональной подготовки будущих специалистов

машиностроительного профиля в ВУЗах. Освещена проблема ответственности студента за организацию собственного самообразования и должного отношения преподавателя к контролю за этим процессом.

Ключевые слова: самообразовательная компетентность, будущие специалисты машиностроительного профиля, самостоятельная работа, самообразовательная ответственность.

Kravtsova N. V., Hura T. V., Konkin V. M.

**RESPONSIBILITY AS A NECESSARY ELEMENT OF SELF-
EDUCATIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF
MACHINE-BUILDING PROFILE**

The paper deals with the essence of self-educational competence, its components and significance in the process of professional training the future specialists of machine-building profile in Higher Education Foundation. It was highlighted the issue of student`s responsibility to organize own self-education and the professor`s needed attention to this process.

Key words: self-education competence, future specialists of machine-building profile, self-education work, responsibility for self-education.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ РАКЕТНО-КОСМІЧНОЇ ГАЛУЗІ

Досягнення лідерства в освоєнні космосу та ракетно-космічній промисловості в Україні реальні завдяки підготовці потужного кадрового потенціалу – майбутніх фахівців ракетно-космічної галузі. Підвищення ефективності та оптимізація діяльності фахівця можливі шляхом вдосконалення його психічної організації: свідомої регуляції і самоконтролю суб'єкта діяльності, підвищення ділової активності і свідомого відповідального ставлення до завдань, процесу і результату діяльності. Зазначене вимагає звернення до категорії «професійна відповідальність» [1].

Мета статті – представити результати впровадження психолого-педагогічної програми розвитку професійної відповідальності майбутніх фахівців ракетно-космічної галузі.

Мета психолого-педагогічної програми полягала у здійсненні цілеспрямованого впливу на розвиток професійної відповідальності студентів 1-4 курсів спеціальності «Виробництво ракетно-космічних літальних апаратів» Дніпровського коледжу ракетно-космічного машинобудування Дніпровського національного університету ім. О. Гончара (період з 2015 по 2017

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЄЛТИ**

навчальні роки) за рахунок актуалізації психологічних умов (усвідомлення відповідальності як професійно значущої якості фахівця ракетно-космічної галузі; розвиненість мотивів соціально-відповідальної поведінки; вираженість волевих якостей особистості; інтернальність суб'єктивного контролю; вираженість совісності; усвідомлення саморегуляції поведінки у професійній діяльності). В якості показників ефективності програми виступала наявність позитивної динаміки за компонентами професійної відповідальності: когнітивним (засвоєння студентами сутності професійної відповідальності), мотиваційно-афективним (суб'єктивація мотивів та цінностей професійно відповідальної поведінки), діяльнісно-поведінковим (осмисленість професійної діяльності) [2].

Для діагностики засвоєння студентами сутності професійної відповідальності було використано методикау ОТВ-70, шкала «когнітивна осмисленість» (В. Прядеїн). Порівняння даних за Т-критерієм Вілкоксона ($t_{кр}=0,01$) виявило статистично значущі зміни в експериментальній групі (ЕГ) ($p=0,001$; $p \leq t_{кр}$) та їх відсутність у контрольній (КГ) ($p=0,640$; $p > t_{кр}$). Очевидно, що в умовах розробленої програми збільшилася кількість досліджуваних, які усвідомлюють значущість професійної відповідальності у роботі фахівця ракетно-космічної галузі, мають глибоке та цілісне уявлення про цю якість.

За методикою О. Ковальчук, Ю. Проскури для вивчення розвитку соціально-відповідальної поведінки зафіксовано динамічні

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

зрушення в студентів ЕГ. В умовах розробленої програми досліджувані почали більше замислюватися над власною громадською позицією, обов'язком перед суспільством, наслідками своїх дій, моральнісним ставленням до роботи. Порівняння даних підтвердило статистично значущі зміни показників (ЕГ $p=0,005 \leq 0,01$; КГ $p=0,513 > 0,01$).

Для вивчення вольових якостей особистості застосовувалась методика М. Чумакова (шкала «цілеспрямованість»). Після участі в розвивальних заходах в учасників ЕГ було зафіксовано позитивну динаміку розвитку цілеспрямованості: прояснення мотивації до досягнення мети, виявлення настанов щодо майбутньої професійної діяльності, осмислення мотивів та цілей професійної діяльності (ЕГ $p=0,010 \leq 0,01$; КГ $p=0,894 \geq 0,01$).

За період участі у розвивальних заходах в студентів ЕГ відбулося статистично значуще підвищення показників інтернальності суб'єктивного контролю (за методикою О. Ксенофонтової). Тобто, в досліджуваних посилилося відчуття власної відповідальності за своє життя та вчинки, підвищився рівень самооцінки щодо здатності з успіхом досягати свої цілі, зокрема, досягати професійного успіху (ЕГ $p=0,000 \leq 0,01$; КГ $p=0,797 > 0,01$).

Після участі в експериментальній психолого-педагогічній програмі в досліджуваних ЕГ було відзначено значні динамічні зрушення за показниками совісності (за методикою В. Мельникова,

Л. Ямпольського). Такі дані вказують на розвиток в досліджуваних внутрішніх моральних імперативів поведінки, усвідомлення професійного обов'язку та відповідальності, схильність оцінювати власні вчинки, в тому числі й професійні, відповідно до власних уявлень про добро, борг, справедливість та суспільне благо (ЕГ $p=0,014 \leq 0,01$; КГ $p=0,563 > 0,01$).

Для дослідження діяльнісно-поведінкового компоненту професійної відповідальності було обрано методика В. Моросанової. Отримані дані засвідчили ефективність розвивальних заходів програми, спрямованих на усвідомлення майбутніми фахівцями своєї відповідальності та ролі в постановці професійних завдань, у формуванні цілей та виборі засобів виконання діяльності, сприяння готовності до професійного саморозвитку, самовизначення і самореалізації (ЕГ $p=0,005 \leq 0,01$; КГ $p=0,206 > 0,01$).

Висновки. Отримані результати довели, що структурні компоненти професійної відповідальності піддаються розвивальному впливу за умови впровадження запропонованої програми. У свою чергу, розвиток цих структурних компонентів впливає на зростання загального рівня професійної відповідальності майбутніх фахівців ракетно-космічної галузі.

Список літератури: 1. Крошка Н. П. Аналіз наукових підходів до визначення поняття «Відповідальність». Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки» / Н. П. Крошка // Вид. «Гальветика». Херсон,

2016. №3(1). С. 54 – 59. 2. Шевченко Н. Ф. Характеристика професійної відповідальності фахівця авіаційної та ракетно-космічної техніки. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Запорізького національного університету та Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / Н. Ф. Шевченко, Н. П. Крошка. За ред. С. Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич. Запоріжжя: ЗНУ, 2016. № 2 (10). С. 137 – 144.

Bibliography (transliterated): 1. Kroshka N. P. Analiz naukovykh pidkhodiv do vyznachennia poniattia «Vidpovidalnist». Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriia «Psykhologichni nauky» / N.P. Kroshka // Vyd. «Halvetyka». Kherson, 2016. №3(1). P. 54 – 59 2. Shevchenko N. F. Kharakterystyka profesiinoi vidpovidalnosti fakhivtsia aviatsiinoi ta raketno-kosmichnoi tekhniky. Problemy suchasnoi psykhologii: zbirnyk naukovykh prats Zaporizkoho natsionalnogo universytetu ta Instytutu psykhologii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy / N. F. Shevchenko, N. P. Kroshka. Za red. S. D. Maksymenka, N. F. Shevchenko, M. H. Tkalych. Zaporizhzhia: ZNU, 2016. № 2 (10). P. 137 – 144.

Крошка Н. П.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-
ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ РАКЕТНО-
КОСМІЧНОЇ ГАЛУЗІ

В статті представлено результати апробації психолого-педагогічної програми розвитку професійної відповідальності майбутніх фахівців ракетно-космічної галузі. Висвітлено вплив психолого-педагогічної програми на розвиток професійної відповідальності студентів за рахунок актуалізації психологічних умов.

Ключові слова: професійна відповідальність, ракетно-космічна галузь, психодіагностичні методики, когнітивна осмисленість, інтернальність суб'єктивного контролю, усвідомлення відповідальності.

Крошка Н. П.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРОГРАММЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ РАКЕТНО-КОСМИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

В статье представлены результаты апробации психолого-педагогической программы профессиональной ответственности будущих специалистов ракетно-космической отрасли. Освещено влияние психолого-педагогической программы на развитие профессиональной ответственности студентов за счет актуализации психологических условий.

Ключевые слова: профессиональная ответственность, ракетно-космическая отрасль, психодиагностические

*методики, когнитивная осмысленность, интернальность
субъективного контроля, осознание ответственности*

Kroshka N. P.

EFFICIENCY OF INTRODUCING OF PSYCHOLOGICAL AND
PEDAGOGICAL PROGRAM OF DEVELOPMENT OF
PROFESSIONAL RESPONSIBILITY OF FUTURE SPECIALISTS
OF Rocket AND SPACE INDUSTRY

The article presents the results of the testing of the psychological and pedagogical program of professional responsibility of future specialists of the rocket and space industry. The influence of the psychological-pedagogical program on the development of students' professional responsibility due to actualization of psychological conditions has been covered.

Key words: professional responsibility, space rocket industry, psychodiagnostic techniques, cognitive meaningfulness, internality of subjective control, awareness of responsibility.

УДК 378

Підгорний К. Ю.

м. Харків, Україна

**СУЧАСНИЙ ПОСАДОВЕЦЬ-ЛІДЕР: СОЦІАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНІ РИСИ І ВЛАСТИВОСТІ ХАРАКТЕРУ**

Основними документами у сфері демократії і прав людини є Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Європейська соціальна хартія (1961 р., переглянута 1996 р.), Європейська конвенція про здійснення прав дітей та інші Конвенції, спрямовані на захист прав дитини; Хартія для демократичного громадянства та освіти з прав людини (2010 р.) (є базовим документом для всіх країн-учасниць Ради Європи, членом якої є Україна). Місцеве самоврядування як демократичне, відповідальне, ефективне, прозоре та підзвітне управління на місцевому рівні, «є суспільною цінністю, якої усі європейські країни бажають досягти задля забезпечення добробуту своїх громадян та утвердження основних демократичних цінностей» [2, с.38]. Тому представляти інтереси територіальної громади мають посадові особи місцевого самоврядування, які, окрім професійних компетентностей, мають і громадянські компетентності, що, у свою чергу, зумовлює розвинуті соціально-психологічні риси і властивості характеру посадовця-лідера.

Соціально-психологічні риси і властивості характеру сучасних керівників-лідерів стали об'єктом вивчення багатьох вітчизняних дослідників. На увагу заслуговують наукові роботи З. Антонової (розглянуто психологічну класифікацію лідерів, лідерство як психологічну характеристику поведінки окремих членів групи, керівництво як соціальну характеристику відносин у групі, що передбачає розподіл ролей управління та підпорядкування; визначено відмінності між лідерством і

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

керівництвом; доведено, що ефективність керівництва залежить від лідерського потенціалу керівника, відповідності умовам і завданням діяльності групи; автором висловлено думку стосовно того, що єдиного правильного стилю лідерства не існує і що дієвим лідером є той, хто може комфортно почувати себе й ефективно діяти в різноманітних лідерських стилях та змінювати їх, щоб відповідати вимогам ситуації) [1]; авторського колективу на чолі з О. Романовським (розкрито формування основ професійного досвіду та одержання знань про основи психології управлінської діяльності лідера; визначено шляхи формування ефективної команди та вплив лідера на соціально-психологічний клімат в колективі; доведено розуміння важливості іміджу, запобігання краху лідерства для бізнес-лідерів, психологів-лідерів, та лідерів у науці) [5]; В. Мельман (доведено, що для формування у майбутніх менеджерів умінь здійснювати психологічний аналіз особистості та міжособистісних взаємин у групах, визначати засоби оптимального управлінського впливу для створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, підвищення рівня мотивації персоналу й ефективності процесів управління, необхідно володіти новітніми теоретичними знаннями й практичними навичками) [3]; Б. Фурманця, Л. Грень (розглянуто поняття модернізації лідерства як актуальної, інтегративно нової соціально-психологічної концепції у сфері психолого-педагогічної теорії і практики в ЗВО; відображено комплекс науково-теоретичних, соціально-психологічних положень і питань розвитку і вдосконалення

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

лідерської діяльності та її якісного оновлення; головну увагу зосереджено на прояві лідером найкращих соціально-психологічних якостей) [6] та інших дослідників.

Особлива роль у формуванні сучасної моделі посадовця-лідера належить таким його якостям, як: професійно-ділові, адміністративно-організаторські, соціально-психологічні та моральні. Зосередимо свою увагу на соціально-психологічних якостях. Щодо соціальної ролі лідера, то на думку О. Романовського, «лідер є суб'єктом спонтанних групових норм і очікувань, а керівник є посередником контролю і влади» [5, с. 16] і далі: «лідерство – це процес впливу на інших членів групи, шляхом переконання, навіювання, наслідування, на основі розуміння один одного при спільній життєдіяльності в команді». [5, с. 17]. М. Пірен вважає, що «керівник має довіряти своїй інтуїції, повинен мати мужність позбавитися некорисних людей і навпаки, повинен піклуватись про людей, зобов'язаний підпорядковувати власні амбіції цілям організації, зобов'язаний уміти проводити наради тощо, повинен розуміти процес прийняття та виконання рішень, повинен бути доступним, зобов'язаний бути «терпляче рішучим», повинен бути інтроспективним, повинен бути надійним» [4, с.9].

Підтримуємо думку М.І. Дробнохода стосовно того, що сучасний керівник-лідер повинен володіти такими соціально-психологічними якостями, як психологічна компетентність; стратегічне і тактичне мислення; емоційна стійкість і стресостійкість; розум, який характеризують самостійність

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

мислення, його глибина, критичність, гнучкість, допитливість; рефлексивність (здатність до самоаналізу та самооцінки); емпатія (здатність до співпереживання); прагнення до лідерства; толерантність; цілеспрямованість; комунікативність, товариськість; активність; енергійність; екстраінвертованість (звернення своїх інтересів на людей); інтелектуальність; тактовність; уміння керувати своєю поведінкою, регулювати свій психологічний стан; скромність; доступність у спілкуванні; оптимізм; колегіальність; уміння запобігати конфліктам та розв'язувати їх; уміння створювати психологічний комфорт для підлеглих; здатність відстоювати інтереси персоналу; почуття гумору; уміння мотивувати завдання для підлеглих; уміння створювати та підтримувати свій імідж тощо.

Вищезазначені якості характеризують ідеального посадовця-лідера, здатного працювати для людей, сумлінно виконувати покладені на нього обов'язки. Посадовець-лідер представляє інтереси територіальної громади, а значить «сприяє реалізації прав та свобод інших громадян. Демократизація суспільства вимагає від представника місцевої влади не лише активності як громадянина та діяльності відповідно до власних переконань та цінностей, а й усвідомлення власної ролі і значення в житті громади, уміння діяти з урахуванням переконань та цінностей інших, чий інтереси уповноважений представляти» [2, с.42-43]. Тому соціально-психологічні риси і властивості характеру посадовця – ініціативність, гнучкість, пильність, творчість, чесність, цілісність особистості, сміливість, самовпевненість,

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

врівноваженість, незалежність, амбіційність, потреба у досягненнях, наполегливість, упертість, енергійність, працездатність, обов'язковість сприятимуть його утвердженню його як лідера, який володіє готовністю вести за собою свою команду до визначеної мети.

Список літератури: 1. *Антонова З.* Психологічні особливості лідерства та керівництва / З. Антонова // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2016. № 4. С. 120-127.

2. Громадянські компетентності у професійній освіті державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування / за заг. ред. Н. Г. Протасової, Ю. О. Молчанової. К.: НАДУ, 2016. 308 с.

3. *Мельман В. О.* Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Соціальнопсихологічні основи менеджменту» (для студентів 1 курсу денної та 2 курсу заочної форми навчання галузі знань 07 – Управління та адміністрування, спеціальності 073 – Менеджмент) / В. О. Мельман ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 47 с.

4. *Пірен М. І., Надольний І. Ф., Войнович Р. В.* Керівник в органах державного управління та місцевого самоврядування (опорний конспект дистанційного курсу навчальної дисципліни): Навчальний посібник. К.: Центр навчальної л-ри, 2004. 102 с.

5. *Романовський О. Г.* Психологія управлінської діяльності лідера: навчальний посібник / Романовський О. Г., Пономарьов О. С., Гура Т. В., Книш А. Є., Бондаренко В. В.. Харків, 2017 р. 100 с.

6. *Фурманець Б. І.* Тезаурусы модернизации лидерства в

условиях вуза: монографія / Б. И. Фурманец, Л. Н. Грень. Х.:
Видавництво Іванченка І. С., 2018. 167 с.

Bibliography (transliterated): 1. Antonova Z. Psy`xologichni osobly`vosti liderstva ta kerivny`cztva / Z. Antonova // Pedagogika i psy`xologiya profesijnoyi osvity. 2016. № 4. P. 120 – 127.
2. Gromadyans`ki kompetentnosti u profesijnij osviti derzhavny`x sluzhbociv i posadovy`x osib misceвого samovryaduvannya / za zag. red. N.G. Protasovoyi, Yu. O. Molchanovoyi. K.: NADU, 2016. 308 p.
3. Mel`man V. O. Konspekt lekcij z navchal`noyi dy`scy`pliny` «Social`nopsy`xologichni osnovy` menedzhmentu» (dlya studentiv 1 kursu dennoyi ta 2 kursu zaочноyi formy` navchannya galuzi znan` 07 – Upravlinnya ta administruvannya, special`nosti 073 – Menedzhment) / V. O. Mel`man; Xarkiv. nacz. un-t mis`k. gosp-va im. O. M. Beketova. Xarkiv: XNUMG im. O. M. Beketova, 2018. 47 p.
4. Piren M. I., Nadol`ny`j I. F., Vojnovy`ch R. V. Kerivny`k v organax derzhavnogo upravlinnya ta misceвого samovryaduvannya (oporny`j konspekt dy`stancijnogo kursu navchal`noyi dy`scy`pliny`): Navchal`ny`j posibny`k. K.: Centr navchal`noyi l-ry`, 2004. 102 p.
5. Romanovs`ky`j O. G. Psy`xologiya upravlins`koyi diyal`nosti lidera: navchal`ny`j posibny`k / Romanovs`ky`j O. G., Ponomar`ov O. S., Gura T. V., Kny`sh A. Ye., Bondarenko V. V. Xarkiv, 2017 r. 100 p.
6. Furmanecz B. Y`. Tezaurusy` moderny`zacy`y ly`derstva v uslovy`yax vuza: monografy`ya / B. Y`. Furmanecz, L. N. Gren`. X.: Vy`davny`cztvo Ivanchenka I. S. , 2018. 167 p.

СУЧАСНИЙ ПОСАДОВЕЦЬ-ЛІДЕР: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ РИСИ І ВЛАСТИВОСТІ ХАРАКТЕРУ

У статті проаналізовано підходи науковців щодо розкриття соціально-психологічних рис і властивостей характеру сучасних керівників-лідерів; визначено такі поняття, як: «лідерство», «посадовець-лідер», «громадянські компетентності», які характеризують посадовця-лідера.

Ключові слова: посадовець-лідер, керівник, соціально-психологічні риси, громадянські компетентності.

Pidhornyj K. Yu.

MODERN OFFICIAL-LEADER: SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS AND FEATURES OF CHARACTER

The article analyzes the approaches of scientists in revealing social and psychological traits and features of character of modern leaders; determined such concepts as: "leadership", "official-leader", "civic competencies" that characterize the official-leader.

Key words: official, leader, leader, socio-psychological traits, civic competences.

СОВРЕМЕННЫЙ ЧИНОВНИК-ЛИДЕР: СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И СВОЙСТВА ХАРАКТЕРА

В статье проанализированы подходы ученых по раскрытию социально-психологических черт и свойств характера современных руководителей-лидеров; определены такие понятия, как «лидерство», «чиновник-лидер», «гражданские компетентности», которые характеризуют чиновника-лидера».

Ключевые слова: чиновник-лидер, руководитель, социально-психологические черты, гражданские компетентности.

УДК 351.851 .

Пономарьов О. С., Харченко А. О.

м. Харків, Україна

ДУХОВНІСТЬ ЛІДЕРА В СИСТЕМІ ЦІЛЕЙ ЙОГО ПІДГОТОВКИ

Зростання суспільних потреб у справжніх професіоналах-лідерах помітно активізувало дослідження феномену лідерства, а також розробку і використання засобів, способів і педагогічних технологій цілеспрямованої підготовки лідерів. Однією з актуальних проблем при цьому виступає чітке визначення цілей і

змісту підготовки лідерів та її відповідність суспільним вимогам і очікуванням. Особливо високі вимоги висуваються до великих лідерів, чий вплив поширюється на десятки й сотні тисяч людей, істотною мірою визначаючи їхній добробут та соціально-психологічне самопочуття.

Однією з характерних характеристик таких лідерів є нестандартне мислення і часте недотримання принципів і правил, що склалися. Як пише з цього приводу успішний американський підприємець Кевін Круз, у великих лідерів немає правил, і кожного разу, коли вони стикаються з правилом, це позбавляє їх можливості зробити вірний вибір або прийняти креативне рішення. На його глибоке переконання, у великих лідерів дуже щільний розпорядок. Вони буквально одержимі часом, оскільки добре знають, що кожна хвилина, витрачена даремно, це хвилина втрачена для кінцевого результату [4].

Такі риси і якості великих лідерів часто наслідують їхні прихильники з числі лідерів нижчого рівня. Однак безумовна цінність цих особливостей загрожує нехтуванням духовно-культурними аспектами взаємовідносин та плідної взаємодії лідера зі своїми прихильниками та з іншими людьми. А це нехтування знецінює саму сутність лідерства й ті цілі, задля досягнення яких він, власне, і здійснює свою лідерську діяльність. У постійній гонитві за успіхом, владою й подоланням різних бар'єрів і перешкод лідер може поступово втрачати людяність, перетворюючись на своєрідного робота.

Ефективним засобом, яки може стояти на заваді цій небезпеці, постає багатий духовний світ лідера і високий рівень його загальної і професійної культури. Вони не тільки активно сприяють його життєвому оптимізму й відчуттю повноти життя, а й відчутно посилюють прагнення і можливості його професійної лідерської діяльності. Більш того, розвинена духовність лідера виступає одним з надійних джерел розвитку і його відповідальності. А поєднання духовності й відповідальності створює важливі передумови для успішного прояву лідерських якостей в процесі виконання суспільних завдань і вимог та безумовного досягнення бажаних цілей.

Тому розвиток духовності й відповідальності лідера постає одним з надзвичайно важливих завдань системи освіти. Воно повинно буквально пронизувати всі її основні компоненти – навчання лідера, його виховання, особистісний розвиток і соціалізацію. Адже бездуховна і безвідповідальна людина взагалі не може бути справжнім лідером. А у тому разі, коли така людина стає формальним керівником, все одно вона не користуватиметься належним авторитетом навіть серед своїх підлеглих, не говорячи вже про інших людей з її оточення. Через це такий фахівець не зможе ефективно керувати людьми й успішно досягати визначених цілей.

Система цілей належної підготовки справжніх професіоналів-лідерів повинна включати цілісну єдність їх навчання й виховання, особистісного розвитку і соціалізації. При

цьому кардинальні зміни суспільно-політичних та соціально-економічних умов істотно впливають на систему життєвих цілей і цінностей студентства, а відтак і на можливості й підходи до формування та розвитку їхнього духовного світу. Тим більш, що сьогодні виникла принципово нова проблема, на яку звертає увагу К. Астахова. На думку вченої, «вища освіта початку XXI століття жорстко наштовхнулася на проблему відсутності мотивації у сучасного студентства». І саме ця, за її словами, «катастрофічна за темпами та всеосяжності втрата мотивації відчутно понизила якість отримуваної освіти і так же відчутно збентежила університетського професора, який звик працювати у принципово іншому середовищі» [1, с. 16].

Оскільки суспільство не в змозі забезпечити такому професорові ані інших студентів, ані звичного для нього соціокультурного середовища, йому залишається пристосовуватися до нових умов. Але це пристосування як своєрідна адаптація до нових умов суспільного буття не повинна бути своєрідною «здачею» світоглядних і життєво-ціннісних позицій. Воно має виходити з розуміння цінностей та ідеалів сучасних студентів, визнання їхнього безумовного права на свої погляди й думки. Але це аніскільки не виключає і права педагога висловлювати свої оцінки цих думок і поглядів, цінностей та ідеалів. Однак вони мають бути виваженими, достатньою мірою аргументованими й необразливими.

Викладач повинен глибоко розуміти, що його педагогічний вплив на студентів визначається не тільки тим, що він говорить, а й як, визначається насамперед його ставленням до студентів і до своєї професії, моральними принципами і переконаннями, його самодисципліною. Він має розуміти, що його особистий приклад не тільки слугує його авторитету, а й постає джерелом істотного впливу на особистісний розвиток студентів.

Третій президент США Томас Джефферсон, підкреслюючи значення самодисципліни, закликав: «прагніть бути порядним у будь-якій ситуації з усіма. Ніколи не турбуйте інших тим, що можете виконати самі. Коли допомоги чекати нізвідки, потрібно самим знаходити і виконувати рішення; знаходити сили всередині себе, а не покладатися на інших». При цьому політик підкреслював, що «залежність породжує підлесливість і продажність, пригнічує зародок чесноти і готує слухняних виконавців амбіційних планів» [2, с. 121].

Уявляється цілком зрозумілим, що ця перспектива не стосується тих людей, які прагнуть бути лідерами і яким притаманні розвинені морально-вольові якості, що сприяють формуванню у них почуття відповідальності за свої рішення й дії, вчинки та поведінку. Крім того, потенційним лідерам саме властива здатність ефективного використання технології делегування повноважень, яка істотно підвищує їхні власні можливості й можливості їхніх команд стосовно успішного виконання спільної діяльності.

Добре відомо, що життя й діяльність кожної людини відбувається в конкретних соціально-економічних і культурно-історичних умовах. Тому вона звичайно ставить перед собою такі життєві цілі, які їй уявляються посильними й досяжними. Однак у лідерів не існує таких обмежень. Вони розглядають не обставини, а можливі шляхи, способи і засоби успішного розв'язання навіть найскладніших завдань, які ці лідери ставлять перед собою. Але водночас духовність і відповідальність лідера зумовлюють безумовне дотримання ним правових і моральнісних норм при виборі як цілей, так і способів їх досягнення. І це дотримання також є проявом його самодисципліни й відповідальності перед людьми і перед своєю совістю.

Раніше нам доводилося писати, що «глибоке осмислення проблеми людської відповідальності відкриває можливість дійти висновку про те, що вона має розглядатися не тільки як соціально-психологічна, але й як духовно-соціальна проблема. Це зумовлено тим, що вона найтіснішим чином пов'язана з філософськими питаннями про сенс життя і людського буття взагалі» [3, с. 104]. Для справжнього ж лідера сенс життя полягає у служінні високим цілям і визначальною мірою де термінується духовністю й відповідальністю. Ось чому загальна система цілей і завдань освітнього процесу підготовки лідера як особистості і професіонала обов'язково має передбачати розвиток і збагачення його духовного світу.

Формування духовності постає важливим складником особистісного розвитку студента. Кращі педагоги розвивають духовність молоді, але для цього вони самі мають бути духовними особистостями. Духовність самого педагога тісно пов'язана з його загальною, професійною і моральнісною культурою. Її ж проявом постають його моральна чистота і людяність у ставленні до студентів, до інших людей і до суспільства в цілому. Моральнісна культура педагога як прояв духовності являє собою не тільки одну із вкрай важливих складників його професійної культури, навіть не тільки одну з його атрибутивних особистісних характеристик, а й водночас ще й один з надзвичайно потужних засобів його духовної діяльності.

Однак слід спеціально підкреслити, що духовна діяльність педагога в першу чергу має бути спрямована на розвиток духовності студентів. При цьому його особлива увага і основні зусилля повинні бути зосереджені на духовності потенційних лідерів. Адже лідерський потенціал останніх може бути спрямований як на позитивні, моральні справи, так і на деструктивні. Запобігання самої можливості негативних проявів лідерського потенціалу і має слугувати духовність лідера. Вона істотною мірою впливає на його моральність і відповідальність, детермінуючи характер його діяльності, вчинків і поведінки, характер його взаємовідносин з людьми.

Важливим завданням педагога і системи підготовки лідерів взагалі постає також прищеплення їм розуміння того, що в умовах

мінливого світу збереження лідерського статусу вимагає від його носіїв постійного самонавчання, самовиховання і самовдосконалення.

Список літератури: 1. *Астахова Е.* Трансформація кадрового корпусу вищої школи: в пошуках тенденцій / Катерина Астахова // Новий колегіум. 2019. 3. С. 13 – 18. 2. *Джеферсон Т.* Світло і свобода. Роздуми про прагнення до щастя / Томас Джеферсон; під ред. Еріка С. Петерсена. Харків: Літера Нова, 2019. 180 с. 3. *Пономарьов О. С.* Відповідальність в системі професійної компетентності фахівця: навч.-метод. посібник / О. С. Пономарьов, М. К. Чеботарьов. Харків: Підручник НТУ «ХПІ», 2012. 220 с. 4. *Kruse K.* Great Leaders Have No Rules: Contrarian Leadership Principles to Transform Your Team and Business / Kevin Kruse, Travis Bradberry. Publisher: Rodale Books, 2019. 256 p.

Bibliography (transliterated): 1. Astahova E. Transformacija kadrovogo korpusa vyšej shkoly: v poiskah tendencij / Ekaterina Astahova // Novyj kollegium. 2019. 3. P. 13 – 18. 2. Dzheferson T. Svitlo i svoboda. Rozdumy pro prahnennia do schastia / Tomas Dzheferson; pid red. Erika S. Petersena. Kharkiv: Litera Nova, 2019. 180 p. 3. Ponomar'ov O. S. Vidpovidal'nist' v systemi profesijnoi kompetentnosti fakhivtsia: navch.-metod. posibnyk / O. S. Ponomar'ov, M. K. Chebotar'ov. Kharkiv: Pidruchnyk NTU «KhPI», 2012. 220 p. 4. Kruse K. Great Leaders Have No Rules: Contrarian Leadership Principles to Transform Your Team and Business / Kevin Kruse, Travis Bradberry. Publisher: Rodale Books, 2019. 256 p.

ДУХОВНІСТЬ ЛІДЕРА В СИСТЕМІ ЦІЛЕЙ ЙОГО ПІДГОТОВКИ

Показано, що посилення потреб соціуму в лідерах активізувало дослідження феномену лідерства, розробку і цільове використання засобів, способів і педагогічних технологій підготовки лідерів. Проаналізовано зміст цієї підготовки та обґрунтовано необхідність формування духовності та відповідальності лідерів як важливих її елементів. Розглянуто значення і роль духовності й культури педагога як передумови розвитку духовності потенційного лідера.

Ключові слова: потреба в лідерах, підготовка лідерів, система цілей, духовність, відповідальність, культура.

Пономарев А. С., Харченко А. А.

ДУХОВНОСТЬ ЛИДЕРА В СИСТЕМЕ ЦЕЛЕЙ ЕГО ПОДГОТОВКИ

Показано, что рост потребностей общества в лидерах активизировало исследования феномена лидерства, разработку и целевое использование средств, способов и педагогических технологий подготовки лидеров. Проанализировано содержание их

підготовки і обґрунтовано необхідність формування духовності і відповідальності лідерів як важких її елементів. Розглянуто значення і роль духовності і культури педагога як передумови розвитку духовності потенціального лідера.

Ключевые слова: потребность в лидерах, подготовка лидеров, система целей, духовность, ответственность, культура.

Ponomaryov O. S., Kharchenko A. A.

SPIRITUALITY OF THE LEADER IN THE SYSTEM OF PURPOSES OF ITS PREPARATION

It is shown that the growth of society's needs for leaders has intensified research on the leadership phenomenon, development and targeted development of means, methods and pedagogical technologies for training leaders. The content of their training is analyzed and the need for the formation of spirituality and responsibility of leaders as its important elements is substantiated. The significance and role of spirituality and culture of the teacher as a prerequisite for the development of the spirituality of a potential leader is considered.

Key words: need for leaders, leadership training, goal system, spirituality, responsibility, culture.

ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми: Питання розвитку навчально-пізнавальної компетентності в процесі навчання студентів у закладі вищої освіти залишається актуальним і зараз. Викладач забезпечує систематичний вплив на студентів, формує ідеї, цінності, компетентності. Навчально-пізнавальна компетентність формується в процесі навчання і є однією із важливих.

Аналіз досліджень: Дослідницькому умінню студентів, формуванню навичків, компетентності приділялась увага різними науковцями: Архіпова М., Бондаренко Л., Вишневська Л., Галатюк Ю., Гловин Н., Головань М., Гончаренко С., Зимня І., Зязюн І., Сидоренко В., Сисоєва С., Єчина Ю. та ін.

Мета статті. Розкрити поняття та зміст навчально-пізнавальної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що десь з середнього віку, у людини формуються пізнавальні й професійні інтереси. У цей період вона здатна опанувати складні засоби, в

обраній професії, вміння, знання, навички, й власне в неї формується компетентність. В період навчання у студентів повинні бути сформовані ключові компетенції, а саме: вони повинні взаємодіяти у групі, вміти працювати із інформацією, проводити свою оцінку учбових результатів, мати навички дослідної праці, самостійно обробляти й вивчати навчальний матеріал. Пізнавальна компетентність формується й розвивається все життя, в тому числі і в навчальній діяльності.

Формування навчально-пізнавальної компетентності під час вивчення природничих дисциплін має особливості, які розглядають на прикладі конкретних організаційних форм навчання, що застосовуються під час роботи зі студентами. Природничі дисципліни, такі як: хімія, фізика, біологія та ін.. дають широкі можливості для формування ключових компетенцій, щоб показати взаємозв'язок теоретичних знань та практики. До ключових компетенцій відносяться й навчально-пізнавальна компетентність:

- вміння складати план роботи;
- спостереження за ходом досліджу;
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
- формування висновків за результатами дослідів [5].

Для формування навчально-пізнавальної компетентності у студентів під час вивчення природничих дисциплін, викладачу потрібно на заняттях використовувати дидактичні форми навчання, такі як лекції, практичні й лабораторні заняття, консультації, факультативні заняття [2].

В процесі навчання студент має придбати позитивний досвід з пошуку, переробці, засвоєння інформації. Навчально-пізнавальна компетентність не формується сама по собі, а вимагає спеціально організованої діяльності [1].

При формуванні навчально-пізнавальної компетентності використовуються системний, діяльнісний, компетентнісний підхід, а метою такого формування стає рівень та готовність студента – майбутнього інженера.

Властивості системного підходу виникають завдяки взаємодії компонентів. Для того, щоб вирішити проблему розвитку навчально-пізнавальної компетентності, за результатами теоретичного аналізу, у контексті діялісного підходу, треба виділити п'ять компонентів:

- мотиваційно-ціннісний; він забезпечує ініціювання навчально-пізнавальної компетентності. Пізнавальна мотивація та ціннісна орієнтація студентів допомагає сформувати позитивне ставлення до здійснення інтелектуальної діяльності, подоланні байдужості;

Правильно сформована мотивація і дозволить сформувати зацікавленість до ведення навчально-пізнавальної діяльності, сформує почуття відповідальності, самовдосконалення, прагнення отримати високий результат;

- інформаційно-когнітивний; при вивченні природничих дисциплін необхідне володіння предметного змісту, а саме: факти, явища, закони, поняття, основи теорій. Володіння методами

емперичного і теоретичного рівнів пізнання надає можливість правильного вибору орієнтувальної основи діяльності в пізнавальних ситуаціях [4].

- операційно-діяльнісний; в процесі навчально-пізнавальної діяльності об'єднувати в єдине ціле об'єкти, окремі частини для отримання нових знань, також мати здатність систематизувати, абстрагуватися, виділяти суттєве, працювати з навчально-методичним забезпеченням.
- рефлексивно-організаційний; допомагає раціонально використовувати час, сили, засоби; здатність формувати цілі, усвідомлювати власні можливості, якості, вміння формувати питання, вміння давати оцінку власній навчально-пізнавальній компетентності.
- продуктивний (компетентнісний досвід); цей компонент вважається головним, він виникає в процесі отримання досвіду, розв'язування творчих пізнавальних задач. Компетентнісний досвід – продукт пізнавальної діяльності взаємопов'язаний з предметом діяльності навчання, який добувається в процесі навчально-пізнавальної діяльності і є продуктом у вигляді бажаних змін у самому суб'єкті пізнання [3].

Висновок. Вивчення природничих дисциплін сприяє формуванню навчально-пізнавальної компетентності, яка є цілісним системним утворенням, набуває важливої соціальної значимості.

Список літератури: 1. *Атаманчук П. С.* Іноватики

компетентнісно-світоглядного виміру в підготовці майбутнього вчителя фізики / П.С. Атаманчук // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна / [редкол.: П. С. Атаманчук (голова, наук, ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. Вип. 17. С. 5 – 9. 2. *Вербицкий А. А.* Психолого-педагогические особенности образования взрослых / А.А. Вербицкий. М.: Знание, 1999. 110 с.. 3. *Габай Т. В.* Учебная деятельность и ее средства / Т. В. Габай. М.: Изд-во МГУ, 1988. 255 с.. 4. *Галатюк Ю.М.* Методологія фізичної науки в контексті проектування творчої навчально-пізнавальної діяльності / Ю.М. Галатюк // Наукові записки. Випуск 82. Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. Частина 2. С.17 – 21.. 5. *Хуторской А.В.* *Современная дидактика.* Учебное пособие. 2-е издание, переработанное / *Хуторской А. В.*. М.: Высшая школа, 2007. 639 с.

Bibliography (transliterated): 1. Atamanchuk P. S. Inovatiki kompetentnIsno-svItoglyadnogo vimIru v pIdgotovtsI maybutnogo vchitelya flziki / P.S. Atamanchuk // Zb. nauk. prats Kam'yanets-Podllskogo natsIonalnogo unIversitetu ImenI Ivana OgIEnka. SerIya pedagogIchna / [redkol.: P.S. Atamanchuk (golova, nauk, red.) ta In.]. Kam'yanetsPodllskiy: Kam'yanets-Podllskiy natsIonalniy unIversitet ImenI Ivana OgIEnka, 2011. Vip. 17. P. 5 – 9. 2. Verbitskiy A. A. Psihologo-pedagogicheskie osobennosti obrazovaniya vzroslyih /

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

A.A. Verbitskiy. M.: Znanie, 1999. 110 p.. 3. Gabay T.V. Uchebnaya deyatel'nost' i ee sredstva / T.V. Gabay. M.: Izd-vo MGU, 1988. 255 p.. 4. Galatyuk Yu. M. Metodologiya flzichnoyi nauki v konteksti proektuvannya tvorchoyi navchalno-piznavalnoyi diyalnosti / Yu.M. Galatyuk // NaukovI zapiski. Vipusk 82. SerIya: PedagogIchnI nauki. KIrovograd: RVV KDPU Im. V. Vinnichenka, 2009. Chastina 2. P.17 – 21.. 5. Hutorskoy A.V. Sovremennaya didaktika. Uchebnoe posobie. 2-e izdanie, pererabotannoe / A.V. Hutorskoy. M.: Vysshaya shkola, 2007. 639 p.

Соколова Т. В.

**ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ
ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті розглядаються питання формування навчально-пізнавальної компетентності у студентів при вивченні природничих наук, описані компоненти , які складають структуру формування навчально-пізнавальної компетентності.

Ключові слова: навчально-пізнавальна компетентність, компонент, навчально-пізнавальна діяльність.

FORMATION OF STUDENTS' EDUCATIONAL COMPETENCY
DURING THE STUDY OF NATURAL DISCIPLINES IN HIGHER
EDUCATION

The article deals with the issues of formation of educational and cognitive competence in students in the study of natural sciences, describes the components that make up the structure of formation of educational and cognitive competence.

Key words: educational and cognitive competence, component, educational and cognitive activity.

Соколова Т. В.

ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ
ЕСТЕСТВЕННЫХ ДИСЦИПЛИН В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

В статье рассматриваются вопросы формирования учебно-познавательной компетентности у студентов при изучении естественных наук, описанные компоненты, которые составляют структуру формирования учебно-познавательной компетентности.

Ключевые слова: учебно-познавательная компетентность, компонент, учебно-познавательная деятельность.

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ВИСОКОГО РІВНЯ СПОРТИВНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Постановка проблеми, її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Світ вже давно використовує науково-технічні й технологічні досягнення у сфері спорту для отримання високих результатів, завоювання медалей на змаганнях світового рівня, встановлення світових та олімпійських рекордів. Ефективність тренувань, фізичне і психологічне відновлення, якісне і збалансоване харчування, фармакологічна підтримка, все це можливе лише при залученні науково-педагогічних працівників до сфери спорту і фізичної культури. Застосування науки у спорті, необхідність використання її напрацювань розкриє величезний потенціал і резерв студентів високого рівня спортивної майстерності, більш за все тих, які увійшовши до резерву олімпійської збірної, негайно потрапили в оборот науки, і отримуючи супровід, із року в рік, гарантовано виборюватимуть медалі.

Аналіз останніх наукових публікацій і досліджень. Питання лідерства у всі часи пробуджували інтерес у дослідників, вчених гуманітарних і практичних наук. Феномену лідерства і

різним його аспектам присвячено величезну кількість монографій і наукових статей. Сьогодні видаються спеціалізовані журнали.

Серед дослідників проблем лідерства слід назвати імена В. М. Бабаєва, Т. В. Гури, С. А. Калашнікової, А. Є. Книш, В. М. Мороза, С. М. Пазиніча та інших. Цікаві аспекти креативного лідерства досліджують П. Кассе та П. Клодель. Важливі проблеми харизматичного лідерства розробляють Ж. Конже та Р. Канунго. Історію лідерства та його характерні особливості аналізує О. О. Нестуля.

Розвиток проблеми спортивного лідерства несе у собі досить складний і часом суперечливий характер. Н. Ю. Борейко, А. О. Тіняков, О. Г. Романовський, Н. В. Середа, Т. Д. Арабаджи, О. С. Пономарьов та інші вчені, висували та доводили свої теорії, концепції, визначення.

Метою статті є аналіз лідерських якостей спортсменів, та визначення впливу їх розвитку на сучасного студента високого рівня спортивної майстерності, та на його досягнення.

Виклад основного матеріалу. Перемоги на Олімпійських іграх та Чемпіонатах світу можливі лише при використанні правильної методики і наукових методів, один з яких, формування лідерських якостей. Нічого зайвого, використання тільки того, що буде ефективно. Рідкісні чемпіони світового рівня, що складають сучасну збірну України, у своїй особистій підготовці, на інтуїтивних підґрунтях, творчому підході, вдаючись до експериментів, прибігаючи до самоосвіти, самопідготовки,

випереджали ті методи, що пропонувались в нашій країні. Тобто, ці спортсмени задля досягнення своєї мрії, цілі, вершини йшли істинним шляхом лідерів.

Важливе значення лідерства спортсменів високого рівня досягнень полягає у тому істотному їх впливі на широкі верстви населення, передовсім на вболівальників. Адже останні часто розглядають тих і інших спортсменів як своєрідних кумирів. Їхній приклад може слугувати ефективним чинником залучення людей до біль чи менш активних занять фізичною культурою і спортом. Особливо важливими стають високі прояви спортсменами своїх морально-вольових якостей, наполегливості, відповідальності.

В той же час інколи спостерігається невідповідність та неадекватність вимог навчальних планів та програм закладів вищої освіти можливостям та потребам студентів високого рівня спортивної майстерності. Ускладнюється процес навчання, підвищуються вимоги до знань та вмій студентів, знижується компетентність викладачів [4]. На сьогоднішній день ми не рухатимемося далі у досягненнях, якщо не будемо крокувати в ногу з часом, і використовувати передові наукові технології. Українські спортсмени все рідше підіймаються на п'єдестали світового рівня, і цей процес розпочався вже давно.

Спортивна діяльність дозволяє ставити конкретні перспективні і перехідні цілі, контролювати динаміку розвитку, оцінювати свою діяльність у зв'язку з термінами досягнення проміжних цілей і мірою наближення далекосяжних. Ця

особливість спорту здійснює виразний вплив на формування лідерських якостей студентів високого рівня спортивної майстерності, що спонукає черговий раз замислитися про те, що спорт створює істотний вплив на формування індивідуальності, впевненості в собі і своїх силах, розширення можливостей досягнення наміченої цілі. Спорт допомагає формувати у студента віру в себе, створювати, позитивний і сценічний емоційний фон, оптимізм. Очевидною особливістю спорту є те, що спорт - це діяльність, що завжди вимагає подолання труднощів. Тому формування лідерських якостей спортсмена входить в його загальну психологічну підготовку [2]. Основним завданням загальної психологічної підготовки спортсмена є розвиток і вдосконалення наступних лідерських якостей: цілеспрямованості, дисциплінованості, відповідальності, упевненості, ініціативності, самостійності, сміливості, наполегливості, рішучості, врівноваженості, стійкості та інших.

Описана модель аргументована відповідним переліком лідерських якостей, відповідно до формування спортивного стилю лідерства та соціалізована, з ціллю адаптації до життя після завершення спортивної кар'єри.

Лідер у спорті це людина, яка свою домінантність, агресивність, наполегливість проявляє не кидаючись на суперника з кулаками. У сутності, агресивність - це лідерська якість, споріднена з активністю, але все ж таки мається на увазі певна конфронтація з суперниками, здатність відстоювати свої інтереси з певним

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

використання невербальних засобів, жестів влади, сексуальних жестів, гучного голосу та інших.

Цілеспрямована особистість має низький рівень перемикання уваги та сильну нервову систему, здатну витримувати тривале напруження, що сконцентроване на одній цілі, не зважаючи на сторонні стимули, та дозволяє досить довго невпинно її переслідувати. Дані характеристики варто вважати природженими. Проте, багато спортсменів здатні демонструвати схожі характеристики, якщо займаються видом спорту, справою, яка їм імпонує, але при цьому вміло, досконало, за правилами чергуючи напругу з відпочинком. Цілеспрямованість розкриває, визначає та обумовлює, напрям мотивації людини. Окреслений набір цінностей особистості - є силою "Его", з панівними вимогами до самого себе, а також здатністю спортсмена дотримуватися цих вимог, всупереч власним бажанням. Вміння відмовити собі у поточній вигоді, користі, інтересах, заради довгострокового результату. Розуміючи як, і з яких переконань і цінностей він виходить, не розмірковуючи в ситуації вибору, вчинити так, як вважає за потрібне, і маючи при цьому завчасно сформовану відповідь[1]. Конгруентність/Впевненість. Будь який сумнів і неконгруентність породжується конкуренцією психічних процесів. Лідеру властива однозначна трактовка його поведінки, впевненість у правильності власних ідей. У повній мірі відбувається демонстрація думок, відчуттів, поглядів, відповідають один одному прояви зовнішності. Емоційна стійкість дуже близька до двох попередніх лідерських

якостей так як, також, визначається силою нервової системи. Людина зі слабкою нервовою системою звичайно дуже чутлива до будь яких зовнішніх подразників. Стресові ситуації, можуть вкрай пригнічувати його. Таке не повинно відбуватися з лідером. У будь якій ситуації стресу, він повинен шукати нові можливості, не чекаючи бездіяльно на допомогу.

Високий рівень комунікативних навичок і макіавеллізму - це вміння: спілкуватися з людьми; вміти конфліктувати за допомогою слів, виходячи з подібної ситуації переможцем; майстерно змінювати свій комунікативний стиль у залежності від особливостей свого співрозмовника. Вміти обрати домінуючу позицію, чи підстроїтись, якщо потрібно, зуміти проманіпулювати [3].

Незалежність виключно власної думки спортсмена, незалежність від батьків, роботи, друзів, стрічки прочитаних новин у Інтернеті та іншого.

Здатність лідера надихати, даючи зрозуміти, що їх діяльність робить величезний вплив на все навкруги, тому що їх робота - це спосіб доторкнутися до чогось великого: тріумфу, радості, успіху. Уміння направити інших зробити те, що треба лідеру, але це виглядає так, ніби вони саме цього і хотіли.

Завжди є суперник, який дихатиме в спину. Лідери розуміють, що у більшості випадків йдеться мова про першість, тому цінується наполегливість, нестримність, і швидкість дій.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Дисциплінованість - мається на увазі самоконтроль, внутрішній спокій і зовнішня рішучість. Високий рівень рішучості і сили волі грає значну роль у здатності бути самодисциплінованим.

Не боятися помилок. Найбільші можливості в житті часто ховаються за поразкою, а невдача коштує набагато більше, ніж успіх, і саме вона - чергова сходинка до успіху. Розуміння, що треба діяти в умовах невизначеності і ризику. Майкл Джордан говорив: "Я промазав більше дев'яти тисяч кидків за свою кар'єру. Програв в трьохстах матчах. Двадцять шість разів мені довіряли вирішальний кидок, і я промахувався. Я терпів невдачі знову і знову. Саме тому я добився успіху".

Відповідальність. Лідер відповідальний сам по собі, і не побоюється брати на себе відповідальність: а) у прийнятті рішень у кризових ситуаціях; за потреби, б) покласти на себе зайву роботу; виконати завдання самостійно, чи перекласти відповідальність на інших; в) відповісти самому за свої помилкові вчинки. Відповідальність, з одного боку має суспільну природу, як основний із засобів регулювання взаємовідносин між людьми у соціумі. З іншого - завжди є персоніфікованою, як особистісна характеристика кожного індивіда. Стосовно фізичної культури і спорту відповідальність поєднує, водночас індивідуальну і командну, професійну і дозвільну, наукову і практичну, навчальну, тренувальну і виховну діяльність. Постає вкрай важливим і ефективним

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

засобом успішного досягнення високих цілей, є важливим чинником ефективного досягнення життєвого успіху[4].

Досвід, розглядається у більшій мірі, як історія лідера яку, можливо навіть прикрасити чи вигадати, ніж як особистий досвід помилок і перемог. Але, як правило, історія спортивного лідера, усе ж таки, відзначена перемогами, звершеннями, подоланнями.

Фізичні якості безумовно важливі для лідера, частина яких притаманна йому від народження. Привабливий, сильний, здоровий чоловік виглядає набагато більше виграшно, у порівнянні з маленьким, вразливим і слабким.

Ризик – його рівень завищений у лідерів спортивної сфери діяльності. Відкрити свої наміри, розпочати розмову з суперником, виказати повну довіру членам команди, - це ризик. На всі ці, здається, елементарні речі більшість людей взагалі нездатна.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Спортсмен, щоб бути лідером, не повинен зупинятися на досягнутих результатах. Він завжди має бути у постійному пошуку й русі, завжди змінюватися, намагатися удосконалюватися протягом всього свого життя. Лідерство не виключає нікого. Це покликання не небагатьох обраних, а переважної більшості. Воно може супроводжуватися славою чи ні, але воно завжди супроводжується чеснотами, інакше це не справжнє лідерство. Прояви лідерства спортсменів – це гарантія успішного буття спорту вищих досягнень в нашій країні.

Лідерські якості взаємозамінні. Не обов'язково володіти усіма без розбору. Деякі більш важливі для вас особисто,

деякі працюють у комбінації, яку теж треба особисто підібрати. Маємо надію, що студенти, дізнавшись, як працюють та практично використовуються лідерські якості, дійсно вдумливо підійдуть до їх формування, культивуації у власному спортивному і після спортивному житті, і не позбудуться ідеї стати авторитетним лідером.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку має бути розробка і впровадження в освітній процес ефективних шляхів, засобів і педагогічних технологій, спрямованих на формування і розвиток лідерських якостей спортсменів. Це б дозволило застосовувати їх не тільки для спортсменів високих досягнень, а й для тих, хто є спортсменом-аматором чи просто займається фізичною культурою.

Список літератури: 1. *Тіняков А. А.* Психолого-педагогические особенности спортивной среды в формировании харизматического лидера / А. А. Тіняков // Лідери ХХІ століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій: матер. наук.-практ. конф. Харків: НТУ «ХП», 2017. С. 44–46. 2. *Тіняков А. О.* Психолого-педагогічний потенціал фізичної культури і спорту у вихованні навичок лідерства студентів вищих навчальних закладів / А. О. Тіняков // Теорія і практика управління соціальними системами. 2016. №3. С. 100–114. 3. Особистість сучасного керівника в аспекті теорії духовного лідерства [Електронний ресурс] / О. Г. Романовський, Н. В. Серeda // Теорія і практика управління соціальними системами. 2013. № 3. С. 20 – 27. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2013_3_4 4. *Пономарьов О. С.* Професійна відповідальність у спортивній

педагогіці: навч. посіб. / О. С. Пономар'ов, Л. В. Зінченко. Харків: НТУ «ХПІ». Видавець О. А. Мірошніченко, 2019. 200 с.

Bibliography (transliterated): 1. Tinjakov A. A. Psihologo-pedagogicheskie osobennosti sportivnoj sredy v formirovanii harizmaticheskogo lidera / A. A. Tinjakov // Lideri ННІ stolittja. Formuvannja osobistosti harizmatichnogo lidera na osnovi gumanitarnih tehnologij: mater. nauk.-prakt. konf. Harkiv: NTU «HPI», 2017. P. 44–46. 2. Tiniakov A. O. Psykholoho-pedahohichnyj potentsial fizychnoi kul'tury i sportu u vykhovanni navychok liderstva studentiv vyschykh navchal'nykh zakladiv / A. O. Tiniakov // Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nymy systemamy. 2016. №3. S. 100–114. 3. Osobystist' suchasnoho kerivnyka v aspekti teorii dukhovnoho liderstva O. H. Romanovs'kyj, N. V. Sereda // Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nymy systemamy. 2013. № 3. P. 20 – 27. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2013_3_4 4. Ponomar'ov O. S. Profesijna vidpovidal'nist' u sportyvniij pedahohitsi: navch. posib. / O. S. Ponomar'ov, L. V. Zinchenko. Kharkiv: NTU «KhPI». Vydavets' O. A. Miroshnychenko, 2019. 200 p.

УДК 351.851

Чеботар'ов М. К.

м. Харків, Україна

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК МЕТА ОСВІТИ

Надзвичайно складна й суперечлива природа людини зумовлює безліч різних проблем, кожна з яких істотно впливає на

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

характер її взаємовідносин з іншими людьми, а відтак і її соціально-психологічне самопочуття, можливість успішного досягнення нею своїх життєвих цінностей. Як свідчать і результати спеціальних досліджень, і сама життєва практика, істотної частини цих проблем цілком можна було б уникнути за умови належної відповідальності учасників спільної діяльності чи інших певних взаємовідносин.

Феномен відповідальності є суто людським утворенням. Він являє собою досить складне і багатоаспектне явище. Звичайно відповідальність виникає в системі соціальних взаємовідносин як важливий їх регулятивний механізм, що забезпечує належне функціонування і розвиток і самої людини, і того соціуму, в якій вона існує та функціонує. Як ми вже зазначали, «сама відповідальність людей у їх взаємовідносинах, ставленні один до одного і до спільної діяльності, відповідальність відносно дотримання тих норм і правил, звичаїв і традицій, які склалися в даному суспільстві в процесі його історичного розвитку, і є гарантією цього забезпечення» [3, с. 8].

Як важлива атрибутивна характеристика особистості, відповідальність не є чимось, успадкованим людиною від народження, на генетичному рівні. Вона виникає і розвивається виключно в суспільних відносинах і виступає продуктом виховання та особистісного розвитку конкретного індивіда. Хоча, безумовно, на рівень її розвитку значний вплив здійснюють особистісні, в першу чергу інтелектуальні та психологічні індивідуальні якості

людини. Тому в будь-якому суспільстві можна спостерігати досить широке розмаїття рівнів розвитку відповідальності у різних людей.

Відповідальність як один з результатів суспільного характеру людського буття вимагає глибокого філософського осмислення її сутності й можливостей для ефективного розв'язання складних проблем, конфліктів і кризових ситуацій тощо. Вона ж відіграє вкрай важливу роль у гармонізації відносин людини й довкілля. Дійсно, людина, яка є невід'ємним елементом природи, через свою безвідповідальну господарську діяльність завдає непоправної шкоди природі як середовищу свого буття. Розуміючи, що це загрожує самому існуванню людини як біологічного виду, ми, тим не менш, продовжуємо забруднювати довкілля, знищувати флору і фауну, доводимо довкілля до критичного стану, до загрози глобальної екологічної катастрофи. Бізнес і гонитва за прибутком переважають навіть, здавалось би, природні цілі й прагнення забезпечити самозбереження нашої цивілізації.

Не кращою є й ситуація у взаємовідносинах між людьми та спільнотами. Постійно посилюються такі вкрай несприятливі тенденції, як агресивність, прояви расизму, сепаратизму, тероризму тощо. Все менше спостерігається проявів справжньої доброти й людяності, щирості, сердечності й теплоти у відносинах. Через це зникають взаєморозуміння і взаємодопомога. Спілкування зі студентською молоддю свідчить про істотні зміни в системі їхніх життєвих цілей і цінностей. Характерною стає відсутність

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

навіть осмислення особистої відповідальності людини за свої дії, вчинки і поведінку.

Молодь все частіш віддає перевагу не дійсності, а віртуальній реальності, не живому й безпосередньому спілкуванню, а контактам в соціальних мережах. Студенти можуть цілодобово сидіти в Інтернеті, навіть не замислюючись про ту шкоду, яку воно наносить їхньому фізичному і психічному здоров'ю. Відчутно негативний вплив цього сидіння позначається на їхньому ставленні до навчання й до формування своєї життєвої стратегії. В результаті студенти не можуть отримати належних знань і професійної компетентності. Більш того, у них зникає навіть мотивація навчально-пізнавальної діяльності.

Оскільки основними джерелами формування і розвитку відповідальності виступають сім'я в дитинстві та система освіти у підлітковому та юнацькому віці, прищеплення студентам почуття особистої відповідальності має ставати однією з важливих цілей освіти. Безумовно, воно не відсуває десь на периферію її визначальну мету з професійної підготовки студентства. Адже, за великим рахунком, сама місія вищої освіти й полягає у цій підготовці, у забезпеченні високої професійної компетентності випускників та їхньої готовності до практичного використання отриманих знань в житті та професійній діяльності.

При цьому якщо навчання студентів і формування їхньої професійної компетентності як майбутніх спеціалістів виступає

основним завданням вищої школи, спрямованим на розвиток їхньої професійної відповідальності, то мета їх виховання, особистісного розвитку та соціалізації полягає у формуванні їхньої соціальної відповідальності. Зазначимо, що соціальна відповідальність, як стверджують В. П. Андрущенко та його співавтори, має розглядатися як «міра відповідності дій соціальних суб'єктів (особистостей, соціальних груп, держави) взаємним вимогам, діючим правовим та іншим суспільним нормам, загальним інтересам». Вона, на глибоке переконання вчених, «обумовлена закономірностями суспільного життя, специфічними зв'язками між людьми та іншими соціальними суб'єктами, що вимагають від людей виконання певних обов'язків» [4, с. 141]. Вважаємо досить важливим згадку про відповідальність держави перед своїми громадянами, без якої не варто очікувати відповідальності цих громадян перед державою.

Таким чином, відповідальність виступає своєю нормою суспільного буття людини. Тому потреба в цій відповідальності можна пояснити тим, що, як зазначає М. О. Булатов, «життя людини в суспільстві неможливе без певної впорядкованості, сукупність якої становлять звичаї, правові і політичні закони, релігійні настанови тощо» [1, с. 340]. Уявляється цілком очевидним, що для цієї впорядкованості необхідною передумовою саме й постає свідоме відповідальне ставлення людей як членів цього суспільства до належного виконання своїх суспільних функцій та обов'язків.

Додамо, що ця відповідальність, безумовно, передбачає також знання й розуміння цих закономірностей і суспільних норм. Саме тому вона виступає «засобом підтримання цілісності суспільства, суспільної злагоди, соціальної справедливості, вдосконалення суспільних відносин» [там само]. А якраз на ці цілі й повинні спрямовуватися громадська діяльність фахівця, активна його взаємодія як носія соціальної відповідальності з її об'єктом, перед яким він, власне, і несе цю відповідальність. Її ж механізм полягає в контролі за мірою і характером виконання суб'єктом своїх функцій і обов'язків та визначення правоти чи провини в діяльності суб'єкта.

Як мета освіти, формування і розвиток високої відповідальності студентів виступають достатньо складними концептами, в ієрархічній структурі яких має місце наявність кількох рівнів, які можна чітко виокремити. Крім того загально визнаного її трактування як специфічної особистісної характеристики студента, відповідальність можна розглядати як джерело в один з визначальних чинників його належного ставлення до навчання й отримання високої професійної компетентності. Разом з цим відповідальність активно сприяє усвідомленому прагненню студента розвивати свої моральнісні й морально-вольові якості.

З цієї тези безпосередньо випливає висока вірогідність перетворення відповідального студента на потенційного лідера. В цьому разі відповідальність його істотно зростає, скільки вона тепер

поширюється не тільки на власні його інтереси, а й на інтереси і прагнення його оточення. Як цілком справедливо пишуть В. О. Лозовой та А. В. Долгарев, «служіння лідера виключно інтересам справи в інтересах свого народу сприяє досягненню ним і його організацією високих кінцевих результатів, які є мірою благополуччя кожного співробітника, всієї організації або всієї країни» [2, с. 139].

Прищепити як потенційному лідерові, так і взагалі кожному випускникові вищої школи таке прагнення слугувати виключно інтересам інших людей та суспільства в цілому є безумовною метою вищої школи. Однак її досягнення стає можливим тільки при створення певних педагогічних умов. По-перше, це має бути висока відповідальність кожного викладача, яка проявляється у всіх його діях і вчинках, у прагненні забезпечити високий професіоналізм студентів. По-друге, це зміст освіти, який має бути на рівні останніх досягнень світової науки і техніки й відображати провідні тенденції їх подальшого розвитку. По-третє, це загальна творча атмосфера на кафедрі, факультеті та в університеті у цілому, яка поєднується з атмосферою доброзичливості і взаємодопомоги.

Такі умови активізують мотиваційну сферу студента і сприяють розвитку у нього відповідального ставлення до навчання і ефективного оволодіння своєю професією, розуміння того, що це є чинником його життєвого успіху.

Список література: 1. Булатов М. О. Ноосфера і «проблема людини» // Філософія. Світ людини: Курс лекцій: Навч.

посібник / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін.. К.: Либідь, 2003. С. 339 – 356. 2. *Лозовой В. О.* Людинознавство як джерело пізнання і розвитку лідерства / Віктор Лозовой, Анатолій Долгарев // Лідер. Еліта. Суспільство. 2019. № 1. С. 134 – 141. 3. *Пономарьов О. С.* Відповідальність як педагогічна категорія: навч.-метод. посібник / О. С. Пономарьов, Н. В. Серета, М. К. Чеботарьов. Харків: Підручник НТУ «ХПІ», 2013. 172 с. 4. Філософський словник соціальних термінів / Під заг. ред. В. П. Андрущенко. Харків: Корвін, 2002. 672 с.

Bibliography (transliterated): 1. Bulatov M. O. Noosfera i «problema liudyny» // *Filosofia. Svit liudyny: Kurs leksij: Navch. posibnyk* / V. H. Tabachkovs'kyj, M. O. Bulatov, N. V. Khamitov ta in.. K.: Lybid', 2003. P. 339 – 356. 2. *Lozovoj V. O.* Liudynoznavstvo iak dzherelo piznannia i rozvytku liderstva / Viktor Lozovoj, Anatolij Dolhariev // *Lider. Elita. Suspil'stvo*. 2019. № 1. P. 134 – 141. 3. *Ponomar'ov O. S.* Vidpovidal'nist' iak pedahohichna katehoriia: navch.-metod. posibnyk / O. S. Ponomar'ov, N. V. Sereda, M. K. Chebotar'ov. Kharkiv: Pidruchnyk NTU «KhPI», 2013. 172 p. 4. *Filosofs'kyj slovnyk sotsial'nykh terminiv* / Pid zah. red. V. P. Andruschenka. Kharkiv: Korvin, 2002. 672 p.

Чеботарьов М. К.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК МЕТА ОСВІТИ

Розкрито роль відповідальності в житті людини і функціонуванні суспільства. Показано, що вона вимагає

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

включення розвитку відповідальності в систему цілей освіти. Розглянуто основні передумови успішного їх досягнення. Підкреслено визначальну роль педагога, його відповідальності в особистісному розвитку майбутніх фахівців.

Ключові слова: природа людини, проблеми, відповідальність, розвиток, умови.

Чеботарев М. К.

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КАК ЦЕЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ

Раскрыта роль ответственности в жизни человека и функционировании общества. Показано, что она требует включения развития ответственности в систему целей образования. Рассмотрены основные предпосылки успешного их достижения. Подчеркнута определяющая роль педагога, его ответственности в личностном развитии будущих специалистов.

Ключевые слова: природа человека, проблемы, ответственность, развитие, условия.

Chebotarev M. K.

RESPONSIBILITY AS THE OBJECTIVE OF EDUCATION

The role of responsibility in human life and the functioning of society is revealed. It is shown that it requires the inclusion of the development of responsibility in the system of educational goals. The basic prerequisites for their successful achievement are considered. The determining role of the teacher, his responsibility in the personal development of future specialists is emphasized.

Key words: human nature, problems, responsibility, development, conditions.

УДК 154.4: 37.033

*Черемський М. П.
м. Харків, Україна*

ГУМАНІСТИЧНІ ТА ДЕМОКРАТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Свого часу, за часів “перебудови”, був проголошений курс на демократизацію та гуманізацію радянського суспільства, котрий проголошував самоцінність особистості, її право на самовираження та самоствердження. На жаль, горезвісний путч 1991 року поклав край усім цим реформам і перетворенням. Сьогодні даний курс практично не підтримується, що призводить до поглиблення кризи в суспільстві і освіті, зокрема. Централізація, бюрократизм, двійки, бухгалтерія оцінок – зазначає В. Л. Басанець, – блокували традиції

вузівської демократії, внаслідок чого в студента виробляються такі риси як послушництво, безініціативність та конформізм [1, с. 18].

Важливою ознакою демократизації освіти є право людини на самоврядування. Зокрема, студентське самоврядування дає можливість студенту брати участь в педагогічних радах, утворювати студентські організації, створювати в університеті альтернативні органи влади з правом вибору власного ректора чи президента, як це практикується в західних університетах. Це стосується не лише вищих, але й середніх закладів освіти. На думку відомого американського педагога Джона Дьюї, 160 річчя з дня народження якого ми відзначаємо цього року, – “діти в школі повинні користуватися свободою, тому що мають розуміти, що означає свобода, коли їм доведеться брати участь в управлінні країною, мають розвивати в собі позитивні якості – ініціативу, незалежність, кмітливість” [2, с. 171].

Тому демократизація навчально-виховного процесу є важливою з огляду на той факт, що вона виховує в людині впевненість у власних силах, ініціативність та здатність виражати власну думку, почуття та фантазію. Тож слід робити все, щоб кожен без винятку учень почувався творцем, винахідником та відкривачем нових світів. Лише в цьому випадку школа стане по-справжньому народною.

В управлінській діяльності демократичний стиль керування виявляється також більш ефективним за

авторитарний стиль. Цьому є підтвердженням американський досвід управління, який в своїй основі є демократичним. Особливо це стосується виробничої сфери, де від наявності демократичних стосунків між керівництвом та робітниками залежить ефективність їх праці. В “Курсі для вищого управлінського персоналу” зазначається, що демократичне керівництво ефективніше за авторитарне. Скрізь, на підприємствах, де переважає демократія, люди працюють більш продуктивно [3, с. 153].

На жаль, нашим школам ще бракує демократичних традицій, адже і досі в навчальних закладах панує авторитарне ставлення до особистості. Як наслідок, воля учня придушється, а з нею і його думка, почуття та фантазія. Цим пояснюється високий відсоток невстигаючих учнів, котрі через встановлені рамки навчання не мають змоги повною мірою виявити свої здібності та можливості.

Необхідною умовою духовного розвитку особистості виступає гуманізація навчання. Головна причина озлобленості та черствості особистості, на думку українського педагога В. Сухомлинського, криється у педагогічному безкультур'ї, що превалює у взаємовідносинах між учителем та учнем. Вчителі, бажаючи приборкати норовливого учня, вдаються до приниження його гідності та самолюбства, що призводить до конфліктів і трагічних наслідків. Саме через таке ставлення вчителя до учня ми маємо “бездушних та отупілих від влади керівників-бюрократів”,

котрі стали такими саме через відповідне ставлення до них у роки дитинства – зауважує педагог. Тому Сухомлинський закликав своїх колег виховувати учня не різкою оцінки, а ласкою, адже таке виховання утверджує в особистості самоповагу та віру у власні сили. “Я не вірю в успіх покарання, в якому є хоч краплина приниження людської гідності”, – зазначав педагог [4, с. 48].

Польський педагог Я. Корчак зауважував, що “все сучасне виховання спрямоване на те, щоб дитина була зручною, послідовно, крок за кроком, прагне приспати, подавити, знищити все, що є волею та свободою дитини, стійкістю її духу, силою її вимог... Щастям для людства є те, що нам не під силу підкорити дітей нашим педагогічним впливам та дидактичним замахам на їх здоровий глузд і здорову людську волю” [5, с. 9 – 10].

Брак духовності особистості є наслідком авторитарності освіти, яка не сприяє самовираженню та самоствердженню особистості. Натомість в країнах вільного світу навчання відштовхується від кожної конкретної особистості, до якої будується окремий підхід. Американський лікар, психолог та педагог К. Роджерс, діагностуючи в учнів психолого-педагогічні показники, серед яких: академічні досягнення, самосвідомість, самоповага, самооцінка, креативність, незалежність, комунікативність, виявив, що гуманістичне навчання ефективніше за авторитарне [6, с. 185 – 186].

Роджерс пропонує навіть спеціальний термін “фасилітатор”, що означає людину, котра сприяє, полегшує,

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

допомагає [7]. Саме такими мають бути вчителі, головне завдання яких полягає не просто у передачі знань, а в тому, щоб допомогти дитині виявити всі свої здібності та можливості. Тому великої уваги в американських школах приділяється самодіяльності учня, його здатності до творчого самовираження. Адже творчість, на думку О. Пономарьова, “розкріпає та активізує внутрішній потенціал людини, пробуджуючи в неї потяг до прекрасного та вічного” [8, с. 5].

Гуманізм, за словами З. Г. Воробйової та В. Г. Чернуцької, полягає у тому, щоб у кожному учневі бачити особистість, створюючи для її розвитку всі умови та орієнтуючи навчальний процес на позитивні результати [1, с. 72].

Говорячи про значення гуманістичного підходу в управлінській сфері, О. Романовський зауважує, що гарний керівник ніколи не дозволить собі грубого та зневажливого ставлення до підлеглих. “Не можна вірити в магічну силу крику та погроз. Це – просто відсутність справжньої культури керівника, а не прояв вимогливості... Ділову та спокійну атмосферу в колективі може створити лише керівник доброзичливий та справедливий, який однаково уважно ставиться до кожного члена колективу. Буває, що людина є чомусь несимпатичною, і важко цьому знайти пояснення. В такому випадку не можна піддаватися враженню і потрібно бути особливо обережним і уважним до такої людини, щоб даремно не образити її” [9, с. 104 – 105].

Отже, керуючись гуманістичними та демократичними цінностями, педагог відкриває шлях до розкриття найширших можливостей духовного розвитку особистості в її навчально-пізнавальній та творчо-винахідницькій діяльності. Для цього слід подбати про те, щоб будь-яка методика була зігріта теплом людяності, освітлена світлом демократичних ідеалів – зауважував К. Ушинський [10, цит. за с. 14].

Список літератури: 1. Гуманитаризация образования в технических вузах // под ред. Г. С. Арефьевой. М.: Академия наук СССР, 1989. 183 с. 2. *Дьюи Дж., Дьюи Э.* Школы будущего. Берлин: Гос. изд. РСФСР, 1922. 178 с. 3. Курс для высшего управленческого персонала / под ред. В. И. Терещенко. М.: Экономика, 1971. 808 с. 4. *Сухомлинський В. О.* Не бійтесь бути ласкавими // Радянська школа. №4. К.: Рад. школа, 1968. С. 43 – 49. 5. *Корчак Я.* Как любить детей. Минск: Народная асвета, 1980. 80 с. 6. *Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б.* Формирование мотивации учения. М.: Просвещение, 1990. 192 с. 7. *Rogers C.* Freedom To Learn for the 80' p. New York: Macmillan Publishing Company, 1983. 312 с. 8. *Пономарьов О. С., Черемський М. П.* Моделювання педагогічної творчості. Х.: Видавець Мачулін Л. І., 2019. 88 с. 9. *Романовський А. Г.* Основы теории управления социальными системами. Х.: НТУ “ХПІ”, 2001. 195 с. 10. Перестройка учебно-воспитательного процесса в вузах культуры: опыт, проблемы, перспективы // Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 80. / под ред. Л. Н. Герасимовой. М.: МГИК, 1988. 152 с.

Bibliography (transliterated): 1. Humanytaryzatsia obrazovania v tekhnicheskikh vuzakh / pod red. H. S. Arefevoy. M.: Akademia nauk SSSR, 1989. 183 p. 2. Diuyi Dzh., Diuyi E. Shkoly budushcheho. Berlyn: Hos. izd. RSFSR, 1922. 178 p. 3. Kurs dlia vyssheho upravlencheskoho personala / pod red. V. I. Tereshchenko. M.: Ekonomyka, 1971. 808 p. 4. Sukhomlynsky V. O. Ne biites buty laskavymy // Radianska shkola. №4. K.: Rad. shkola, 1968. P. 43 – 49. 5. Korchak Ya. Kak liubyt detey. Mynsk: Narodnia asveta, 1980. 80 p. 6. Markova A. K., Matys T. A., Orlov A. B. Formirovanie motivatsii uchenia. M.: Prosveshchenie, 1990. 192 p. 7. Rogers C. Freedom To Learn for the 80 p. New York: Macmillan Publishing Company, 1983. 312 p. 8. Ponomariov O. S., Cheremsky M. P. Modeliuvannia pedahohichnoi tvorchosti. Kh.: Vydavets Machulin L. I., 2019. 88 p. 9. Romanovskyi A. H. Osnovy teorii upravlenia sotsyalnymi systemami. Kh.: NTU “KhPI”, 2001. 195 p. 10. Perestroika uchebno-vospytatelnoho protsessa v vuzakh kultury: opyt, problemy, perspektivy // Mezhvuz. sb. nauch. tr. Vyp. 80. / pod red. L. N. Herasimovoy. M.: МНУК, 1988. 152 p.

Черемський М. П.

ГУМАНІСТИЧНІ ТА ДЕМОКРАТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Гуманізація та демократизація української освіти є важливою умовою духовного розвитку особистості. Внаслідок панування авторитарних методів навчання над демократичними

особистість не має змоги виражати власну думку, почуття та фантазію. А отже духовний розвиток особистості є неможливим. Тому навчання має будуватися у відповідності з духовними запитами та прагненнями особистості. Цьому великою мірою сприятиме гуманізація та демократизація освіти, яка покликана виховувати вільну, самодіяльну, творчу особистість.

Ключові слова: особистість, духовний розвиток, гуманізація, демократизація, освіта, свобода, самодіяльність, творчість, самовираження.

Черемской М. П.

ГУМАНИСТИЧЕСКИЕ И ДЕМОКРАТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ДУХОВНОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

Гуманизация и демократизация украинского образования является важным условием духовного развития личности. В результате господства авторитарных методов обучения над демократическими личность не имеет возможности выражать собственную мысль, чувства и фантазию. Следовательно духовное развитие личности не является возможным. Поэтому обучение должно строиться в соответствии с духовными запросами и стремлениями личности. Этому в значительной степени будет содействовать гуманизация и демократизация образования, которое призвано воспитывать свободную, самостоятельную, творческую личность.

Ключевые слова: личность, духовное развитие, гуманизация, демократизация, образование, свобода, самодетельность, творчество, самовыражение.

Cheremsky M. P.

THE HUMANISTIC AND DEMOCRATIC PRECONDITIONS OF SPIRITUAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY

The humanization and democratization Ukrainian education are important condition of spiritual development of personality. Owing to domination authoritarian methods of education over democratic methods personality are having not possibility to express own thought, feelings and fantasy. Therefore spiritual development of personality is not possible. So development must to build in according to spiritual interests of personality. Humanistic and democratic education call for help to educate freedom-loving, Self-actualizing, creativing personality.

Key words: Personality, spiritual development, humanization, democratization, education, freedom, Self-actualizing, creativity, Self-expression.

УДК: 159.922.8

*Костиря І. В., Прокопенко А. С.
м. Харків, Україна*

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

В теперішній час зростає інтерес до проблеми розвитку і формування відповідальності у молодого покоління. Останні дослідження вчених виявили інтерес до дослідження різноманітних психологічних чинників, що мають важливу роль для формування відповідальності у підлітків. Відповідальність відноситься до суб'єктивних характеристиках особистості, дослідження і аналіз яких входить в число актуальних проблем сучасної психології. Для розвитку сучасного суспільства принципово важливим є наявність у підлітка такої особистісної характеристики як відповідальність, що забезпечує не тільки адаптивність до постійно мінливого економічного, політичного, соціального життя, а й прогрес його особистості і, в кінцевому рахунку, суспільства в цілому.

Проблема формування відповідальності як особистісної якості приваблювала увагу дослідників, зокрема, сензитивним періодом появи відповідальності у дошкільному віці займалися сучасні психологи З. Борисова, В. Горбачова, В. Мухіна. Ми поділяємо думку В. Мухіної, що до найвищого становища в ієрархії всіх мотивів необхідно відносити відповідальність. У період дошкільного віку складаються взаємини, які обумовлюють необхідність відповідальності з боку дитини. Чим відповідальніше дитина виконує доручену йому справу у праці, тим охочіше інші діти вступають з ним в ділові відносини [4].

У підлітковому віці починається переосмислення сутнісних характеристик особистості, серед яких важливе місце

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

займають відповідальність і самостійність. Підліток в значно більшій мірі, ніж молодший школяр, бере участь в житті дорослих, до нього пред'являють більш високі вимоги. Підліток у своїй навчальній і громадській діяльності вже набагато більше починає керуватися мотивами громадського порядку – почуттям обов'язку і відповідальності перед колективом. Підліток заявляє про себе в тому випадку, якщо він самостійно вибирає і планує відповідальну поведінку, приймає рішення, які отримають соціальну оцінку і заздалегідь приймає на себе відповідальність за наслідки цих дій. Здатність відстояти свою позицію, діяти самостійно і відповідально є гідністю особистості. Тільки у цьому випадку співтовариство визнає за індивідом право бути особистістю, бути гідним на скоєння вчинків і соціально оцінюваних дій, тобто бути суб'єктом соціальної поведінки [3]. Коли дитина вступає в стадію підліткового віку, у неї починають формуватися такі компоненти відповідальності, як автономність і вольова саморегуляція. Підліток вчиться самостійно приймати рішення, а також відповідати за результат цих рішень самостійно, починається процес формування цілісної моделі відповідальної поведінки. Почуття відповідальності проявляється у підлітків в глибокому емоційному відчутті своєї приналежності до суспільства, в глибоко особистому прийнятті його цінностей та ідей. У підлітковому віці розширюється простір соціальних інтересів особистості, формується її загальна спрямованість, усвідомлюються можливості власної участі в житті

суспільства. У зв'язку з цим підліток починає розуміти різницю між відповідальністю як загальнолюдським моральним принципом і відповідальністю як соціально-моральним явищем, специфіка якого визначається особливостями сфери спілкування дитини, конкретними видами його діяльності [1].

Ключовими факторами для успішного формування компонентів відповідальності служать:

- позитивний вплив авторитетів дорослих (батьків, педагогів, старших родичів і близьких, авторитетних однолітків);

- формування морально-естетичних норм і правил у свідомості дитини відбувається за зразком поведінки авторитетних близьких;

- можливість здійснювати самостійний вибір;

- прояв конструктивної автономії і прийняття важливих життєвих рішень під стороннім наглядом батьків і викладачів.

Будь-яка здатність розвивається в процесі тренування, тому відповідальність розвивається тоді, коли підліток так чи інакше бере або на нього навантажують відповідальність, серед яких є такі прийоми:

- Давати посилене навантаження. Якщо батьки намагаються захистити дитину від труднощів життя, усувають дитину від побутових, матеріальних та інших життєвих труднощів, дитина звикає до того, що за нього все зроблять батьки.

- Допомогати в справах, які поки для нього важкі. Напевно, будь-яка дитина хотів би заробити гроші, так як вони розширюють його можливості. Але роботу треба шукати, домовлятися з незнайомими людьми, перебудовувати звичний ритм життя. Часто підлітка стримує побоювання, що не вистачить сил і на заняття, і на роботу.

- Самостійне виконання справ, з якими він може впоратися самостійно. Коли школяр вже вміє робити уроки - він повинен свої уроки робити самостійно.

З цього випливає, що в період підліткового віку настає важливий етап формування вольової саморегуляція і автономності особистості (суверенності психологічного простору) [3].

Важливо надавати підлітку усвідомлену можливість проявляти себе в самостійній діяльності в цілісному контурі відповідальності (свобода вибору, відповідність нормі та усвідомлення атрибутів наслідків). Виховання відповідальності відбувається протягом усього життя людини. З самого раннього дитинства, отримуючи за свої вчинки заохочення або покарання, дитина привчається до відповідальної поведінки. Однак, особливого значення для формування різних сторін особистості, а особливо вольових якостей, до яких відноситься і відповідальність, має підлітковий вік – особлива фаза психічного розвитку особистості, формування психологічної зрілості як свідомої регуляції своєї поведінки.

Проблема відповідальності підлітка пов'язана з аналізом психолого-педагогічних умов її формування. Основною умовою формування у дитини відповідальності є досягнення ним успіху, віра у власні сили. Контроль з боку дорослих у міру зростання дітей змінюється самоконтролем, коли учень в змозі проаналізувати свою поведінку і визначити міру своєї відповідальності. Звичка відповідально ставитися до своїх обов'язків переноситься на діяльність, яка є не дуже цікавою, але необхідною. Велике значення у вихованні відповідальності має особистий приклад батьків і педагогів, а також проблема формування відповідальності в практиці освітніх установ [2].

У підлітків з високим рівнем відповідальності переважають високі показники по таким аспектам відповідальності як «когнітивна осмисленість», «результативна предметність», «емоційна стійкість», «регуляторна інтервальність». Ці учні прагнуть виконувати справи, які їм доручили, відповідають за скоєне, прагнуть до успішного навчання і завершення обов'язкових справ, також виявляють радість при подоланні перешкод, гордість за досягнення мети, оптимізм на початку нового відповідального ставлення [2].

Таким чином, зазначимо, що сьогодні не кожен підліток має таку рису характеру як відповідальність. Перш за все відповідальність повинні формувати і розвивати у нього батьки та педагоги. Підліток, який відповідально ставиться до обов'язків,

доручень, розпоряджень буде легко йти дорослим життям, спокійно долати перешкоди та завоює повагу в оточуючих.

Список літератури: 1. Ганєєва А. А., Гайнулліна А. В. Конфліктні ситуації підлітків, які залежать від особистісних особливостей: Известия Самарського наукового центру Російської академії наук, т. 15, №2 (4), 2013. 2. Головінова А. В., Овсянікова Е. А. Механізми психологічного захисту підлітків з різними стилями поведінки в конфлікті: Збірник матеріалів VIII Міжнародна науково – практична конференція «Наука і сучасність – 2011». Частина 2. Новосибірськ, 2011. 3. Муздіббаєв К. Психологія відповідальності / ред. В.Є. Семенова. Л.: Наука, 2010. 4. Прядєїн В. П. Психодіагностика особистості: Вибрані психологічні тести: Практикум. Сургут: Сургутський держ. пед. ун-т, 2014. С. 215.

Bibliography (transliterated): 1. Hanieieva A. A., Hainullina A.V. Konfliktni sytuatsii pidlitkiv, yaki zalezhat vid osobystisnykh osoblyvostei: Yzvestyia Samarskoho naukovooho tsentru Rosiiskoi akademii nauk, t. 15, №2 (4), 2013. 2. Holovinova A. V., Ovsianikova E. A. Mekhanizmy psykhologichnoho zakhystu pidlitkiv z riznymy styliamy povedinky v konflikti: Zbirnyk materialiv VIII Mizhnarodna naukovo – praktychna konferentsiia «Nauka i suchasnist – 2011». Chastyna 2. Novosybirsk, 2011. 3. Muzdibaiev K. Psykhologhiia vidpovidalnosti / red. V.Ie. Semenova. L.: Nauka, 2010. 4. Priadein V. P. Psykhodiahnostyka osobystosti: Vybrani psykhologichni testy: Praktykum. Surhut: Surhutskyi derzh. ped. un-t, 2014. P. 215.

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

Стаття присвячена формуванню відповідальної поведінки у підлітків та ключовим факторам успішного формування компонентів відповідальності. Аналізуються прийоми, завдяки яким в процесі тренування можна розвинути у підлітка здатність до відповідальності. Розглядаються психолого-педагогічні умови формування відповідальності у підлітків.

Ключові слова: відповідальність, підлітки, фактори формування відповідальності, прийоми формування відповідальності, психолого-педагогічні умови формування відповідальності.

Kostyria I.V., Prokopenko A. S.

THE FORMATION OF RESPONSIBLE BEHAVIOR IN ADOLESCENTS

The article is devoted to the formation of responsible behavior in adolescents and the key factors for successful formation of components of responsibility. The techniques by which during the

training it is possible to develop in the teenager the ability to responsibility are analyzed. The main agents of educating responsibility in adolescents are considered.

Key words: responsibility, adolescents, factors of responsibility formation, methods of responsibility formation, psychological and pedagogical conditions of responsibility formation.

Костыря И. В., Прокопенко А. С.

ФОРМИРОВАНИЕ ОТВЕТСТВЕННОГО ПОВЕДЕНИЯ У ПОДРОСТКОВ

Статья посвящена формированию ответственного поведения у подростков и ключевым факторам успешного формирования компонентов ответственности. Анализируются приемы, благодаря которым в процессе тренировки можно развить у ребенка способность к ответственности. Рассматриваются психолого-педагогические условия формирования ответственности у подростков.

Ключевые слова: ответственность, подростки, факторы формирования ответственности, приемы формирования ответственности, психолого-педагогические условия формирования ответственности.

НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДИХ ВИКЛАДАЧІВ ТА НАУКОВЦІВ

На сьогоднішній день лідер – це символ успіху. Саме лідерство здатне забезпечити людину найважливішими для успіху якостями: сильне прагнення до відповідальності і завершення справи; енергія і наполегливість у досягненні мети, ризикованість і оригінальність у вирішенні проблем; ініціативність; здатність впливати на поведінку оточуючих, структурувати соціальні взаємини; бажання взяти на себе всі наслідки дій та рішень [2, с. 22].

Молоді викладачі та науковці – це перш за все, кваліфіковані фахівці, однак через надзвичайно високу конкуренцію, позитивного результату будь-якій сфері можна досягти тільки за наявності лідерського потенціалу, котрий, неодмінно потрібно розвивати. Очевидно, що саме у молодому віці слід активно розвивати особисті комунікативні навички. Саме тому молодь повинна бути уважною до актуальних тенденцій, котрі допомагають стати кращим спеціалістом. У світі існує велика кількість розвиваючих методів, але те, з чим важко поспорити – робота над функціями нашого мозку. Розуміючи особливості

розумової діяльності, за допомогою нейролінгвістичного програмування (НЛП), та працюючи над її вдосконаленням можна досягти неабиякого успіху!

Мета даної статті: проаналізувати особливості впливу НЛП на лідерські якості молоді викладачів та науковців.

За даним напрямком працювали Роберт Ділтс, Стівен Хант, Тімоті Лірі; зв'язок НЛП та міжособистісних стосунків вивчали Джозеф О'Коннор та Джон Сеймор; вплив НЛП на ведення бізнесу вивчали Ян МакДермотт та Ян Ширкор. Але на території України даний напрямок став популярним не так давно, тому, необхідним є розширення інформаційного фонду даної теми.

Лідерський потенціал це можливість і готовність індивіда до ефективної лідерської поведінки. Це те, що відрізняє рядового бухгалтера від успішного менеджера. Є люди, котрі досягли грандіозних результатів в своїй справі: спілкуванні, бізнесі, управлінні собою, спорті, психотерапії. НЛП аналізує таємниці майстерності успішних особистостей і робить їх доступними для всіх.

Нейролінгвістичне програмування являє собою цілісний конгломерат стратегій ефективного вирішення різноманітних внутрішніх та зовнішніх проблем людського життя [3, с.3].

З моменту створення НЛП було накопичено безліч доступних моделей успішності: в комунікації, психотерапії, особистісному зростанні, управлінні собою, переговорах, спорті і т.д. Ґрунтуючись на мовних шаблонах і сигналах тіла, зібраних під

час спостережень психотерапевтів, було виявлено, що можливо проводити зміни поведінки, трансформувати переконання і, навіть, лікувати травми. Маючи це на увазі, було розроблено величезну кількість технік роботи над своїми здібностями : Фокуси мови, Зміни особистісної історії, Лінія часу, Я-концепція та інші. Усі ці вправи дуже ефективні для розвитку лідерського потенціалу. НЛП використовують багато психологів та психотерапевтів для роботи з клієнтами, прийоми, методи та техніки НЛП викладаються у ВНЗ країн Європи: Австрії, Італії, Швейцарії, Франції, Німеччини. Провідні спеціалісти за даним напрямком підкреслюють, що саме молодь має найбільш вражаючі результати. Звісно, кожна людина, у будь-якому віці здатна освоювати нові знання та навички, але ефективність найвища саме у студентів. З НЛП написано багато книг, починаючи з книг засновників Джона Гріндера і Річарда Бендлера. Зараз вже існує неймовірне різноманіття відеозаписів, роликів, тренінгів і статей. Проводяться різні вебінари, семінари, тренінги, майстер-класи. Усе це є доступним для молоді.

Отже, сучасний світ чекає від людини чогось цікавого та креативного, але однієї вродженої харизми недостатньо. Кожен амбіційний молодий науковець, як кваліфікований спеціаліст та успішна особистість повинен розвивати власний лідерський потенціал, постійно прогресувати, займатися розвитком комунікативних здібностей, зокрема використовувати новітні ефективні технології, такі як НЛП. Дані технології є дійсно ефективними та водночас доступними для молодих спеціалістів у

вигляді тренінгів, семінарів та літератури. Нейролінгвістичне програмування пропонує ефективні методи, здатні створити конкурентоспроможного успішного лідера – фахівця своєї справи!

Список літератури: 1. *Боденхамер Б.* 51 метапрограма НЛП Прогнозування поведінки, «читання» думок, розуміння мотивів / Боденхамер Б., Холл М.. СПб.: Прайм-Еврознак, 2007. С. 347. 2. *Романовський О. Г.* Особистість сучасного керівника в аспекті теорії духовного лідерства / О. Г. Романовський, Н. В. Серета // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2013. № 3. С. 20 – 27. 3. *Михайличенко В. Е.* Роль нейролінгвістического програмування в розвитку личности: учеб. пособие / В. Е. Михайличенко; Нац. техн. ун-т "Харьков. политехн. ин-т". Харьков: НТУ "ХПИ", 2007. С. 460.

Bibliography (transliterated): 1. Bodenkhamer B. 51 metaprohrama NLP Prohnozuvannia povedinky, «chytannia» dumok, rozuminnia motyviv / Bodenkhamer B., Kholi M. SPb.: Praim-Evroznak, 2007. P. 347. 2. Romanovskiy O. H. Osobystist suchasnoho kerivnyka v aspekti teorii dukhovnoho liderstva / O. H. Romanovskiy, N. V. Sereta // Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy: filosofii, psykhologii, pedahohika, sotsiolohiia. 2013. № 3. P. 20 – 27. 3. Mykhailychenko V. E. Rol neirolinhvystycheskoho prohrammyrovanyia v razvytyu lychnosty: ucheb. posoboye / V. E. Mykhailychenko; Nats. tekhn. un-t "Kharkov. polytekhn. yn-t". Kharkov: NTU "KhPY", 2007. P. 460.

НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДИХ ВИКЛАДАЧІВ ТА НАУКОВЦІВ

На сьогоднішній день серед молодих науковців актуальною темою є використання новітніх технологій для стрімкого розвитку власного професійного потенціалу. Дана стаття розкриває сутність нейролінгвістичного програмування, як ефективного інструменту для розвитку лідерських якостей кваліфікованого спеціаліста.

Ключові слова: Нейролінгвістичне програмування (НЛП), лідерський потенціал, лідерство, розвиток.

Рылова А. Д., Штученко И. Е

НЕЙРОЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ПРОГРАММИРОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЛИДЕРСКОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЫЕ ПРЕПОДАВАТЕЛИ И НАУЧНЫЕ

На сегодняшний день среди молодых ученых актуальной темой является использование новейших технологий для стремительного развития собственного профессионального потенциала. Данная статья раскрывает сущность нейролингвистического программирования, как эффективного

інструмента для розвитку лідерських якостей кваліфікованого спеціаліста.

Ключевые слова: Нейролінгвістическе програмування (НЛП), лідерський потенціал, лідерство, розвиток.

Rylova A. D., Shtuchenko I. E.

NEUROLLING PROGRAMMING AS A MEANS FOR THE DEVELOPMENT OF LEADERSHIP POTENTIAL OF YOUNG TEACHERS AND SCIENTISTS

Today, among young scientists, a topical topic is the use of the latest technologies for the rapid development of their own professional potential. This article reveals the essence of neurolinguistic programming as an effective tool for developing the leadership skills of a qualified professional.

Key words: Neurolinguistic programming (NLP), leadership potential, leadership, development.

УДК 159.9

Штученко, І. Є., Кацуба Н. О.

м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МОЛОДИХ ВИКЛАДАЧІВ

Постановка проблеми. Професія викладача є досить вимогливою з боку не тільки професійних, але й особистісних якостей. Окрім професійної компетенції викладач має володіти соціально-психологічною компетенцією, адже його діяльність передбачає постійне спілкування зі студентами, з аудиторією. З огляду на те, що професія викладача вважається однією з тих, що найбільше підвласні професійному та емоційному вигоранню, встає питання про відповідальність викладача. Тільки людина з високим рівнем відповідальності здатна виконувати свої професійні обов'язки, не дивлячись на проблеми, які постійно дають про себе знати (емоційна напруга, багатофункційна діяльність, постійне висування нових професійних вимог та ін.)

Аналіз останніх досліджень. Проблема відповідальності досліджується у багатьох науках. Такі науковці як Т. Аболіна, Т. Василевська, Г. Гаєвая та ін., досліджували морально-етичний аспект відповідальності. Психологічним аспектам відповідальності приділяли увагу І. Бех, А. Ореховський, М. Савчин та ін. та характеризують її як провідну якість особистості, головною рисою якої є усвідомлення свого обов'язку, та водночас є формою особистості, що впливає на ефективність діяльності. Проблему адаптації молодих викладачів до професійної діяльності розглядають Г. Шульдик, Л. Ткачук, а щодо статусу молодих викладачів можна підкреслити праці Т. Федірчик та С. Шари.

Мета статті – визначити психологічно здорову професійну відповідальність молодих викладачів та чинники, що на неї впливають.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел щодо проблеми відповідальності показав, що дане поняття розглядається у філософії, психології, соціології, педагогіки та юриспруденції. Кожна з цих наук має свої підходи до даної дефініції.

Відповідальність є такою рисою особистості, що формується в спільній діяльності з іншими людьми шляхом засвоєння соціальних цінностей, норм і правил поведінки [1]. На думку А. Немчінінова, відповідальність це системна особистісна якість, яка є результатом відображення об'єктивно необхідних відносин людини в суспільстві, що характеризує зобов'язаність людини свідомо виконувати вимоги відповідно до морального обов'язку, спеціальних норм та відповідати за свої дії перед собою, іншими людьми, колективом та суспільством [2]. Дослідник О. Тітаренко, вводить поняття професійної відповідальності спираючись на те, що будь-яка діяльність регулюється не тільки загальними нормами, а й тими, які є специфічними для окремого виду діяльності [3].

М. І. Сметанський та В. М. Галузяк розуміють відповідальність як рису особистості, що проявляється в тенденції творчо, результативно виконувати свої професійні та громадські обов'язки. Також автори підкреслюють, що професійна

відповідальність викладача тісно пов'язана із його професійним та духовним становленням [4].

Ми погоджуємося з авторами про те, що професійна відповідальність виражається у постійному творчому пошуку оптимальних шляхів виконання особистістю свого професійного та громадського обов'язку.

Молодим фахівцем вважається особа до 35 років, але ми у цьому понятті хочемо підкреслити саме небагатий досвід роботи викладача, адже чим менше досвіду, тим складніше відповідати усім професійно-особистісним вимогам. Цікавою є думка Н. В. Кузьміної про те, що можна бути відповідальним, але не стати майстром педагогічної справи, але не можна стати майстром педагогічної справи, не будучи відповідальним [5].

Необхідною умовою формування професійної відповідальності викладача є його зацікавленість у процесі та результатах навчально-пізнавальної діяльності. Негативний вплив на це соціальних причин посилюється ще й психолого-педагогічними: відсутністю у студентів (особливо на початковому етапі навчання) навичок роботи у режимі самоконтролю; недоліками в організації навчального процесу у ЗВО, формалізмом у контролі знань, невимогливістю викладачів, невисоким їх професійним рівнем, перевантаженням студентів обов'язковими заняттями, їх безправністю у виборі змісту, форм і методів навчально-пізнавальної діяльності,

одностороннім підходом до проблеми демократизації життя у ЗВО, що виражається у вседозволеності, і т. п [4].

На наш погляд, впливають й на мотивацію молодого викладача такі причини як певна емоційна напруга вслід спілкування з різними людьми (як зі студентам, так і з колегами), багатофункційна діяльність, постійне висування нових професійних вимог, часта невизначеність у процесі роботи з боку самого ЗВО та вищих інстанцій. Особливо треба підкреслити, що викладача має бути завжди готовий до змін, а це знову ж таки вплив на емоційну сферу. Усі ці особливості можуть негативно впливати на професійну відповідальність молодого викладача через певну психічну напругу. Аналізуючи психологічні особливості особистості, що на наш погляд можуть негативно впливати на здорову професійну відповідальність викладача, ми визначаємо останню як рису особистості, що характеризується значним впливом мотиваційної та вольової сфери та виражається у такому відношенні до своєї діяльності, при якому викладач виконує усі свої обов'язки на високій внутрішній та зовнішній мотивації та здатен бути наполегливим, витривалим, терпеливим та дисциплінованим. Треба підкреслити, що таке бачення стосується саме психологічно здорової професійної відповідальності, при якому зовнішня позитивна мотивація висока, а зовнішня негативна – низька. Саме це відрізняє здорову відповідальність від нездорової.

Висновки. На професійну відповідальність молодого викладача впливають такі фактори як емоційна напруга,

багатофункційна діяльність, постійне висування нових професійних вимог, часта невизначеність та зміни у процесі роботи. Під психологічно здоровою відповідальністю ми розуміємо рису особистості, що характеризується значним впливом мотиваційної та вольової сфери та виражається у такому відношенні до своєї діяльності, при якому викладач виконує усі свої обов'язки на високій внутрішній та зовнішній мотивації та здатен бути наполегливим, витривалим, терпеливим та дисциплінованим.

Список літератури: 1. Професійна відповідальність: сутність та структура [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nauka.udpu.edu.ua/1-2-profesijna-vidpovidalnist-sutnist-ta-struktura/>. 2. *Немчининов А. В.* Формирование ответственности как профессионально-личностного качества у курсантов младших курсов военного вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / А.В. Немчининов. Саратов, 2005. 192 с. 3. *Тітаренко О. Г.* Відповідальність в управлінні (соціально-філософський аналіз): дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / О. Г. Тітаренко. Х., 2006. 178 с. 4. *Сметанський М. І.* Професійна відповідальність як риса особистості / М. І. Сметанський, В. М. Галуз'як // Рідна шк. 1994. №1 – 2. С. 68 – 69. 5. *Кузьмина Н. В.* Способности, одаренность, талант учителя / Н. В. Кузьмина. Л.: Знание, 1985. 32 с.

Bibliography (transliterated): 1. Profesiina vidpovidalnist: sutnist ta struktura. Access mode: <https://nauka.udpu.edu.ua/1-2-profesijna-vidpovidalnist-sutnist-ta-struktura/>. 2. *Nemchynynov A. V.* Formyrovanye otvetstvennosty kak professyonalno-lychnostnoho kachestva u kursantov mladshykh kursov voennoho vuza: dys. ... kand.

ped. nauk: 13.00.08 / A.V. Nemchynov. Saratov, 2005. 192 p.
3. Titarenko O. H. Vidpovidalnist v upravlinni (sotsialno-filosofskyi analiz): dys. ... kand. filos. nauk: 09.00.03 / O. H. Titarenko. Kh., 2006. 178 p.
4. Smetanskyi M. I. Profesiina vidpovidalnist yak rysa osobystosti / M. I. Smetanskyi, V. M. Haluziak // Ridna shk. 1994. №1 – 2. P.68 – 69.
5. Kuzmyna N. V. Sposobnosty, odarennost, talant uchytelia / N.V. Kuzmyna. L.: Znanye, 1985. 32 p.

Штученко І. Є., Кашуба Н. О.

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МОЛОДИХ ВИКЛАДАЧІВ

У статті розглянуто поняття професійної відповідальності молодих викладачів. Досліджено різні підходи до дефініції «відповідальність». Проаналізовано психологічні чинники, що негативно впливають на професійну відповідальність. Запропоновано визначення психологічно здорової відповідальності особистості молодого викладача.

Ключові слова: відповідальність, професійна відповідальність, молодий викладач, чинники професійної відповідальності, психологічно здорова відповідальність.

Штученко И. Е., Кашуба Н. О.

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСИОНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ МОЛОДЫХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ

В статье рассмотрено понятие профессиональной ответственности молодых преподавателей. Исследованы разные подходы к дефиниции «ответственность». Проанализированы психологические факторы, которые негативно влияют на профессиональную ответственность. Предложено определение психологически здоровой ответственности личности молодого преподавателя.

Ключевые слова: ответственность, профессиональная ответственность, молодой преподаватель, факторы профессиональной ответственности, психологически здоровая профессиональная ответственность.

Shtuchenko Y. E., Kashuba N. O.

PROBLEM OF YOUNG TEACHERS' PROFESSIONAL RESPONSIBILITY

The article considers the concept of young teachers' professional responsibility. Different approaches to the definition of "responsibility" are investigated. The psychological factors that negatively affect professional responsibility are analyzed. The definition of a psychologically healthy responsibility of the personality of a young teacher is proposed.

Key words: responsibility, professional responsibility, young teacher, factors of professional responsibility, psychologically healthy professional responsibility.

ПРО ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ

В економічній теорії люди розглядаються як робоча сила, що характеризується фізичними, інтелектуальними та моральними здібностями до створення матеріальних та нематеріальних благ, багатства країни. Але на працездатність людей дуже впливає їх психічне здоров'я. У сучасному суспільстві депресії стають доволі розповсюдженим явищем. За відомостями з відкритих джерел, у найбільш технологічно розвинутих країнах депресивним станом страждає до 20 % населення. Депресії стають серйозною проблемою суспільства і подолати їх важко. В останні роки ця проблема привертає все більше уваги у зв'язку з військовими конфліктами, що загострились у багатьох країнах світу, не обминувши і Україну. Психічні розлади у людей супроводжуються різноманітними симптомами: надмірні спади та підйоми настрою, невмотивована агресія, коливання ваги людини, втрата апетиту, сну, енергії, втома, відчуття смутку, самотності, відсутність рішучості та здатності до концентрації уваги, відчуття втрати корисності для оточуючих тощо. Загострення симптомів часто призводить до думок про смерть та самогубство. Для України характерним є велика кількість військових, які повернулись із зони

бойових дій на Сході і мають пристосовуватись до цивільного життя. Іншими причинами депресій є сильні життєві стреси, перевтома на роботі, відсутність достатнього сну, погане харчування, зловживання психоактивними речовинами (наркотики, алкоголь). Сезонні коливання світла, температури теж можуть сприяти загостренню психічних станів людей. Багато сучасних людей відчуває порожнечу і втрату сенсу життя.

Не випадково у центрі уваги економістів опинилась оцінка благополуччя на рівні країни і окремого домогосподарства. Провідні політики визнають, що треба зосереджуватись не тільки на зростанні валового внутрішнього продукту країни, але й на благополуччі, рівні щастя окремої людини. Колишній прем'єр-міністр Великобританії Девід Кемерон виголосив: «Настав час визнати, що ми живимо не лише заради грошей, але й заради щастя» [1]. Незважаючи на досягнутий суспільством матеріальний прогрес, люди не відчувають себе щасливими, – констатує, засновник руху «За щастя» (Action for Happiness) Р. Лейард. Рух «За щастя», заснований у Лондоні групою вчених, має намір змінити цю сумну картину. З їх точки зору необхідним є масовий глобальний рух до кардинальних змін стилю життя сучасного суспільства.

З економічної точки зору збільшення виробництва в усіх галузях веде до збільшення комфортності життя. Збільшення грошових доходів населення дає можливість більше споживати товарів та послуг. Але сучасність дає «мінуси», які грошовий

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

індикатор не фіксує: нервовість, монотонність роботи, передчуття звільнення в умовах конкуренції, втрата сімейних цінностей, самотність у мегаполісах, корпораціях тощо. Людина відчуває невдоволеність від життя, коли купівля нових товарів не гарантує щастя надовго. Суспільство споживання підштовхує людину до постійного розвитку бажань, порівнювання себе з іншими, погоні за вигаданою насолодою. Справжні цінності життя – допомога ближньому, вдячність батькам, повага до шляхетності – відсуваються на другий план.

Міжнародний індекс щастя – Happy Planet Index (HPI) оцінює такі показники, як суб'єктивна задоволеність людьми життям, очікувана тривалість життя і так званий «екологічний слід». Вперше HPI було розраховано асоціацією New economic Foundation у 2006 році для 178 країн. У 2019 році Україна зайняла 133 місце в міжнародному рейтингу «щасливих країн» з 156 держав. [2].

Для покращення показників щастя людей на макроекономічному рівні Україні потрібні серйозні зміни стратегії розвитку: рішуче впровадження програми енергозбереження; надання економічної свободи головному ресурсу – мільйонам активно працюючих людей; залучення інвестицій. Але початок формування відчуття щастя лежить на мікрорівні – рівні окремої людини. Людина не може бути щасливою, якщо в неї є проблеми з комунікацією, внутрішнім розвитком, цілеспрямованістю. Тому потрібно збільшувати ступінь соціалізації завдяки більшому

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

спілкуванню з друзями, відвідуванню клубів, спортивних, мистецьких заходів. Ніколи не можна припиняти саморозвиток, слід більше подорожувати, активно рухатись до сімейного благополуччя, змінювати свої хобі, спілкуватись із тваринами, малювати, співати. У державі необхідно глибоке розуміння психічних проблем громадян та виділення значних коштів і приміщень для реабілітаційних заходів та розвитку творчого потенціалу людей, що потребують допомоги.

Відчуття щастя потрібно досягати усіма можливими способами: розвитком оптимістичного уявлення майбутнього, тренуванням відчуття вдячності, фокусуванням на позитивних моментах сьогодення. Рецепт щастя – припинити ганятися за ним, навчитись бути задоволеним тим, що маєш. Відштовхуючись від сьогоднішніх реалій, треба йти до перспектив шляхом формування в українців відчуття реального покращення життя за рахунок зниження злочинності, розвитку інфраструктури, поліпшення екології, підвищення рівня освіти, медицини, культури.

Українські державні та громадські інститути повинні все більше уваги приділяти якості життя людей, зменшенню нерівності в доходах, стимулюванню власного, внутрішнього виробництва та науки, формуванню патріотичної еліти суспільства, розвитку творчих здібностей кожного громадянина країни. Бо саме творчість талановитих і щасливих людей є невичерпним економічним ресурсом, який спроможний подолати виклики ХХІ сторіччя та зменшити психічні розлади у людей.

Список літератури: 1. Корреспондент: Формула счастья. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://korrespondent.net/tech/1266271> (дата звернення 10.10.2019). 2. Рейтинг счастья по странам. Всемирный доклад о счастье 2019. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://theworldonly.org/indeks-schastya-2019/> (дата звернення 09.10.2019).

Bibliography (transliterated): 1. Korrespondent: Formula schast`ya. Access mode: <http://korrespondent.net/tech/1266271> (data zvernennya 10.10.2019). 2. Rejty`ng schast`ya po stranam. Vsemy`mnyj doklad o schast`e 2019. Access mode:: <https://theworldonly.org/indeks-schastya-2019/> (data zvernennya 09.10.2019)

Назаренко О. В., Решетняк Н. Б.

ПРО ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ

На працездатність людей дуже впливає їхнє психічне здоров'я. У сучасному світі, що характеризується постійними змінами, невизначеністю перспектив та жорсткою конкуренцією, депресивні стани у людей виникають доволі часто. Тому потрібно глибоке розуміння психічних проблем громадян та економічний підхід до реабілітаційних заходів для людей, що потребують допомоги, а також до розвитку творчого потенціалу всіх членів суспільства.

Ключові слова: психічні розлади, економічний підхід до реабілітації, зміна стилю життя, міжнародний індекс щастя.

Назаренко О. В., Решетняк Н. Б.

ОБ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ ЛЮДЕЙ

На работоспособность людей влияет их психическое здоровье. В современном мире, характеризующемся постоянными изменениями, неопределенностью перспектив и жесткой конкуренцией, депрессивные состояния у людей возникают довольно часто. Поэтому нужно глубокое понимание психических проблем граждан и экономический подход к реабилитационным мероприятиям для людей, нуждающихся в помощи, а также к развитию творческого потенциала всех членов общества.

Ключевые слова: психические расстройства, экономический подход к реабилитации, изменение стиля жизни, международный индекс счастья.

Nazarenko O. V., Reshetnyak N. B.

ABOUT THE ECONOMIC PROVISION OF MENTAL HEALTH

People's performance is highly influenced by their mental health. In today's world, characterized by constant changes, uncertain prospects

and fierce competition, depressive states occur quite often in people. Therefore, we need a thorough understanding of citizens' mental problems and an economic approach to rehabilitation activities for people in need, as well as to developing the creative potential of all members of society.

Key words: mental disorders, economic approach to rehabilitation, lifestyle changes, international happiness index.

УДК 26, 27(394)

Вандышева-Ребро Н. В.

г. Харьков, Украина

РЕЛИГИОЗНОСТЬ КАК ПАРАДИГМА УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Украинцы всегда стремились к свободе, поэтому устойчивым стало словосочетание по отношению к украинскому народу – свободолюбивый народ. Человечество в целом тоже всегда имело такие устремления, да, и в каждом человеке живет стремление к освобождению, к свободе. Можно говорить об обретении национальной независимости или социальной справедливости, но более высокий порядок свободы все же предполагает наличие желания у личности освобождения из-под власти зла, которое может довлеть как над отдельным человеком, так и над целым народом или даже цивилизацией.

В жизни современных людей, народов, отдельных государств, которые, кажется, уже обрели свободу, все никак не наступает момент наслаждения свободой, потому что оказывается, что обретена только некая часть свободы, а вот освобождение более высокого порядка не достигнуто. Ярким примером такой ситуации есть современная Украина и люди, которые живут в этой стране. Взятничество, коррупция, безответственность – это неполный перечень проблем и сфера несвободы или зависимости многих в этой стране. Однозначно, что эта проблема имеет отношение к вопросу формирования и развития сознания у целого народа, а также к вопросу наличия, существования и понимания определенных ценностей в конкретном обществе или, наоборот, их отсутствие. На первый план выходит целый перечень ценностей: честь, достоинство, уважение, свобода и ответственность, которые имеют отношение к морали и религии. Ведь именно понимание и осознание этих категорий и принципов так необходимо сегодня всем, кто живет в Украине. Действительность демонстрирует разночтение, смешение архаичных представлений с современным контекстом и полнейшую неразбериху относительно перечисленных фундаментальных ценностей, которые должны были бы уже давно формировать целые поколения украинцев.

Сознание человечества формировалось постепенно и постепенно формировалось сознание отдельных сообществ – наций. Все они прошли через определенные этапы в своем

развитии. Сегодня очень просто мы можем представить себе процесс развития отношения человека к материальному миру или миру вещей. Первый дикий способ всякого приобретения демонстрирует насильственное схватывание предмета, насильственное привязывание его к себе, почему и в слове навязывать сохранился смысл насилия. Действительно, понятия победы и плена в древности сливаются в одно с понятием рабства. Первым рабом стал тот, кто покорился врагу своему, отдался ему в плен (полон), схвачен им руками и стал в глазах победителя его собственностью. По этой причине раба, как вещественную собственность, господин стал привязывать к себе или к своей колеснице, или к коню. Отсюда и синонимичные выражения вязень или узник в значении пленника. Привязать к себе – значит победить. Да, это видение архаического человека и его понимание ценностей.

Формирование монотеистических религий существенно меняет отношение к вещи или в целом к материальному миру – это новый этап в развитии сознания человечества и иудаизм яркое тому подтверждение. Обратимся к первой заповеди и понимаю ее невероятной важности, первоочередности. «Я Господь, Бог твой» - это добрая весть о Боге, Который способен вывести из рабства человеческую душу, Который дает силу победить зло, находящееся внутри нас и вне нас» - так объясняют главную заповедь сами иудеи. Д. Цолин в работе «Лики искупления» продолжает: «Не удивительно, что эта

заповідь поставлена першою, ведь она предохраняет людей от самого страшного порока, от которого происходит все существующее в мире зло – удаление от Бога, жизни без него, поклонения другим святыням вместо Него» [1, с. 134]

Самой доступной и приемлемой для украинского народа могла быть иудейская традиция, так как она монотеистическая и является одной из хорошо продуманных версий в вопросе о формировании мировоззрения и ценностей у отдельного народа. К тому же иудейская традиция является частью Библии, она представлена в Ветхом завете и давно была канонизирована христианским культурным миром, к которому имеет прямое отношение украинская культура. Текст, на котором длительное время формировалась украинская культура, да и многие другие, но многие уразумели, а в украинском сознании процесс уразумения все еще продолжается. Квинтэссенцией Ветхого завета есть декалог – десять заповедей, которые даются иудейскому народу, чтобы избавить его от неверных шагов. Бог дарует истинную свободу и начинает свое десятисловие с провозглашения Божественного «Я», как высшего авторитета во Вселенной. Большинство обывателей и не только в Украине помнят только одну заповедь – «не убий» и считают, что она есть первой в декалоге. Похвально, что жизнь остается одной из важнейших ценностей в сознании украинцев, но акценты расставлены неправильно и такая позиция свидетельствует о невежестве, которое приводит

к невозможности обрести истинную свободу, и возвращает наше сообщество к архаическому мышлению.

Да, но мы не можем забывать об опыте христианском, который имеется в нашей культуре. Именно Киев стал городом, откуда распространялось христианство среди славян. Христианская антропология опирается на фундаментальное для всего христианства представление, которое метафизично по сути, но основано на факте Боговоплощения. Сам этот факт Боговоплощения по мысли христианских апологетов и раскрывает особое положение человека в мире. Поэтому вполне естественным для них является, что самое высокое, что дано человеку, – это заложенная в нем способность к Богообщению, Богосозерцанию. В этом также видится и высшее блаженство. Человеку, как бы дано задание свыше развивать в себе этот дар. Замысел Божий о человеке – его обожение. Только в человеке Абсолютное бытие могло соединиться с тварной сферой, при этом присущие тварной сфере качества и в нем сохраняют свою силу. «Осознание двойственности своей природы – фундаментальное событие в жизни человека. С одной стороны, как и любое животное, он подчиняется физическим и биологическим условиям выживания, но с другой стороны, определяется социальными нормами, обладает сознанием свободы и стремится к исполнению духовных идеалов добра, справедливости, красоты и истины» [2, с. 116]. Такого рода двойная детерминация вносит динамику, напряжение, что способствует развитию культуры и

символізує вичну загадку чловека, стимулюють поиск свого назначення и места в мире.

Интересный опыт транслирует нам жизнь величайшего писателя, творчество которого проникнуто насквозь христианско-антропологической проблематикой – это Н.В. Гоголь. Стремление Гоголя не привязываться к чему-либо или кому-либо сначала формируется в его сознании, затем трансформируется в его жизнь, восприятие людей, событий и, наконец, в образы его произведений. В жизни это проявлялось в том, что Гоголь очень часто нуждался в деньгах, что он подолгу жил за счёт своих друзей, пользуясь их благосклонностью. Возможно, в этом его бытии просматривается нечто роднящее его с великим своим земляком Григорием Савичем Сковородой. Но каковы бы ни были мотивы Гоголя, известно, что он практически отказывается от такого сотрудничества с какими-либо журналами, которое могло бы принести ему хотя бы какие-нибудь деньги. В этом вполне можно усмотреть идею не принадлежать никому, которая объясняется очень доходчиво И. Лествичником во втором слове «Лествицы» [3, с. 24], где речь идёт о беспристрастии, то есть, «отложении попечений и печали о мире». Лествичник отмечает, что самого себя нужно сделать нищим, способным принимать милостыню от других, и далее он всех пребывающих в мире и живых называет мёртвыми, так как они умерли в суете мирской.

Гоголя не могло не привлечь то, что Иоанн Лествичник говорит о грехе как о свободном отпадении или отречении от Бога,

об отпадении от жизни как о вольной смерти, как о своего рода самоубийстве по своеволию. Ведь, что явилось причиной греха? Человек, будучи образом Божиим был преднаправлен к своему Первообразу для достижения обожения. Человек был создан совершенным и совершенство это выразилось в способности приобщаться к Богу. Эта возвышенная способность должна была пронизать и преобразить всю тварную природу. Но вместо этого человек подчинился материальному, а человеческий ум принизился, обратившись к миру преходящего. Вместо того, чтобы следовать своей естественной расположенности к Богу; вместо того, чтобы одухотворять тело, человек сам отдался течению животной и чувственной жизни. Исходя из этого, грех состоит в удалении от Бога, то есть от жизни, а это – начало смерти. Первый грех есть предпочтение чувственного духовному. Правый путь ведет от вещественного к духовному – к Жизни. Ибо сказано: «Входите тесными вратами, потому что широки врата и пространен путь, ведущие в погибель, и многие идут ими; потому что тесны врата и узок путь, ведущие в жизнь, и немногие находят их» [Матф. 7, 13-14].

Таким образом, изучая отдельную творческую личность, закономерно сталкиваешься с проблемой строения личности и взаимоотношения ее с другими, и актуальным становится значение отдельного человека в структуре целого. В украинской культуре есть пример беспристрастного отношения ко всему материальному на уровне общественном – и это украинские казаки, которые

способствовали расцвету национальной украинской культуры на рубеже 17 и 18 веков. Именно они организовали Запорожскую Сечь как военно-религиозную организацию. Современные исследователи часто украинских казаков отождествляют с рыцарями или монахами и это справедливо, потому что главной задачей казачества было сохранение православия – византийско-восточнославянской культурной традиции, которая досталась в наследство от Киевской Руси. Отсюда и трепетное отношение к православной церкви, например, наличие культового сооружения было обязательным условием существования Сечи. Была установлена практика присутствия казаков на богослужении каждый день, что соответствовало правилам жизни православных монахов. Поэтому интересным для исследователей есть процесс реализации христианских ценностей казаками в обыденной жизни. Например, М.В. Попович изучая жизнь и повседневный быт казаков обратил внимание на такой интересный факт, а именно, демонстрация беспристрастного отношения к имуществу (майну): «Козак жадібний до військової здобичі ... Проте годилося пропити все здобуте в бою, ще й залізи в борги» [4, с. 166]. Автор приходит к неожиданному выводу и связывает такое поведение с набором ценностей, которые были основополагающими для казаков: «Сам процес пропивання означав вихід за рамки повсякденного, побутового часу в час позаісторичний і вічний» [4, с. 166]. И такое понимание свидетельствует о достаточно глубоком проникновении

и осознании, даже реализации на практике украинским казачеством сути христианской антропологии.

Как это ни больно, но вывод напрашивается такой: да, знакомство с христианством в украинском сообществе произошло. Можем отметить применение на практике христианских ценностей отдельными личностями в украинском сообществе. Но на уровне формирования общественного или национального сознания этот процесс только заявляет о себе. И большинство украинцев, к сожалению, до сих пор мыслят категориями архаического сообщества и используют их на практике, отсюда, и коррупция, и взяточничество. Да, путь к Богу нужно пройти каждому в отдельности, но когда его пройдут все люди, живущие в Украине, тогда и сообщество в целом обретет свободу высшего порядка, о которой все мы так мечтаем.

Список літератури: 1. *Цолин Д.* Лики искупления / Д. Цолин. К.: Скобелкін І. О., 2005, 416 с. 2. *Марков Б. В.* Философская антропология: очерки истории и теории / Б. В. Марков. СПб.: Лань, 1997. 384 с. 3. *Лествичник И.* Лествица / И. Лествичник . СПб.: Светослов, 1996. 352 с. 4. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. К.: Артк, 2001. 728 с.

Bibliography (transliterated): 1. Zolin D. Liki iskupleniya / D. Zolin. K.: Skobelkin I.O., 2005. 416 p. 2. Markov B. V. Filosofskaya antropologiya: ocherki istorii I teorii / B.V. Markov. SPb.: Lan', 1997. 384 p. 3. Lestvichnik I. Lestviza / I. Lestvichnik

SPb.: Svetoslov, 1996. 352 p. 4. Popovich M. V. Narus istorii
kyl'turu Ukrainu / M.V. Popovich . K.: Artek, 2001. 728 p.

Вандишева-Ребро Н. В.

РЕЛІГІЙНІСТЬ ЯК ПАРАДИГМА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Досліджено специфіку українського суспільства та процес формування світогляду. Суттєве місце в ньому займає релігійна складова та уявлення про Бога. Кожна спільнота переживає такі переламні моменти, коли відбувається перехід до розуміння нових цінностей. У випадку з українським суспільством, на думку автора, досвід християнства було використано на особистісному рівні, але на жаль, на рівні суспільної свідомості цього не відбулося. Тому українське суспільство продовжує користуватися та спирається на архаїчну свідомість. Християнська ідеологія залишається не пізнаною, тому й існує проблема хабарництва, корупції та нездатність досягти повної свободи.

Ключові слова: архаїка, монотеїзм, іудаїзм, християнська антропологія, спасіння, свобода, українська культура.

Vandysheva-Rebro N. V.

RELIGIOSITY AS A DOCTRINE OF UKRAINIAN CULTURE

This article studies the specifics of the Ukrainian society and its process of cultural formation. Religion and a concept of God play an important role in this process. Every society experiences such critical moments when a transition towards understanding of new values takes place. In case of Ukrainian society, according to the author, Christian experiences have been utilized only on a personal level. Therefore, the Ukrainian society still uses and relies on archaic conscience.

Key words: archaic culture, monotheism, Judaism, Christian anthropology, freedom, Ukrainian culture.

Вандышева-Ребро Н. В.

РЕЛИГИОЗНОСТЬ КАК ПАРАДИГМА УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье исследована специфика формирования мировоззрения украинского народа. Значительное место в этом процессе занимает религиозная составляющая и представление о Боге. Каждое общество в своем развитии переживает переломные моменты, когда и происходит переход к новым ценностям. В случае с украинским народом, с точки зрения автора, опыт христианства был использован на личностном уровне, но, к сожалению, на уровне общественного сознания этого не произошло. Современное украинское общество использует потенциал архаического сознания, а христианская идеология остается неосвоенной большинством,

отсюда и проблемы коррупции, взяточничества и неспособность обретения полной свободы.

Ключевые слова: архаика, монотеизм, иудаизм, христианская антропология, спасение, свобода, украинская культура.

УДК 001.007:378

Гутник М. В., Ткаченко С. С.

м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ НТУ «ХП»)

Найстаріший технічний заклад вищої освіти на теренах Наддніпрянської України – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» – створено у 1885 році. За свою понад 100-річну історію заклад став фундаментом для декількох самостійних вищих навчальних закладів, його філії стали самостійними структурними одиницями. Наукові дослідження, що ведуться тут, охоплюють багато галузей науки і техніки – від медицини до космічного матеріалознавства, від металургії до мікроелектроніки. В складі університету 5 навчально-наукових інститутів, військовий інститут та 4 факультети, що об'єднують 89 кафедр [1]. Аналізуючи досвід минулого, найбільш насиченим, в

плані науково-дослідної роботи, виявився період науково-технічного революції [2, с. 7–8].

Цей період з історії університету доволі часто ставав предметом досліджень фахових істориків. Зокрема у роботах [2–8] розглядалися деякі аспекти з історії наукових досліджень у НТУ «ХП», тут наведено найбільші досягнення в окремих галузях науки й техніки. Проте саме студентські дослідження у період з середини ХХ ст., що виконувалися на кафедрах університету не знайшли належного висвітлення. Якраз молодь ставала тим рушієм прогресу, що відбувався у період науково-технічної революції, чимало винаходів й відкриттів створено за безпосередньої участі студентства.

На етапі науково-технічної революції спостерігалася максимальна індустріалізація економіки, зростала зацікавленість молоді в отриманні вищої освіти саме технічного профілю. Якщо 1940 р. кількість студентів в політехнічних інститутах України налічувала 13 861 особу, то в 1955 р. їхня чисельність зросла до 34 999. У перший рік після реорганізації електротехнічного, машинобудівного та хіміко-технологічного інституту й створення єдиного Харківського політехнічного інституту тут навчалось 4500 студентів [9, арк. 90; 10, арк. 1].

Саме у 1950-ті рр. змінюються правила прийому до вищих навчальних закладів. За постановою правлячої партії України від 08.01.1955 р. [11, арк. 33–47] у вищі навчальні заклади приймалися громадяни віком від 17 до 30 років (раніше до 35 років – стаціонар,

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

до 45 років – вечірнє відділення), які мають виробничий стаж не менше 1 року або демобілізовані воїни. Вступні іспити були скорочені до чотирьох. Разом з тим, ті, які закінчили школу з відзнакою мали переваги над усіма іншими, таким чином здібна молодь мала шанс не переривати навчання.

Чисельність студентів швидко зростала не тільки на денному, але й на вечірньому та заочному відділеннях. Так 1955 р. кількість студентів денної форми навчання складала 8632 особи, вечірньої – 847 (усього в Україні на вечірньому відділенні 1955 р. навчалось 10562 особи, що на 8032 особи більше у порівнянні з 1950 р.) та заочної – 210 осіб [12, арк. 140]. Контингент студентів-вечірників і заочників зростав, в основному, за технічними спеціальностями [12, арк. 143; 13, арк. 102].

У середині 1950-х рр. спостерігається збільшення і кількості студентів, які залучалися до виконання конкретних завдань за планами наукових досліджень кафедр. Якщо у 1955–1956 н.р. до наукових досліджень було залучено майже 600 осіб, то наступного року їх чисельність зросла до 900 осіб [14, арк. 4]

Науково-дослідні роботи студентів представляли особливу зацікавленість і отримували громадське визнання. Так, на початку 1960-х рр., рішенням оргкомітету огляду студентських наукових робіт вузів Харківської області були відзначені й отримали першу премію роботи студентів кафедри технології неорганічних речовин: А. Г. Кандиби, А. Д. Радченка, Л. А. Тихонової «Дослідження кінетики конверсії оксиду вуглецю парою води»; І. Д. Шехоніної та

Є. А. Карповича «Дослідження неповного окиснення природного газу з метою одержання метанолу» та інші [15]. Необхідно зазначити, що при виконанні наукових досліджень студенти нібито виступали спадкоємцями своїх попередників. Одну тему виконували студенти різних курсів. Це допомагало ще на студентській лаві налаштувати майбутніх науковців на колективну працю під час вирішенні складних проблем.

У 1960-ті рр. Харківський політехнічний інститут зайняв перше місце серед вищих навчальних закладів Харкова за зв'язки з виробництвом, входив до числа 19 вузів Радянського Союзу, кращих за розвитком наукових досліджень. Саме у цей час зросла чисельність здібної молоді, яка закінчила аспірантуру й розпочала працювати у інституті. Молоді дослідники залучалися до роботи у проблемних та галузевих лабораторіях. Таким чином лекції для студентів постійно збагачувались практичними спостереженнями науковців вузу. Молодь мала змогу отримувати знання безпосередньо у лабораторіях ХІІІ, на підприємствах України і за кордоном, проходячи практику, виконуючи дипломні проекти [16, с. 2; 17, с. 434].

Як результат успішного виконання програми практики 1969 р. 772 студенти денного відділення виконали реальні дипломні проекти. Так, студентом факультету технології органічних речовин С. Васильковським виконано і захищено дипломний проект на тему: «Сульфатне відділення для чотирьохбатарейного коксохімічного заводу з

грануляцією сульфату амонію». Дані проекту було використано Українським вуглекімічним інститутом при розробці дослідно-промислового зразка грануляційної машини. Студентом енергомашинобудівного факультету Л. Бабічевим за завданням Харківської філії Центрального конструкторського бюро з модернізації енергетичного обладнання виконано дипломний проект на тему: «Вдосконалений газомазутний котел типу ТГМ-94 паропродуктивністю 500 т/год моноблоку 160 МГВ для спалювання високосірчастого мазуту і газу». Розробки проекту впроваджено на Краснодарській ТЕЦ. Студентом електроенергетичного факультету І. Кондрат'євим виконано реальний дипломний проект на тему: «Розробка кабелю для виробництва сейсмозвідних робіт». Розроблену конструкцію впроваджено на заводі «Азовкабель». Студенткою факультету хімічного машинобудування Л. Верлокою було виконано дипломний проект конденсатору для будування другої черги відділення реактифікації сирого бензолу на Кремківському металургійному комбінаті (Болгарія) [18, с. 90–91].

На початку 1980-х рр. така тенденція до виконання дипломних проектів студентів з подальшим впровадженням у практику не втратила чинності. Зокрема, у дипломному проекті студента О. І. Лесного на тему «Дослідження теплових явищ при шліфуванні надтвердих полікристалів»,

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

що виконувався в галузевій науково-дослідній лабораторії алмазного інструменту за договором № 22703 з Полтавським заводом штучних алмазів і алмазних інструментів були розроблені основи ефективного заточування інструментів із надтвердих матеріалів. Студентка О. Л. Корницька виконала науково-дослідну роботу «Синтез і дослідження безолійних лаків», що була етапом теми проблемної лабораторії мономерів і утворюючих плівку речовин. Цю роботу впроваджено на Ворошиловградському (зараз Луганському) заводі побутової хімії. Економічний ефект тільки за цим заводом становив 150 тис. крб. Усього в господарчо-договірних і держбюджетних роботах, що виконувались в ХПІ 1981 р. із загальної кількості студентів (понад 18 000 осіб) брали участь 3983 студента [19, с. 181–182].

Для вдосконалення системи навчання у Харкові та інших містах України було відкрито мережу підготовчих курсів до вступних іспитів. Так, у Харкові такі курси було організовано при Тракторному заводі, Транспортного машинобудування, Електромеханічному, Підшипниковому та ін.; на Рубежанському та Лисичанському хімкомбінатах, хімкомбінаті «Донсода», цементному заводі в Амросивці та ін. [17, с. 458]

У 1969–1970 н.р. таке відділення відкрито й у Харківському політехнічному інституті [20, с. 91]. Усього в Україні на початок 1970 р. на курсах навчалася 230 тис. осіб [21, арк. 1]. Відкриття підготовчого відділення збільшило конкурс за спеціальностями за

рахунок студентів-виробничників. Вже починаючи з 1965–1966 н.р, всі студенти денного відділення навчалися з відривом від виробництва, пільги на вступних екзаменах скасовувалися. Значно зросла чисельність студентів на спеціальностях гідравлічних турбін, парогенераторобудування, фізики металів, динаміки та міцності машин, електричних машин і апаратів [17, с. 452].

Помітним явищем у житті вищої технічної школи стало те, що 1963 р. Харківський політехнічний інститут увійшов до числа 21 найкращого з технічних вузів Радянського Союзу, став одним з перших (разом з Київський політехнічним) вищих навчальних закладів України, якому надавалось право організації навчального процесу за індивідуальними навчальними планами. Строк навчання встановлювався у п'ять з половиною років. Тоді було прийнято рішення про посилення фундаментальної, теоретичної підготовки. З 1964–1965 н.р. студентам машинобудівних спеціальностей була посилена математична підготовка, електротехнічних – загальнотеоретична і загально інженерна. Для студентів хіміко-технологічних спеціальностей вводилися курси «Моделювання і кібернетика хіміко-технологічних процесів», «Теорія технологічних процесів» [20, с. 150].

Виконуючи пропозиції Міністерства вищої освіти з покращення підготовки фахівців у вузах, підготовка студентів за спеціальністю «Механічне обладнання заводів чорної і кольорової металургії» в ХПІ припинилася, а набір передавався Дніпропетровському металургійному інституту.

Також припинився набір за спеціальністю «Машини і апарати харчових виробництв», який було передано Одеському технологічному інституту харчової і холодильної промисловості [22, арк. 116–117].

Особливістю другого етапу науково-технічної революції стала електронна автоматизація наукових досліджень і виробництва. Для ознайомлення студентів з машинною «абеткою» 1964 р. в інституті було створено кабінет програмованого навчання, обладнаний 23 машинами типу «Контроль». Відкрито нові кафедри, як «Математичні та лічильно-обчислювальні прилади і пристрої», «Інформаційно-вимірювальна техніка» [23, арк. 2; 19, с. 30]. Дипломні проекти виконувались за допомогою обчислювальної техніки. Так, на кафедрі деталей машин таких дипломів налічувалось близько 15 %, на кафедрі гідропневмоавтомат – 50 %, а на кафедрі різання матеріалів 97 % [24, арк. 399]. Парк обчислювальних машин постійно збільшувався і оновлювався, і 1981 р. він складався з 58 ЕОМ I й II групи, у тому числі найбільш продуктивних на той час ЕС-1033, ЕС-1020, М-222 [20, с. 131].

У 1950–1960-ті рр. значних успіхів у науково-дослідній роботі досягли хіміки ХПІ. Так, кафедра технології жирів під керівництвом професора Б.Н. Тютюнникова запровадила у виробництво свої розробки на 24 заводах, що підвищило продуктивність праці у миловарінні на 40% і на деякий час відкинуло необхідність нових капітальних вкладень у цю галузь.

Кафедра технології неорганічних речовин підготувала

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

проект потужної установки з рекуперації окисів азоту за новою оригінальною схемою, застосування якої дало країні багатомільйонну економію в капітальному будівництві.

Колектив кафедри хімічної технології палива успішно розробив нові методи уловлювання та переробки продуктів коксування. Кафедра колоїдної хімії розв'язала ряд теоретичних проблем органічних сполук, розробила важливі рекомендації для виробництва низькотемпературних мастил.

Вже наприкінці 1950-х рр., за рішенням державних органів, у ХПІ було створено 11 базових (галузевих), а згодом і три проблемних лабораторії, що дало можливість науковцям інституту у наступні десятиліття досягти нових наукових звершень.

Слід зазначити, що рівень освіти студентів ХПІ відповідав міжнародним стандартам, а у деяких випадках, за висновками іноземних освітян, був навіть кращим, глибшим. Молодь, яка отримала полі-освіту ХПІ була затребуваною як в нашій країні так і закордоном [25–28].

Підготовка молоді, безумовно, неможлива без учених, які були кураторами наукових досліджень. За відгуками тодішніх студентів до провідних учених можна віднести М. Ф. Семка, В. І. Атрощенко, С. М. Фертика, Л. Д. Свірського, М. М. Глаголева, І. М. Бабакова, Л. С. Палатника, А. В. Дабагяна, В. Л. Рвачова та багатьох ін. [29–33].

Як відповідь на виклики НТР у ХПІ відбулися значні структурні зміни, з'явилися нові кафедри. Так, однією з перших в

Україні на фізико-технічному факультеті сформувалася кафедра фізичного матеріалознавства для електроніки та геліоенергетики. На машинобудівному факультеті 1991 р. постала кафедра теорії машин, механізмів та роботів. На електромашинобудівному факультеті 1994 р. була створена кафедра приладів та методів неруйнівного контролю.

Необхідність застосування новітніх технологій у навчальному процесі призвів до появи сучасних кафедр на інших факультетах. На факультеті автоматики та приладобудування з'явилася 1993 р. кафедра систем інформації, а через шість років – кафедра інформатики та інтелектуальної власності. На інженерно-фізичному факультеті у 1997 р. була створена кафедра економічної кібернетики та маркетингового менеджменту, яка у подальшому на початку ХХІ ст. увійшла до складу факультету бізнесу та фінансів.

Професорсько-викладацький склад двох останніх факультетів активно розробляв принципово нові навчальні програми, що дало можливість організувати підготовку фахівців цілої низки спеціальностей, а саме: Інформаційні управляючі системи та технології, Комп'ютерний еколого-економічний моніторинг, Програмне забезпечення автоматизованих систем, Системний аналіз і управління, Соціальна інформатика, Економічна кібернетика тощо.

Серед абітурієнтів ці спеціальності від самої їхньої появи користувалися великою популярністю, а тому збільшувалася кількість планово-бюджетних та контрактних

місць. З часом настав такий момент, коли керувати велетенськими факультетами стало надзвичайно важко. Враховуючи цю обставину, керівництво ХПІ прийняло рішення про поділ інженерно-фізичного факультету і факультету автоматики та приладобудування. Так в інституті в 2001 р. з'явився факультет інформатики і управління, а 2002 р. – факультет комп'ютерних інформаційних технологій [6, с. 235].

Не залишилися поза впливів НТР хіміко-технологічні факультети ХПІ, в першу чергу факультет технології органічних речовин. На ньому в 1985 р. було створено кафедру хімічної технології палива та вуглецевих матеріалів, а 1999 р. на базі кафедри аналітичної хімії постала кафедра біотехнології та аналітичної хімії. Комп'ютерні технології внесли суттєві зміни у навчальні програми абсолютно всіх кафедр факультету технології неорганічних речовин. Іще більше ці технології вплинули на темпи науково-дослідних робіт хіміків-технологів.

У середині 1980-х рр., коли у СРСР розпочалася так звана «перебудова» і в країні надзвичайно посилювався інтерес до проблем як теоретичної, так і прикладної економіки, в ХПІ приділили велику увагу питанням викладання організації та управління підприємств машинобудівного профілю, чим безпосередньо займалася створена ще у 1984 р. кафедра економіки та маркетингу, а також створено окремі спеціальні кафедри, що відповідали викликам ринкових відносин.

Слід зазначити, що з початком періоду «перебудови» поступово змінювалася економічна система, фінансування науки скорочувалося й необхідно було шукати нові шляхи реалізації наукових досліджень.

Професорсько-викладацький колектив ХПІ, досягаючи великих успіхів у науково-дослідницьких пошуках, на чільне місце в своїй діяльності завжди ставив навчально-педагогічну роботу, бо від неї залежав рівень фаховості майбутніх інженерних кадрів промисловості, що їх готував інститут. Епоха радикальних змін наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. не могла не вплинути на педагогіку вищої школи. Розпад СРСР та проголошення державної незалежності України знаменували перехід життя всього суспільства на принципи ринкової економіки. До того ж, як уже вказувалося, свої корективи в життя людства в цей час вносила й НТР.

У цих умовах науково-педагогічний колектив НТУ «ХПІ» зорієнтував свою діяльність у відповідності з новими викликами. Конкурентні принципи суспільства, що формується в Україні, ставлять підвищені вимоги перед випускниками університету. Найперше – це ґрунтовна фахова підготовленість зі знаннями іноземних мов. Уже з середини 1990-х рр. діють навчальні програми поглибленого вивчення іноземних мов, відкриття німецько-технологічного факультету.

Прилученню України до європейського та світового освітнього простору має й сприяти Болонська система навчального

процесу, яка передбачає двоступеневу підготовку фахівців – бакалавр та магістр. Запровадження в практику вказаного має остаточно усунути перешкоди на шляху визнання дипломів випускників ХПІ рівними дипломам європейських вищих навчальних закладів.

Отже, розвиток ХПІ – НТУ «ХПІ» наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. показав, що цей вищий навчальний технічний заклад, незважаючи на кризові явища, що їх принесла перехідна епоха, подолав усі негаразди й залишається одним з провідних у системі вищої технічної школи в Україні.

Список літератури: 1. Сайт НТУ «ХПІ». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/ntu-hpi/struktura-universytetu/> (дата звернення 27.10.2019). 2. Харьковский политехнический: на рубеже тысячелетий / Л. Л. ТОВАЖНЯНСКИЙ, В. И. НИКОЛАЕНКО, В. В. МОРОЗОВ, Ю. Д. САКАРА. Х.: Прапор, 2000. 384 с. 3. Гутник М. В. Міжнародні освітні проекти Харківського політехнічного інституту в другій половині ХХ століття – на початку ХХІ століття / М. В. Гутник // Вісник Національного технічного університету «ХПІ» [зб. наук. праць / наук. ред. Л. М. Бесов]. Тематичний випуск: Історія науки і техніки. Харків: НТУ «ХПІ», 2008. Вип. 8. С. 176 – 181. 4. Тверитникова О., Демідова Ю. Форми та методи підготовки інженерів-електриків в Україні // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2016. № 3. С. 43 – 51. 5. Тверитникова О. Науково-технічна школа «Техніка високих напруг» / О. Тверитникова //

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Політехнік. 2007. 28 верес. 6. *Скляр В. М.* Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»: від витоків до сьогодення // Матеріали 15-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки» (м. Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2016 року). К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2016. С. 233 – 236. 7. *Ткаченко С. С.* Історія НТУ «ХПІ в науково-освітній діяльності кафедри «Історія науки і техніки» // Матеріали 15-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки» (Київ, 29 вересня–1 жовтня 2016 р.) / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК; Центр досл. наук.-тех. потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України. Київ; 2016. С. 255 – 257. 8. *Гутник М. В.* Особливості науково-дослідної роботи у галузі техніки у національному технічному університеті «ХПІ» (1950–1970) / Гутник М. В. // Історія науки і техніки: зб. наук. праць / Гол. ред. О. Я. Пилипчук. К.: Вид-во ДЕТУТ, 2011. Вип.1. С. 69-75. 9. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф.1., оп. 31, спр. 266. 10. Державний архів Харківської області. Ф. Р. 1682. оп. 8, спр. 763. 11. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф.1., оп. 31, спр. 41, арк. 33 – 47. 12. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф.1., оп. 31, спр. 365. 13. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф.1., оп. 31, спр. 41. 14. Державний архів Харківської області. Ф.Р.-1682. оп. 8, спр. 1992. 15. *Атрощенко В. И.* Кафедра, наука, производство / В. И. Атрощенко. Х.: Прапор, 1967. 26 с. 16. *Погорелов Ю.* Наука и учебный процесс едины / Ю. Погорелов // Політехнік. 2006. 3 жовт. 17. Исторический очерк [Рукопись] //

Матеріали музею національного технічного університету «Харьковский политехнический институт». Х., 1976. 656 с.

18. Довідки про науково-дослідну роботу інституту за період 1960 – 1970 роки // Фонд науково-дослідного відділу НТУ «ХПІ». 439 с.

19. Інформація про науково-дослідну роботу ХПІ за 1981 рік // Фонд науково-дослідного відділу НТУ «ХПІ». 252 с.

20. Харківський політехнічний: події та факти / [ред. Ю. Т. Костенка]. Х.: Прапор, 1999. 336 с.

21. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф.1., оп. 25, спр. 184.

22. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф.1., оп. 31, спр. 42.

23. Державний архів Харківської області. Ф.Р.-1682. оп. 13, спр. 164.

24. Державний архів Харківської області. Ф.Р.-1682. оп. 14, спр. 1011.

25. Rome A. P. The problem of freedom and efficiency in Universities / A. P. Rome // Science and Freedom. London: Bull, 1960. – 16 p.

26. Vera Rich. Russia Seen Reforming Higher Education / Vera Rich // The Chronicle of Higher Education. 1986. Nov., 5. P. 2 – 3.

27. Michael Gorbachev, Perestroika: new Thinking for our Country & the World. NY: Harper & Roy, Publishers, 1987. P. 91 – 93.

28. Adelman, Jonathan R. Torrents of spring: Soviet and post-soviet politics / J. R. Adelman. New York etc.: McGraw. Hill, 1995. XVI. 410 p.

29. Семко М. Ф. К 100-летию со дня рождения: библиография / ред. А. И. Грабченко. Х.: НТУ «ХПІ», 2006. 240 с.

30. Юлия Соболев – достойная представительница достойнейшей династии! / [ред. С. П. Землянской] // Політехнік. 2007. 10 вересня. С. 3.

31. Курна Л. Ученый, Учитель, Человек // Політехнік. 2006. 23 жовт. С. 3.

32. Шокотов Н. Слово об учителях / Н. Шокотов // Політехнік. 2006. 5 верес. С. 2.

33. Тверитникова О.

<http://polytechnic.kpi.kharkov.ua/ViewArticle.aspx?id=1576&print=yes> Науково-технічна школа «Техніка високих напруг» / О. Тверитникова // Політехнік. 2007. 28 верес. С. 3.

Bibliography (transliterated): 1. Sajt NTU «KhPI». Access mode: <https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/ntu-hpi/struktura-universytetu/> (data zvernennya 27.10.2019). 2. Khar`kovskij politekhnicheskij: na rubezhe ty`syacheletij / L. L. Tovazhnyanskij, V. I. Nikolaenko, V. V. Morozov, Yu. D. Sakara. Kh.: Prapor, 2000. 384 p. 3. Gutnyk M. V. Mi`zhnarodni` osvìtni` proekti Kharki`vs`kogo poli`tekhnìchnogo ìnstitutu v drugi`j polovini` KhKh stoli`t`ya – na pochatku KhKh stoli`t`ya / M. V. Gutnik // Vi`snik Naczi`onal`nogo tekhnìchnogo uni`versitetu «KhPI» [zb. nauk. prac` / nauk. red. L. M. Byesov]. Tematicnij vipusk: Ġstori`ya nauki ì tekhnìki. – Kharki`v: NTU «KhPI», 2008. Vip. 8. P. 176 – 181. 4. Tverytnykova O., Demi`dova Yu. Formi ta metodi pi`dgotovki ìnzheneri`v-elektriki`v v Ukraini` // Teori`ya ì praktika upravli`nnya soczi`al`nimi sistemami: fi`losofi`ya, psikhologi`ya, pedagogi`ka, soczi`ologi`ya. 2016. № 3. P. 43 – 51. 5. Tverytnykova O. Naukovo-tekhnìchna shkola «Tekhnìka visokikh naprug» / O. Tverytnykova // Poli`tekhnìk. 2007. 28 veres. 6. Sklyar V.M. Naczi`onal`nij tekhnìchnij uni`versitet «Kharki`vs`kij poli`tekhnìchnij ìnstitut»: vi`d vitoki`v do s`ogodennya // Materi`ali 15-yi Vseukrayins`koyi naukovoyi konferenczi`yi «Aktual`ni` pitannya ìstori`yi nauki ì tekhnìki» (m. Kiyiv, 29 veresnya – 1 zhovtnya 2016 roku). K.: Czentr pam'yatkoznavstva NAN Ukraini ì UTOPIK, 2016. P. 233 – 236. 7. Tkachenko S.S. Ġstori`ya NTU «KhPI» v naukovo-osvìtni`j di`yal`nosti` kafedri «Ġstori`ya nauki ì tekhnìki» // Materi`ali 15-yi Vseukrayins`koyi naukovoyi konferenczi`yi «Aktual`ni` pitannya

історії науки і техніки» (Київ, 29 вересня–1 жовтня 2016 р.) / Центр пам'ятокнавства NAN Украйини і УТОРГК; Центр досл. наук.-тех. потенціалу та історії науки і м. G.M. Dobrova NAN Украйини. Київ; 2016. P. 255 – 257. 8. Gutnyk M. V. Osoblivosti naukovo-doslidnoyi roboti u galuzi tekhniki u nacziõnalõnomu tekhnichnomu uniõversiteti «KhPI» (1950–1970) / Gutnyk M. V. // Історія науки і техніки: зб. наук. праць / Gol. red. O. Ya. Pilipchuk. K.: Vid-vo DETUT, 2011. Vip.1. P. 69 – 75. 9. Czentralnij derzhavnij arkhiv gromads'kikh ob'yednan' Украйини. F.1., op. 31, spr. 266. 10. Derzhavnij arkhiv Kharkiv's'koyi oblasti. F.R.-1682. op. 8, spr. 763. 11. Czentralnij derzhavnij arkhiv gromads'kikh ob'yednan' Украйини. F.1., op. 31, spr. 41, ark. 33 – 47. 12. Czentralnij derzhavnij arkhiv gromads'kikh ob'yednan' Украйини. F.1., op. 31, spr. 365. 13. Czentralnij derzhavnij arkhiv gromads'kikh ob'yednan' Украйини. F.1., op. 31, spr. 41. 14. Derzhavnij arkhiv Kharkiv's'koyi oblasti. F. R. 1682. op. 8, spr. 1992. 15. Atroshhenko V. I. Kafedra, nauka, proizvodstvo / V.I. Atroshhenko. Kh. : Prapor, 1967. 26 p. 16. Pogorelov Yu. Nauka i uchebnyj process ediny / Yu. Pogorelov // Poli'tekhnika. 2006. 3 zhovt. 17. Istoricheskij ocherk [Rukopis'] // Materialy muzeya nacziõnalõnogo tekhnicheskogo universiteta «Khar'kovskij politekhnicheskij institut». Kh., 1976. 656 p. 18. Dovidki pro naukovo-doslidnu robotu iõnstitutu za periõd 1960 – 1970 roki // Fond naukovo-doslidnogo viõdõlu NTU «KhPI». 439 p. 19. Informaciya pro naukovo-doslidnu robotu KhPI za 1981 rik // Fond naukovo-doslidnogo viõdõlu NTU «KhPI». 252 p. 20. Kharkiv's'kij poli'tekhnichnij: podiyi ta fakti / [red. Yu. T. Kostenka]. Kh.: Prapor, 1999. 336 p. 21. Czentralnij derzhavnij arkhiv

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛИТИ**

---

gromads`kikh ob'yednan` Ukraini. F.1., op. 25, spr. 184. 22. Czentral`nij derzhavnij arkhiv gromads`kikh ob'yednan` Ukraini. F.1., op. 31, spr. 42. 23. Derzhavnij arkhiv`v Kharkiv`s`koyi oblasti`. F.R.-1682. op. 13, spr. 164. 24. Derzhavnij arkhiv`v Kharkiv`s`koyi oblasti`. F. R. 1682. op. 14, spr. 1011. 25. Rome A. P. The problem of freedom and efficiency in Universities / A. P. Rome // Science and Freedom. London: Bull, 1960. 16 p. 26. Vera Rich. Russia Seen Reforming Higher Education / Vera Rich // The Chronicle of Higher Education. 1986. Nov., 5. P. 2 – 3. 27. Michael Gorbachev, Perestroika : new Thinking for our Country & the World. NY: Harper & Roy, Publishers, 1987. P. 91 – 93. 28. Adelman, Jonathan R. Torrents of spring: Soviet and post-soviet politics / J. R. Adelman. New York etc.: McGraw. Hill, 1995. XVI. 410 p. 29. Semko M. F. K 100-letiyu so dnya rozhdeniya : bibliografiya / red. A. I. Grabchenko. Kh.: NTU «KhPI», 2006. 240 p. 30. Yuliya Sobol` – dostojnaya predstavitel`nicza dostojnejshoj dinastii! / [red. S. P. Zemlyanskoj] // Poli`tekhni`k. 2007. 10 veresnya. P. 3. 31. Kurpa L. Uchenyj, Uchitel`, Chelovek // Poli`tekhni`k. 2006. 23 zhovt. P. 3. 32. Shokotov N. Slovo ob uchitelyakh / N. Shokotov // Poli`tekhni`k. 2006. 5 veres. P. 2. 33. Tverytnykova O. Naukovo-tekhni`chna shkola «Tekhni`ka visokikh naprug» / O. Tverytnykova // Poli`tekhni`k. 2007. 28 veres. P. 3.

Гутник М. В., Ткаченко С. С.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО
ПРОФІЛЮ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ НТУ
«ХПІ»)

У даній статті аналізуються особливості підготовки фахівців технічного профілю на прикладі Харківського політехнічного інституту в другій половині ХХ століття. Також показані й характеризуються основні напрямки діяльності різних факультетів, які були відкриті протягом 50-80 років ХХ ст. Ілюструються наукові розробки професорсько-викладацького складу і студентів даного вищого навчального закладу.

Ключові слова: Харків, політехнічний інститут, підготовка фахівців, факультет, професорсько-викладацький склад.

Гутник М. В., Ткаченко С. С.

**ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ
ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХХ СТ.
(НА ПРИМЕРЕ НТУ «ХПИ»)**

В данной статье анализируются особенности подготовки специалистов технического профиля на примере Харьковского политехнического института во второй половине ХХ века. Также показаны и характеризуются основные направления деятельности различных факультетов, которые были открыты в течение 50-80 годов ХХ в. Иллюстрируются научные разработки профессорско-преподавательского состава и студентов данного высшего учебного заведения.

Ключевые слова: Харьков, политехнический институт, подготовка специалистов, факультет, профессорско-преподавательский состав.

SPECIFICS OF TRAINING OF TECHNICAL PROFILE
SPECIALISTS IN THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY
(BY THE EXAMPLE OF NTU "KhPI")

This article analyzes the specifics of the technical profile training of the Kharkiv Polytechnic Institute in the second half of the XX century. It also highlights and describes the main activities of various faculties, which were opened during the 50-80 years of the XX century. Scientific innovations of the teaching staff and students of this institute are illustrated.

Key words: Kharkov, Polytechnic Institute, training of specialists, department, faculty.

*Кудрявцева К. О. Горошко О. І.
м. Харків, Україна*

**РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ
«КУЛЬТУРИ УЧАСТІ» В УКРАЇНІ**

Сучасне суспільство є вельми динамічною соціальною системою, якій притаманні різновекторні зміни в політичній, економічній, соціальній, культурній тощо сферах. Швидкість

соціальних змін характеризується постійним зростанням, що обумовлюється рядом чинників як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру [1, с. 102]. Цікавою ілюстрацією посилення динаміки соціальних змін може слугувати ще концепція періодизації суспільного розвитку К. Маркса [2.]. Суспільно-економічні формації, запропоновані теоретиком (первіснообщинна, рабовласницька, феодальна, капіталістична, комуністична), кардинально відрізняються своєю протяжністю в часі одна від одної, планомірно зменшуючись. Так, тривалість існування феодальної суспільно-економічної формації налічує майже півтори тисячі років світової історії, в той час як тривалість існування капіталістичної формації, що спирається на промислове виробництво, лише триста років.

Отже, розмірковуючи про подальше прискорення суспільного розвитку, можна зробити висновок, що наступна стадія буде ще більш швидкоплинною [3]. Виходячи з цього, слід зазначити, що особливу актуальність сьогодні набувають дослідження шляхів та тенденцій суспільного розвитку. Значне місце серед означених явищ набувають трансформації основ та принципів політичного управління. Принцип володарювання-підкорення є одним із найдавніших видів взаємовідносин індивідів [4]. Протягом історії ці відносини постійно трансформувалися, набуваючи нових видів та форм. Патріархальне управління, засноване на принципах родинності, спадковості влади від одного покоління до іншого

укорінювалось у суспільній свідомості протягом тисячоліть. Система суспільного управління примітивних спільнот не вимагала складних механізмів та методів упровадження владно-управлінської діяльності [5]. Фундаменту традицій було достатньо для підтримання порядку і цілісності суспільної системи. З того часу змінилися не лише управлінці, але й базові принципи організації суспільного, а надалі політичного управління, що відповідало потребам часу й самого суспільства, яке постійно ускладнювало внутрішню структуру. І саме ускладнення та диференціація структури суспільства стали причинами появи нових джерел та принципів суспільного управління [6]. Економічні чинники, зокрема, суспільний поділ праці, детермінували трансформацію управління. Означена трансформація сприяла зміні ключового принципу управління, який був заснований на принципах роду та племені, до ідеї, що управління має базуватися на засадах представництва та поділу влади. І, хоча цей перехід відбувся вже давно, окремі з аспектів представницького принципу влади потребують більш детального дослідження. Більше того, політичні практики вітчизняного сьогодення вимагають перегляду принципів взаємовідносин гілок влади, їх удосконалення з метою налагодження більш тісного та прозорого діалогу між представницько-владними органами та суспільством, громадянами, які виступають сувереном політичної влади в демократичних суспільствах.

Політичні реалії сучасної України демонструють наявність широкого спектру проблем, пов'язаних як із самою владою, так і з суспільством, а саме з незадовільним рівнем політичної культури переважаючої частини населення, що є особливо помітним на тлі загальнодержавної концепції євроінтеграції, яка певним чином прирівняна до державної ідеології [7]. Традиційна політична апатія та принцип невтручання, що домінували у радянській політичній дійсності, є безкінечно застарілими і такими, що не відповідають сучасним потребам розвиненого суспільства, курс на яке було взято хоч і формально, в середині дев'яностих років минулого століття. Та на сьогоднішній день, коли тенденції перехідності суспільства вже не так гостро детермінують суспільне буття, все частіше постає необхідність конкретних теоретичних і – що ще важливіше – практичних заходів, спрямованих на трансформацію політичної культури суспільства, покликану підвищувати рівень та якість політичної свідомості громадян.

Вимогам сучасності, на нашу думку, може відповідати активістський тип політичної культури, яка являє собою практичне вираження наявності громадянського суспільства [3]. Громадянське суспільство, в свою чергу, стане першим кроком до розбудови справжньої правової держави, що є обов'язковою умовою для включення українського суспільства у ряди світової громадянської спільноти. Для досягнення поставленої мети слід звернути особливу увагу на систему середньої освіти, бо саме

вона, виступаючи в ролі основного інституту соціалізації на стадії становлення особистості, є відповідальною за ті світоглядні переконання та цінності, на основі яких у подальшому формуватиметься особистість професійна, політична, економічна тощо. І саме політична особистість нової якості має стати основою принципово нового для нас типу політичної культури. Разом з політичним вихованням відбуватиметься й трансформація самої політичної системи, зокрема, це стосується засад та принципів політичного управління.

З метою відповідності якості політичних процесів сучасним вимогам існує необхідність залучення широких верств населення на етапах підготовки та впровадження політичних рішень. У той же час, є очевидним, що реалізація базових засад прямої демократії на сьогоднішній день неможлива без використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Цьому сприяють їх сьогоднішня доступність широким масам населення, а також вже існуючі досягнення у питаннях віртуального об'єднання людей на базі соціальних мереж.

Список літератури: 1. *Бауман З.* Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / Зигмунт Бауман; [пер. з англ. І. Андрущенко / за наук. ред. М. Винницького]. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 109 с. 2. *Гьофе О.* Демократія в епоху глобалізації / Отфрід Гьофе; [пер. з нім. Л. Ситніченко та О. Лозінської]. К.: ППС-2002, 2007. 435 с. 3. *Маркс К.* Капітал. Критика політичної економіки. Том перший. Книга 1. Процес виробництва капітала / Карл

Маркс; [пер. с нем.; отв. за вып. Н. А. Смирнова]. М.: Политиздат, 1988. XVIII, 891 с. 4. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер; [пер. с нем.; / сост., общ. ред. и предисл. Ю. Н. Давыдова]. М.: Прогресс, 1990. 808 с. 5. Грей Дж. Поминки по Просвещению. Политика и культура на закате современности / Джон Грей; [пер. с англ. Л. Е. Переяславцевой, Е. Рудницкой, М. С. Фетисова и др.; под общ. ред. Г. В. Каменской]. М.: Праксис, 2003. 368 с. 6. Алмонд Г. Гражданская культура и стабильная демократия / Г. Алмонд, С. Верба; [пер. с англ.] // Антология мировой политической мысли: В 5 т. М.: Мысль, 1997. Т. II.: Зарубежная политическая мысль. XX в. / Нац. общественно-науч. фонд; [отв. ред. Т. А. Алексеева; ред.-сост. Г. К. Яшин, Е. Г. Морозова]. 832 с. С. 592 – 610. 7. Бостан С. До питання про побудову в Україні парламентсько-президентської республіки / С. Бостан // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2003. № 1. С. 4 – 7.

Bibliography (transliterated): 1. Bauman Z. GlobalizatsIya. NaslIdki dlya lyudini I suspIlstva / ZiGmunt Bauman; [per. z angl. I. Andruschenka / za nauk. red. M. Vinnitskogo]. K.: Vidavnicliy dIm «KiEvo-Mogilyanska akademIya», 2008. 109 p. 2. Gofe O. DemokratIya v epohu globalIzatsIYi / OtrId Gofe; [per. z nIm. L. SitnIchenko ta O. LozInskoYi]. K.: PPS-2002, 2007. 435 p. 3. Marks K. Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii. Tom pervyyi. Kniga 1. Protssess proizvodstva kapitala / Karl Marks; [per. s nem.; отв. за vyip. N. A. Smirnova]. M.: Politizdat, 1988. XVIII, 891 p. 4. Veber M.

Izbrannyye proizvedeniya / Maks Veber; [per. s nem.; / sost., obsch. red. i predisl. Yu. N. Davyidova]. M.: Progress, 1990. 808 p. 5. Grey Dzh. Pominki po Prosvescheniyu. Politika i kultura na zakate sovremennosti / Dzhon Grey; [per. s angl. L. E. Pereyaslavtsevoy, E. Rudnitskoy, M. S. Fetisova i dr.; pod obsch. red. G. V. Kamenskoy]. M.: Praksis, 2003. 368 p. 6. Almond G. Grazhdanskaya kultura i stabilnaya demokratiya / G. Almond, S. Verba; [per. s angl.] // Antologiya mirovoy politicheskoy myisli: V 5 t. M.: Myisl, 1997. T. II.: Zarubezhnaya politicheskaya myisl. XX v. / Nats. obschestvenno-nauch.fond ; [otv. red. T. A. Alekseeva; red.-sost. G. K. Yashin, E. G. Morozova]. 832 p. P. 592 – 610. 7. Bostan S. Do pitannya pro pobudovu v UkraYinI parlamentsko-prezidentskoYi respublki / S. Bostan // VIsnik AkademIYi pratsI I sotsIalnih vIdnosin FederatsIYi profspIlok UkraYini. 2003. № 1. P. 4 – 7.

Кудрявцева К. О., Горошко О. І.

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ «КУЛЬТУРИ УЧАСТІ» В УКРАЇНІ

Політичні реалії сучасної України демонструють наявність широкого спектру проблем, пов'язаних як із самою владою, так і з суспільством. Традиційна політична апатія та принцип невтручання, що домінували у суспільній думці радянського періоду, є безкінечно застарілими і такими, що не відповідають сучасним потребам розвиненого суспільства.

Сьогодні все частіше постає необхідність конкретних теоретичних і – що ще важливіше – практичних заходів, спрямованих на докорінну трансформацію політичної системи суспільства, що покликані покращити взаємодію між владою та суспільством, оптимізуючи управлінські процеси.

Ключові слова: інформаційно-комунікативні технології, активістська політична культура, демократія, відкрите суспільство, медіа-комунікації.

Кудрявцева К. О., Горошко О. И.

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ «КУЛЬТУРЫ УЧАСТИЯ» В УКРАИНЕ

Политические реалии современной Украины демонстрируют наличие широкого спектра проблем, связанных как с самой властью, так и с обществом. Традиционная политическая апатия и принцип невмешательства, которые доминировали в общественном мнении советского периода, бесконечно устаревшими и не отвечающими современным потребностям развитого общества. Сегодня все чаще возникает необходимость конкретных теоретических и – что еще важнее – практических мероприятий, направленных на коренную трансформацию политической системы общества, которые

призвані удосконалити взаємодію між владою і суспільством, оптимізуючи управлінські процеси.

Ключові слова: інформаційно-комунікативні технології, активістська політична культура, демократія, Відкрите суспільство, медіа-комунікації.

Kudryavtseva K. O., Horoshko O. I.

THE ROLE OF INFORMATION AND COMMUNICATION
TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF "PARTICIPATIVE
POLITICAL CULTURE" IN UKRAINE

The political realities of modern Ukraine demonstrate the presence of a wide range of problems related to both the government and society [10]. The traditional political apathy and laissez-faire principle that dominated public opinion during the Soviet period are infinitely outdated and do not meet the modern needs of a developed society. Today, more and more often there is a need for specific theoretical and – more importantly-practical measures aimed at the radical transformation of the political system of society, which are designed to improve the interaction between the government and society, optimizing management processes.

Key words: information and communication technologies, activist political culture, democracy, open society, media communications.

РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ЕЛЕКТРОТЕХНІКИ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ В НТУ «ХП»

Електротехніка як технічна наука в сучасному поданні являє собою багатогранний комплекс наукових напрямків та технічних дисциплін, який відіграє величезну роль у розвитку інноваційного потенціалу та займає чільне місце в системі технічних наук в Україні.

Єдиний фізико-математичний апарат в процесі узагальнення вирішуваних електротехнічних задач та спільність вимірювально-практичних застосувань стали підставою для виділення при систематизації отриманих результатів цілого ряду загально-універсальних теоретичних понять і прийомів наукового дослідження. Саме вони й визначили цілісний шар фундаментальних електротехнічних знань які й сформували теоретичну електротехніку, як наукову та навчальну дисципліну.

Слід зазначити, що передумовою створення потужної електротехнічної школи в Україні стали нагальні потреби в забезпеченні спеціалістами різних напрямів та різних рівнів кваліфікації промислового регіону, який стрімко розвивався наприкінці XIX ст. [1].

Першим кроком на шляху впровадження технічної освіти в Україні стало створення мережі вищих навчальних закладів, а саме: 16 квітня 1885 р. Харківського практичного технологічного інституту у м. Харкові, 30 січня 1898 р. Київського політехнічного інституту у м. Києві, 30 вересня 1899 р. Катеринославського вищого гірничого училища у м. Катеринославі та 18 вересня 1918 р. Одеського політехнічного інституту у м. Одесі [2]. Особливе значення для розвитку спеціалізованої технічної освіти на заході країни за часів панування на Галичині Австро-Угорської імперії мала реорганізація 4 листопада 1844 р. Реальної торгівельної академії в Цісарсько-королівську технічну академію у м. Львові, яка стала першим етапом створення одного з найстаріших технічних закладів Європи та першого в Україні [3]. Отже на базі цих навчальних закладів поступово почали формуватися наукові осередки з основних електротехнічних дисциплін.

Розвиток теоретичної електротехніки в комплексі електротехнічних дисциплін завжди мав дві грані: наукову та навчальну. Формування теоретичних знань та їх передача в процесі навчання насамперед відбувалася в ході комплексного рішення вченими прикладних науково-дослідних задач на певних історичних етапах розвитку промислового комплексу країни.

Викладання електротехніки в Харківському технологічному інституті у 1892 р. розпочав відомий вчений-новатор О.К. Погорелко, який був знайом з організацією

електротехнічної освіти в Європі і настояв на обов'язковому включенні курсу електротехніки до навчального плану інституту [4].

Найвагоміший внесок в розвиток теоретичної електротехніки в ХТІ зробив П.П. Копняєв [5]. Свою роботу в інституті він розпочав у 1898 р. і стояв біля витоків його реорганізації внаслідок реформування і розширення вищої технічної освіти. У період з 1901р. по 1904р. в інституті було створено вісім спеціалізованих кафедр, в тому числі кафедра електротехніки, фізики, математики та ін. Одночасно з тим П.П. Копняєв почав заходи з організації викладання дисциплін електротехнічного профілю, а також сприяв розширенню матеріально-технічної бази кафедр та виданню підручників і навчальних посібників, в яких методично узагальнював матеріал з усіх електротехнічних напрямків. Наслідком такої багатопланової роботи стало створення 21 січня 1921 р. електротехнічного факультету ХТІ.

17 червня 1930 р. на базі електротехнічного факультету Харківського політехнічного інституту було організовано перший в Україні спеціалізований вищий навчальний заклад електротехнічного профілю – Харківський електротехнічний інститут [6]. Навчальний процес в новоствореному інституті вимагав поглиблення теоретичної підготовки інженерів і це сприяло розширенню та відокремленню курсу теоретичних основ електротехніки (ТОЕ) і започаткуванню спеціалізованої кафедри,

яку у 1931 р. і очолив П.П. Копняєв. Подальший розвиток кафедри пов'язан із діяльністю вже його учнів О.П. Сукачева, О.М. Данилевського, О.М. Ефроса, Д.С. Колобкова, В.Л. Беніна та інших.

О.П. Сукачев понад тридцять років завідував кафедрою теоретичних основ електротехніки. Завдяки його плідній науковій та методичній роботі почалося формування спеціальних навчальних програм курсу ТОЕ, розробка розширеного лабораторного практикуму, введення цієї дисципліни як додаткової при навчанні в аспірантурі [7]. А фундаментальні результати спільної наукової роботи О.М. Данилевського та О.М. Ефроса над пошуком універсального методу розв'язання задач розрахунку перехідних процесів в колах енергосистем різного класу були викладені вченими в монографії «Операційні обчислення і контурні інтеграли», у якій обґрунтовано застосування спеціальних математичних методів для розв'язання важливих теоретичних задач електротехніки [8].

У березні 1974 р. кафедру ТОЕ ХІІІ очолив В.Л. Бенін. Робота вченого на цій посаді сприяла розвитку та збільшенню навчального навантаження кафедри з 14800 год/уч. рік до 17800 год/уч. рік. Викладачами кафедри під його плідним керівництвом було видано більше 20 методичних вказівок к проведенню практичних занять по курсам теоретичні основи електротехніки та теорія поля. Також в цей період пройшла модернізація лабораторних стендів кафедри, вони були укомплектовані новими

приладами й обладнанням, розроблені чотири нові лабораторні роботи, сім робіт - повністю оновлені. В.Л. Бенін сприяв також переробці п'яти розрахунково-графічних робіт по всім частинам базового курсу кафедри.

Слід зазначити дуже вагомий вклад В.Л. Беніна у модернізацію та вдосконалення основного лекційного курсу кафедри - теоретичні основи електротехніки, базового фундаменту для подальшого розуміння фізичної картини в електричних установках та пристроях. Вивчення цієї дисципліни є першим і дуже важливим кроком на шляху до глибокого розуміння фізики електричних явищ, дослідження напрямку їх протікання та вміння управляти ними виходячи з інженерно-технічних потреб. Подальше вивчення спеціальних дисциплін на основі теоретичної електротехніки та плідна практична робота є невід'ємною складовою у процесі підготовки майбутнього інженера-електрика.

Класичний курс дисципліни ТОЕ складався з трьох основних розділів: лінійні електричні кола, перехідні процеси в колах постійного та гармонійного струму та теорія електромагнітного поля. Вони дозволяли повністю підготувати студента до розуміння основних електричних явищ, законів їх протікання, методів їх дослідження і розрахунку.

Протягом багатьох років цей курс зазнавав суттєвих змін і перетворень, виходячи з вимог в підготовці інженерів і фахівців на різних етапах розвитку наукового і промислового комплексу країни. Слід зазначити, що обов'язковим при вивченні ТОЕ завжди

було розуміння, що є лінійні і що є нелінійні кола, принципу суперпозиції і принципу транспозиції, знання часових і частотних характеристик кіл, володіння методом комплексних амплітуд, володіння часовим, частотним і операторним методами аналізу кіл, отриманням первинних знань про синтез кіл, про резонансні явища та інші [9].

Вивчення ТОЕ завжди вимагало від студента глибокого знання фізики електричних явищ, що, в свою чергу, суттєво розширювало і поглиблювало розуміння фізичної сутності явищ, які використовуються електротехнікою. Тільки завдяки цьому майбутній кваліфікований інженер міг керувати цими явищами, передбачати спрямування їх протікання і направляти їх так, як йому необхідно для вирішення будь-якої прикладної задачі.

На сучасному етапі модернізації освітнього процесу у зв'язку із ростом і бурхливим розвитком інформаційних технологій, на кафедрі ТОЕ НТУ «ХП» ведеться дискусія про необхідність перетворення базового електротехнічного курсу для студентів з комп'ютерним напрямом навчання. Викладачами кафедри розглядається необхідність введення в нього розділів, що стосуються комп'ютерного моделювання електричних кіл, яке передбачає знання студентом основ алгоритмізації, програмування, та інших сучасних комп'ютерних дисциплін. Все це дозволить студенту, який освоїв курс ТОЕ, виконувати самостійну розробку моделюючих програм, використовуючи базові знання за своєю основною спеціальністю, для вирішення прикладних завдань електротехніки на сучасному етапі розвитку цього напрямку.

Список літератури: 1. *Степанович Є. П.* З історії вищої спеціальної освіти на Україні. *Український історичний журнал*. Київ, 1982. № 1. С. 72 – 79. 2. *Довжук І. В.* Розвиток вищої освіти в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Проблеми політичної історії України*. Збірник наукових праць ДНУ. Дніпро: «Грані», 2018. Вип. 13. С. 92 – 105. 3. Львівська політехніка в публікаціях (1844–2013) / Нац. ун-т «Львівська Політехніка», Наук.-техн. бібл.; уклад.: І. О. Белоус, Г. К. Белявська, М. В. Загачевська, Н. В. Козел. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2014. С. 5 – 6. 4. Харківський технологічний інститут. ДАХО. Ф. 770. Оп. 1. Спр. 103. Арк. 27 – 29. 5. *Тверитникова О. Є.* Зародження і розвиток науково-технічної школи електротехніки професора П.П. Копняєва (1885–1950 рр.). Харків: НТУ «ХП», 2010. С. 64 – 98. 6. Харківський політехнічний інститут. ДАХО. Ф. Р–1682. Оп. 1. Спр. 277. Арк. 23 – 25. 7. Харківський електротехнічний інститут. ДАХО. Ф. Р–5404. Оп. 2. Спр. 9. Арк. 5 – 6. 8. *Эфрос А. М., Данилевский А. М.* Операционные исчисления и контурные интегралы. Харьков: Гос. Науч.-тех. издат. Украины, 1937. 383 с. 9. *Тверитникова Е. Е., Борисенко А. Н., Резинкин О. Л., Самсонов В. П.* Кафедра теоретических основ электротехники. 80 лет в ХПИ *Вісник НТУ «ХП»*. 2011. № 57. С. 3 – 8.

Bibliography (transliterated): 1. Stepanovych Ye. P. Z istorii vyshchoi spetsialnoi osvity na Ukraini. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. Kyiv, 1982. № 1. P. 72 – 79. 2. Dovzhuk I. V. Rozvytok vyshchoi osvity v Ukraini naprykynsi KhIKh – na pochatku KhKh st. *Problemy politychnoi istorii Ukrainy*. Zbirnyk naukovykh prats DNU. Dnipro:

«Hrani», 2018. Вип. 13. Р. 92 –105. 3. Lvivska politehnika v publikatsiiah (1844–2013) / Nats. un-t «Lvivska Politehnika», Nauk.-tehn. bibl.; ukklad.: I. O. Bielous, H. K. Beliavska, M. V. Zahachevska, N. V. Kozel. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politehniki, 2014. P.5 – 6. 4. Kharkivskiyi tekhnolohichniy instytut. DAKhO. F. 770. Op. 1. Spr. 103. Ark. 27 – 29. 5. Tverytnykova O. Ye. Zarodzhennia i rozvytok naukovo-tekhnichnoi shkoly elektrotekhniki profesora P.P. Kopniaieva (1885–1950 rr.). Kharkiv: NTU «KhPI», 2010. P. 64 – 98. 6. Kharkivskiyi politekhnichniy instytut. DAKhO. F. R–1682. Op. 1. Spr. 277. Ark. 23 – 25. 7. Kharkivskiyi elektrotekhnichniy instytut. DAKhO. F. R–5404. Op. 2. Spr. 9. Ark. 5 – 6. 8. Jefros A. M., Danilevskij A. M. Operacionnye ischislenija i konturnye integraly. Har'kov: Gos. Nauch.-teh. izdat. Ukrainy, 1937. 383 p. 9. Tveritnikova E. E., Borisenko A. N., Rezinkin O. L., Samsonov V. P. Kafedra teoreticheskikh osnov jelektrotehniki. 80 let v HPI Visnyk NTU «KhPI». 2011. № 57.P. 3 – 8.

Лавріненко О. В.

РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ЕЛЕКТРОТЕХНІКИ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ В НТУ «ХПІ»

Розглянуто історичний розвиток базового електротехнічного курсу «Теоретичні основи електротехніки» в контексті підготовки інженерів в НТУ «ХПІ».

Ключові слова: електротехнічна освіта, теоретичні основи електротехніки, Харківський політехнічний інститут.

Лавриненко О. В.

РАЗВИТИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ОСНОВ ЭЛЕКТРОТЕХНИКИ В КОНТЕКСТЕ ПОДГОТОВКИ ИНЖЕНЕРОВ В НТУ «ХПИ»

Рассмотрены исторические этапы развития базового электротехнического курса «Теоретические основы электротехники» в контексте подготовки инженеров в НТУ «ХПИ».

Ключевые слова: электротехническое образование, теоретические основы электротехники, Харьковский политехнический институт.

Lavrinenko O. V.

DEVELOPMENT OF THEORETICAL BASICS OF ELECTRICAL ENGINEERING IN THE CONTEXT OF ENGINEER TRAINING AT NTU "KHPI"

The historical development of the basic electrotechnical course "Theoretical Foundations of Electrical Engineering" in the context of training engineers at NTU "KPI" is considered.

Key words: electrotechnical education, theoretical foundations of electrical engineering, Kharkov Polytechnic Institute.

РОЛЬ КЛЮЧОВОЇ ГРУПИ ЧСЧ У ПРОТИДІІ ВІЛ-ІНФЕКЦІЇ / СНІДУ: МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ВИМІР

ВІЛ-інфекція / СНІД визнаються як одна з найгостріших проблем сучасності, якій світова спільнота приділяє особливу увагу. Зокрема, ліквідація епідемії ВІЛ / СНІДу є однією з цілей сталого розвитку ООН, прийнятих у 2015 році. На початок 2019 року у світі майже 38 млн. людей живуть з ВІЛ, з них лише 23,3 млн. отримують лікування, а більше 8 млн. не знають, що вони інфіковані ВІЛ [5, с. 8]. Україна належить до держав з концентрованою стадією епідемії ВІЛ, а однією з ключових груп, в яких зосереджена ВІЛ-інфекція залишаються чоловіки, які мають секс з чоловіками (ЧСЧ).

До поведінкової групи ЧСЧ належать геї, бісексуали та інших чоловіки, які можуть не відносити себе ані до перших, ані до других, але практикують сексуальні контакти з чоловіками. ЧСЧ визнаються однією з важкодоступних для впровадження профілактичних програм груп населення. Поширеність ВІЛ серед ЧСЧ протягом останніх років має незначні коливання з тенденцією до збільшення [7, с. 162–163].

Мета дослідження: визначити роль поведінкової групи ЧСЧ, можливості та вплив цієї ключової спільноти у світі та в

Україні на доступ і прихильність до послуг профілактики ВІЛ у морально-етичному вимірі.

У всіх регіонах світу ЧСЧ стикаються зі значно вищими показниками ВІЛ, ніж тими, які є серед загального населення. Молодь також має підвищений ризик отримання ВІЛ, що унаочнюється понад 40% нових випадків ВІЛ-інфекції у всьому світі. Відповідно та молодь, яка належить до ЧСЧ, стикається водночас як з підвищеними ризиками інфікування, характерними для обох груп населення, так і з низкою вразливостей і викликів у сфері здоров'я, характерних саме для молодих ЧСЧ [1, с. 10]. Так, гомофобія та дискримінація все ще залишаються двома основними проблемами, з якими молодим чоловікам, які мають секс з чоловіками доводиться стикатися щодня, а їх негативний вплив на молодь є сильним і далекосяжним. Більшість молодих ЧСЧ переважно змушена зосереджуватися на проблемах, що стосуються власної сексуальної орієнтації та ідентичності, ніж на їхньому сексуальному здоров'ї. І тому неможливо вирішити питання щодо сексуального здоров'я для молодих ЧСЧ, не визнаючи і не вирішуючи ті проблеми, які безпосередньо належать морально-етичній сфері життя сучасного суспільства.

З початку епідемії ВІЛ / СНІДу в Європі було накопичено значний досвід попередження ВІЛ-інфекції в середовищі вразливих до неї поведінкових груп, зокрема ЧСЧ. Більше того, дослідниками проводяться регулярні рефлексії й огляди, зосереджені на ефективності втручань з профілактики

ВІЛ, спрямованих на ЧСЧ. В огляді стратегій, визнаних ефективними у зниженні ризиків серед ЧСЧ, було включено поведінкові інтервенції на рівні індивідуальному, малих груп та на рівні спільнот. Індивідуальні втручання включають консультування та надання соціальної та поведінкової підтримки. Інтервенції на рівні малих груп і спільнот складаються з групового консультування чи семінарів, заходів, спрямованих на вирішення загальних для гей-спільноти проблем, підготовку лідерів спільноти та заходи з розширення можливостей і розбудови спільнот [3, с. 132].

Моральні аспекти поведінкових інтервенцій, спрямованих на профілактику ВІЛ-інфекції в середовищі ЧСЧ, мають враховувати низку аспектів, які виходять за межі власне медичної проблематики у соціокультурну сферу, проте мають безпосередній вплив на вразливість ЧСЧ до ВІЛ. Це насамперед питання, які стосуються внутрішньої гомофобії (інтерналізованої гомонегативності), соціальної інтеграції та повсякденної підтримки. Вони проявляються на всіх рівнях: індивідуальному, малих груп ЧСЧ та спільноти в цілому. Ці проблеми породжені і виходять за межі самої групи, тобто стосуються широкого спектру соціальних відносин та ставлення до ЧСЧ у окремих суспільствах різних країн світу.

Гомосексуальні стосунки є частиною сексуального репертуару людини та, як і будь-які контакти дорослих людей, котрі відбуваються за взаємною згодою і без примусу, не

повинні викликати агресію і та осуд, тим більше з боку медичних фахівців. Будь-яка людина має право задовольняти власні сексуальні потреби та мати можливість підтримувати і покращувати своє сексуальне здоров'я, що зафіксовано в документах ВООЗ. Сексуальні права людини включають право всіх людей, вільних від примусу, дискримінації та насильства, отримувати максимально досяжний стандаарт сексуального здоров'я, доступ до послуг сексуального та репродуктивного здоров'я; шукати, отримувати і передавати інформацію, пов'язану з сексуальністю; отримувати сексуальну освіту; обирати сексуального партнера; визначати для себе, бути сексуально активним чи ні; мати безпечне сексуальне життя, яке приносить задоволення і насолоду [8, с. 10 – 11].

Специфічні сексуальні практики, а також спосіб життя, котрий впливає на здоров'я, можуть стати причиною низки медичних станів ЧСЧ, котрі потребують уваги спеціалістів. Для ЧСЧ існують біологічні, поведінкові, соціокультурні чинники підвищеного ризику інфікування ВІЛ. Соціокультурні чинники – стигма і дискримінація, гомофобія, расизм, ксенофобія, депресія – підвищують ризик використання наркотиків, частоту незахищеного анального сексу, кількість сесуальних партнерів та практику непостійного використання презервативів.

Стигма, асоційована з гомосексуальним сексом, стає на заваді визнанню багатьма ЧСЧ своєї сексуальної ідентичності (гомо- або бісексуальної). Неприйняття власної сексуальної

орієнтації (інтерналізована гомофобія або гомонегативізм) може призводити до ізоляції та ризикованого анонімного сексу. ЧСЧ, які не асоціюють себе з гей-спільнотою, не отримують профілактичної інформації та засобів захисту, що суттєво підвищує ризик інфікування ВІЛ та ПСШ. Страх дискримінації з боку медичних працівників знижує мотивацію звертатися за медичною допомогою. Багато ЧСЧ не бажають приходити на тестування через ризик реальної чи ймовірної загрози витоку інформації, розкриття їх сексуальної орієнтації [8, с. 15].

За наявності широко розповсюдженої інституціональної гомофобії мобілізація спільноти – це соціальне втручання, яке має свою багаторічну історію в профілактиці ВІЛ-інфекції. Рушійною силою такої мобілізації може бути волонтерська робота всередині самої спільноти або зовні через донорів та агітаторів. Дослідники відзначають, що мобілізація ЧСЧ проти ВІЛ-інфекції у Західній Європі отримала перевагу завдяки двом факторам, які в основному історично відсутні у Східній та Центральній Європі. Перший з них – це політизація ЧСЧ у 1960-х – 1970-х роках навколо прав людини і, як наслідок, створення відкритої гей-спільноти. Ця політична мобілізація дозволила стратегічно реагувати на появу ВІЛ/СНІДу в деяких гей-спільнотах Західної Європи. Другий фактор – наявність давніх мереж громадянського суспільства, які відносно відсутні у більшості країн з перехідною економікою. Ініціативи, очолювані організаціями та ініціативними групами громадянського суспільства, мають більший вплив серед людей, що займаються

стигматизованою поведінкою, ніж ті, які очолюють уряд чи інші офіційні органи влади [3, с. 136].

За даними останнього загальноєвропейського Інтернет-дослідження серед ЧСЧ EMIS третина респондентів не була впевнена у своєму ВІЛ-статусі, що свідчить про потенційні можливості отримати тест на ВІЛ. Однак серед 21%, які ніколи не тестувались на ВІЛ, 42% не знали, де пройти тест (52% серед осіб віком до 25 років). Цю просту потребу, на думку фахівців, можна вирішити шляхом просування послуг та освіти в спільноті ЧСЧ, а також розширенням можливостей тестування на базі спільноти [4, с. 77].

У глобальному керівництві MSMIT «Реалізація комплексних програм з питань ВІЛ та ІПСШ для чоловіків, які мають секс із чоловіками, наголошується на необхідності залучення ініціативних груп та громадських організацій геїв, бісексуалів та інших ЧСЧ до всіх заходів з протидії ВІЛ-інфекції у цій групі, представленості ЧСЧ на всіх етапах та у всіх інституціях, які безпосередньо цим займаються [2].

Поведінкові інтервенції, спрямовані на усвідомлення цінності власного здоров'я, піклування про власну безпеку, захищений секс, регулярне тестування на ВІЛ та інші профілактичні заходи, включно з доконтактною та постконтактною профілактикою, мають в своїй основі насамперед індивідуальну відповідальність. Коли людина здатна взяти відповідальність за власне здоров'я, вона може усвідомлювати й моральну

відповідальність за здоров'я свого партнера, і разом обирати необхідні засоби профілактики ВІЛ. Вищим рівнем є усвідомлення відповідальності за здоров'я спільноти геїв, бісексуалів та інших ЧСЧ, до якої належить людина. Виходячи з такої відповідальності, людина може брати участь у поширенні інформації про доступні для ЧСЧ послуги профілактики ВІЛ як волонтер серед своїх знайомих або прийти на роботу до організації, яка займається надання послуг профілактики, і таким чином зробити вагомий внесок у благополуччя і здоров'я спільноти. Геї, бісексуали та інші ЧСЧ зможуть брати більше відповідальності за власне життя і активно піклуватися про здоров'я тоді, коли буде зменшуватися тягар стигми і негативного ставлення з боку суспільства до них [6, с. 327–329].

Ефективність профілактики ВІЛ серед ЧСЧ можна покращити за умови більш активного залучення до всіх рівнів прийняття рішень і реалізації відповідних програм самої спільноти геїв та бісексуальних чоловіків як найбільш соціально активної частини ЧСЧ. Це передбачає підвищення моральної відповідальності ЧСЧ як на рівні самої спільноти, окремих мікрогруп, так і на індивідуальному рівні, розширення можливостей взаємодії спільноти з усіма зацікавленими сторонами у подоланні ВІЛ-інфекції в Україні, визнання і підтримки ключової ролі спільноти в цьому.

Список літератури: 1. *Beck Jack, Santos Glenn-Milo, Ayala George.* Young Men who have Sex with Men: Health, Access, & HIV.

Global Forum on MSM & HIV (MSMGF), 2013. 16 p. 2. Implementing Comprehensive HIV and STI Programmes with Men Who Have Sex with Men: Practical Guidance for Collaborative Interventions. New York, United Nations Population Fund 2015. 264 p. 3. *Platt Lucy, Jolley Emma, Hope Vivian, Latypov Alisher, Hickson Ford, Reynolds Lucy, Rhodes Tim*. HIV Epidemics in the European Region: Vulnerability and Response. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2013. 290 p. 4. The EMIS Network. EMIS-2017. The European Men-Who-Have-Sex-With-Men Internet Survey. Key findings from 50 countries. Stockholm: European Centre for Disease Prevention and Control, 2019. 179 p. 5. ВІЛ-інфекція в Україні. Інформаційний бюлетень / ред. В. Курпіта. 2019. № 50. 114 с. 6. *Маліков В. В.* Етичні аспекти профілактики ВІЛ серед ЧСЧ в Україні // Здоров'я нації і вдосконалення фізкультурно-спортивної освіти: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 3 – 4 жовтня 2019 р. / Ред. колегія А. В. Кіпенський, О. В. Білоус [та інш.]. Харків: Друкарня «Мадрид», 2019. С. 326 – 329. 7. *Маліков В. В.* Культурно-антропологічний вимір дослідження впливу ВІЛ на здоров'я, життя та соціальне становище ЧСЧ: американський досвід для України // Філософія в сучасному світі: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 – 23 листопада 2019 р. / Ред. Кол. Я. В. Тараров, А. В. Кіпенський, Л. В. Перевалова [та ін.]. Харків: Точка, 2019. С. 162 – 166. 8. *Саранков Ю.* Медицинские аспекты, связанные со здоровьем ЛГБТ // Социальная работа с людьми, практикующими однополые сексуальные отношения: Теория. Методика. Лучшие практики /

Сост. Л. Гейдар; под ред. М. Андрущенко. К.: Международный Альянс по ВИЧ / СПИД в Украине, 2009. С. 10 – 17.

Bibliography (transliterated): 1. Beck Jack, Santos Glenn-Milo, Ayala George. Young Men who have Sex with Men: Health, Access, & HIV. Global Forum on MSM & HIV (MSMGF), 2013. 16 p. 2. Implementing Comprehensive HIV and STI Programmes with Men Who Have Sex with Men: Practical Guidance for Collaborative Interventions. New York, United Nations Population Fund 2015. 264 p. 3. Platt Lucy, Jolley Emma, Hope Vivian, Latypov Alisher, Hickson Ford, Reynolds Lucy, Rhodes Tim. HIV Epidemics in the European Region: Vulnerability and Response. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2013. 290 p. 4. The EMIS Network. EMIS-2017. The European Men-Who-Have-Sex-With-Men Internet Survey. Key findings from 50 countries. Stockholm: European Centre for Disease Prevention and Control, 2019. 179 p. 5. VIL-infektsiia v Ukraini. Informatsiinyi biuleten / red. V. Kurpita. 2019. No. 50. 114 p. 6. Malikov V. V. Etychni aspekty profilaktyky VIL sered ChSCh v Ukraini // Zdorovia natsii i vdoskonalennia fizkulturno-sportyvnoi osvity: materialy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 3 – 4 zhovtnia 2019 r. / Red. kolehiia A. V. Kipenskyi, O. V. Bilous [ta insh.]. Kharkiv: Drukarnia «Madryd», 2019. P. 326 – 329. 7. Malikov V. V. Kulturno-antropolohichniy vymir doslidzhennia vplyvu VIL na zdorovia, zhyttia ta sotsialne stanovyshe ChSCh: amerykanskyi dosvid dlia Ukrainy // Filosofiiia v suchasnomu sviti: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 22 – 23 lystopada 2019 r. / Red. Kol. Ya. V. Tararoev, A. V. Kipenskyi, L. V. Perevalova [ta in.]. Kharkiv: Tochka, 2019. P. 162 – 166. 8. Sarankov Ju.

Medicinskie aspekty, svjazannye so zdorov'em LGBT // Social'naja rabota s ljud'mi, praktikujushhimi odnopolye seksual'nye otnoshenija: Teorija. Metodika. Luchshie praktiki / Sost. L. Gejdar; pod red. M. Andrushhenko. K.: Mezhdunarodnyj Al'jans po VICH / SPID v Ukraine, 2009. P. 10 – 17.

Маліков В. В.

РОЛЬ КЛЮЧОВОЇ ГРУПИ ЧСЧ У ПРОТИДІЇ ВІЛ-ІНФЕКЦІЇ /
СНІДУ: МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ВИМІР

У цій статті аналізується роль поведінкової групи ЧСЧ, можливості та вплив цієї ключової спільноти у світі та в Україні на доступ і прихильність до послуг профілактики ВІЛ у морально-етичному аспекті. Ефективність профілактики ВІЛ серед ЧСЧ можна покращити за умови більш активного залучення до всіх рівнів прийняття рішень і реалізації відповідних програм самої спільноти геїв та бісексуальних чоловіків як найбільш соціально активної частини ЧСЧ.

Ключові слова: ЧСЧ, ВІЛ, гей-спільнота, профілактика, інклюзія, поведінкова інтервенція, моральна відповідальність.

Маликов В. В.

РОЛЬ КЛЮЧЕВОЙ ГРУППЫ МСМ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ
ВИЧ-ИНФЕКЦИИ / СПИДУ: НРАВСТВЕННО-ЭТИЧЕСКОЕ
ИЗМЕРЕНИЕ

В этой статье анализируется роль поведенческой группы MSM, возможности и влияние этого ключевого сообщества в мире и в Украине на доступ и приверженность к услугам профилактики ВИЧ в морально-этическом аспекте. Эффективность профилактики ВИЧ среди MSM можно улучшить при условии более активного привлечения на всех уровнях принятия решений и реализации соответствующих программ самого сообщества геев и бисексуальных мужчин как наиболее социально активной части MSM.

Ключевые слова: MSM, ВИЧ, гей-сообщество, профилактика, инклюзия, поведенческая интервенция, моральная ответственность.

Malikov V. V.

THE ROLE OF THE MSM GROUP CONFRONTING HIV / AIDS: ETHICAL DIMENSION

This article examines the role of the MSM behavioral group, the opportunities and impact of this key community in the world and in Ukraine on the access and commitment to HIV prevention services in a moral aspects. The effectiveness of HIV prevention among MSM can be improved by their more active engagement on all the levels of decision-making and implementing relevant programs within the gay and bisexual men community as the most socially active part of MSM.

Key words: MSM, HIV, gay community, prevention, inclusion, behavioral intervention, moral responsibility.

ІСТОРИЧНА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

На початку ХХІ ст. перед системою освіти України постала необхідність розв'язання завдань пов'язаних з формуванням у молоді компетенцій громадянської освіти. Її важливою складовою є національно-патріотичне виховання, що передбачає використання знань зі сфери гуманітарних дисциплін, зокрема історії. Метою пропонованої наукової розвідки є визначити гуманітарні компетенції громадянської освіти та розкрити засоби їхнього опанування в контексті національно-патріотичного виховання.

Оволодіння гуманітарними громадянськими компетенціями передбачає усвідомлення власної національної ідентичності, розуміння значення історичної пам'яті та її впливу на суспільно-політичні процеси, спроможність реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства. Історичний компонент громадянської освіти є головним ресурсом всебічного самовдосконалення особистості, основою її становлення як громадянина. Гуманітарна складова громадянської освіти повинна формувати у молоді ціннісні орієнтири: усвідомлення рівності громадян перед законом, повагу до прав і свобод людини, шанобливе ставлення до національної культури,

патріотизм, толерантність. Разом з цим, знання вітчизняної історії повинно допомогти молоді критично осмислювати навколишню дійсність, що є надзвичайно важливим для імплементації демократичних цінностей у сучасне українське суспільство.

Трансформація пострадянського суспільства в громадянське на теренах України відбувається в особливо складних умовах. В межах однієї країни існують досить чисельні спільноти, що практикують асиметричну політику історичної пам'яті. Показовими є результати загальнонаціонального соціологічного дослідження здійсненого у 2006 році фірмою «Ukraine Sociology Service» та центром «Українське демократичне коло». З'ясувалося, що лідерами симпатій для громадян України є Б. Хмельницький, Петро І, В. Чорновіл та Л. Брежнев [1, с.170 – 171]. На сучасному етапі для колективної історичної пам'яті української нації є властивим одночасне співіснування трьох моделей інтерпретацій минулого: української, російської і радянської [2, с. 317]. За таких умов, людина, позбавлена ґрунтовної історичної освіти, перетворюється на легкодоступний об'єкт інформаційних маніпуляцій. Як наслідок, громадянське суспільство стає вразливим для методів гібридної війни, втрачає соціально-політичну стабільність і контроль над армією. Так, наприклад, у 2014 р. під час анексії Російською Федерацією Кримського півострова з 13 тис. військовослужбовців Збройних сил України, розміщених на той момент на півострові, лише 3,9 тис. осіб залишилися вірними присязі [3].

Таким чином, першочерговими завданнями громадянського суспільства є внутрішня консолідація і досягнення консенсусу стосовно бачення перспектив розвитку соціуму як громадянської нації. Важливою передумовою реалізації цих завдань в Україні є організація системного опанування молоддю історичного компоненту громадянської освіти у середній і, що є особливо важливим, у вищій школі. Саме університетська освіта має сформувати світоглядну концепцію учасників навчального процесу, навчаючи їх осмислювати історичні події в комплексі. Ґрунтовне вивчення гуманітарної складової громадянської освіти має забезпечити ціннісно-світоглядну складову компетентності вітчизняної інтелектуальної еліти, що буде здатна захистити національні інтереси України.

Список літератури: 1. *Вишняк О. І.* Соціологічний аналіз ставлення громадян України до історичних постатей / О. І. Вишняк // Національна та історична пам'ять : зб. наук. праць. Вип. 2. К.: ДП «НБУ “Пріорітети”», 2012. С. 168 – 177. 2. *Наумова І. Б.* Проблеми історичної пам'яті в сучасних українських дослідженнях: історіографічний аспект. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2012. Вип. XXXIII. С.315 – 320. 3. ЗМІ дізналися, яка доля спіткала кримських силовиків-зрадників України // Військова панорама. 2017. 6 жовтня. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://wartime.org.ua/34923-zm-dznalisya-yaka-dolya-sptkala-krimskih-silovikv-zradnikov-ukrayini.html>

Bibliography (transliterated): 1. Vyshniak O. I. Sotsiologichnyj analiz stavlennia hromadian Ukrainy do istorychnykh postatej / O. I. Vyshniak // Natsional'na ta istorychna pam'iat' : zb. nauk. prats'. Vyp. 2. K.: DP «NVU “Priorityty”», 2012. P. 168 – 177. 2. Naumova I. B. Problemy istorychnoi pam'iaty v suchasnykh ukrains'kykh doslidzhenniakh: istoriohrafichnyj aspekt. // Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. 2012. Vyp. XXXIII. P. 315 – 320. 3. ZMI diznalyisa, iaka dolia spitkala kryms'kykh sylovykiv-zradnykiv Ukrainy // Vijs'kova panorama. 2017. 6 zhovtnia. Access mode: <http://wartime.org.ua/34923-zm-dznalisya-yaka-dolya-sptkala-krimskih-silovikv-zradnikv-ukrayini.html>

Мотенко Я. В.

ІСТОРИЧНА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто роль історичного компонента середньої і вищої освіти для формування громадянського суспільства в Україні на початку ХХІ ст. Ґрунтовне вивчення гуманітарної складової громадянської освіти має забезпечити формування ціннісно-світоглядної компетентності вітчизняної інтелектуальної еліти, здатної захищати національні інтереси України.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадянська освіта, історичні дисципліни.

ИСТОРИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

В статье рассмотрена роль исторического компонента среднего и высшего образования в формировании гражданского общества в Украине в начале XXI в. Тщательное изучение гуманитарной составляющей гражданского образования должно обеспечить формирование ценностно-мировозренческой компетентности отечественной интеллектуальной элиты, способной защищать национальные интересы Украины.

Ключевые слова: гражданское общество, гражданское образование, исторические дисциплины.

Motenko Y. V.

HISTORICAL EDUCATION AS A FACTOR OF FORMATION OF CIVIL SOCIETY

In the paper the role of the historical component of the secondary and higher education for the formation of civil society in Ukraine in the beginning of 21st century is considered. A thorough study of the humanitarian component of civic education is thought to provide the formation of a value-worldview competence of the intellectual elite able to protect the national interests of Ukraine.

Key words: civil society, civic education, historical disciplines.

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ ЗАХІД – СХІД У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Проблема міжкультурного діалогу має кількасотлітню традицію, їй присвячена величезна та різноманітна наукова література у тому числі вітчизняних дослідників. Більшість з них схиляється до того, що цей діалог передбачає плюралістичний світ різних свідомостей, який постає творчим стимулом для продукування нових культурних цінностей [1, с. 426]. Аналізуються такі поняття, як зустріч культур, їх взаємопроникнення та взаємовплив, що характеризують сутність механізму становлення будь-якої національної культури, оскільки правилом існування народів є не само-буття кожного, а їхнє спів-буття [3, с. 12].

Актуальною, у зв'язку з нашою темою є проблема діалогу Заходу і Сходу в контексті становлення загальнолюдської культури, яка включає в себе взаємодію міжнародних суб'єктів без їхніх позицій зверхності або неповаги до «чужого», а також авторитаризму, догматизму, національної обмеженості. Важливими є моральні аспекти цього діалогу: гуманізм, толерантність, солідарність, відповідальність, принцип гостинності як такі, без яких діалогічне спілкування неможливе. Діалог культур – це

потреба у їх взаєморозумінні, взаємодопомозі, взаємозбагаченні при необхідності збереження культурного різноманіття світу. Саме такий діалог може закласти основи майбутньої системи суспільних відносин в межах полікультурного світу. Представники різних народів виступають творцями «соціального цілого» в силу їхньої причетності до процесу спілкування, завдяки якому відбувається визнання іншого як самого себе [4, с. 86].

Проблема діалогу Заходу та Сходу серед найактуальніших і для України, особливо сьогодні, коли держава переживає значні ціннісні зміни, кардинальні перетворення у політичній, економічній, культурній сферах життя. Гостро постають питання збереження територіальної цілісності та відродження національної духовності; водночас виникає нагальна потреба у необхідності культурного плюралізму.

У цьому діалозі особливу роль відіграє Крим – своєрідний «культурний міст», що зв'язує Європу і Азію, Захід і Схід. Кримський півострів недарма називають «світом у мініатюрі», «історико-культурною Меккою», «музеєм під відкритим небом», бо споконвіку він являє собою мозаїку культур більше ста етносів. У різні часи тут мешкали кіммерійці, таври, скіфи, сармати, греки, римляни, готи, гуни, авари, хазари, булгари, слов'яни, печеніги, половці, монголо-татари, італійці, турки та ін. І кожного разу в Криму та Північному Причорномор'ї виникали яскраві та самобутні культури, що притягували до себе погляди видатних істориків, географів, письменників, серед яких Гомер і Геродот, Овідій і

Страбон, Тацит і Йосип Флавій, Прокопій Кесарійський і Костянтин Порфірогенет.

Значні зміни у формуванні нової соціокультурної ситуації в епоху Середньовіччя пов'язані з кримськотатарським етносом, ядром якого були тюркські племена. З татарським завоюванням Криму (XII–XV ст.) почалася нова хвиля культурної міграції у регіоні. Поступово формувалася кримськотатарська мова. Освіта Кримського ханства XV ст., за даними досліджень, стала тим рубежем в історії культури півострову, за яким залишилися стародавня антична і ранньосередньовічна культурні традиції. Виїзд наприкінці XVIII ст. з Криму понад 30 тисяч християн забезпечив переважний розвиток мусульманської культури. Хоча і надалі тут перетиналися та співіснували дві світові релігії – іслам і християнство. Історія культури провела в Криму свій унікальний експеримент в умовах малого географічного простору, поєднуючи різномовні етнокультурні складові, змушуючи їх до справжнього полілогу.

Депортація кримських татар у травні 1944 р. стала справжньою трагедією для одного з корінних народів України. Тільки після прийняття Декларації Верховної Ради СРСР «Про визнання незаконними і злочинними репресивних актів проти народів, що піддалися насильницькому переселенню, і забезпечення їх прав» (1989) стало можливим масове повернення

кримських татар на історичну батьківщину та їхня інтеграція в українське суспільство та його культурний простір.

Передусім репатріація стала могутнім рухом, що розширив розуміння цього народу про свою ідентичність, історичні права на кримській землі та місце серед інших етносів України. Важливим чинником цього процесу стала мусульманська релігія, яка не втрачає своїх позицій особливо в побутовій сфері. Формувалися навіть радикальні ісламські товариства, що виступали за посилення ролі релігії в житті населення. Водночас, особливо серед молоді, зростала тенденція секуляризації. Така дволярність релігійного життя Криму є однією з особливостей діалогу Захід – Схід на нашій території. Разом з тим процес репатріації виявився досить складним, незважаючи на відсутність мовного бар'єру, єдність освітніх та професійних стандартів на території СРСР. Переселенці навіть не вимагали повернення незаконно забраного в них житла.

Спочатку шалений тиск тоталітарної системи, кримської влади і шовіністичних організацій, а потім відтворення вже в нових умовах практики протидії кримськотатарському національному руху, в якому вбачали загрози, вже Українською державою і частково суспільством гальмували соціокультурну реінтеграцію кримських татар.

Події лютого – березня 2014 р. могли лише деконструювати цю пострадянську політику щодо кримськотатарської проблеми, але не створювали нову із достатнім рівнем довіри до представників цього народу, що була б необхідною для партнерства з метою

захисту територіальної цілісності України в Криму. Роки окупації підтвердили, що найбільш мобілізованими і одночасно лояльними до Української держави на півострові були і є саме кримські татари. У найкритичніший 2014 р., відкрито підтримавши цілісність України, вони зрештою опинились сам-на-сам із агресором. Звісно, декого з них деморалізували відвід українських військ і відмова воювати за Крим. Водночас навіть ті, хто мало не розчарувався, за останні п'ять років на власному досвіді змогли переконатися у різниці ставлення до кримських татар з боку Росії (переслідування, репресії, переписування історії) та з боку України, що послідовно підтримує прагнення кримськотатарського народу до збереження та розвитку, перш за все соціокультурного.

Саме міжкультурний діалог може виступити в цій ситуації як примірювальний фактор, що не тільки попереджає виникнення конфліктів, а й виступає гарантією соціальної злагоди, унеможлиблює такі явища, як культурна зарозумілість і самозакоханість, зневага до інших культур, подвійні стандарти у ставленні до «своїх» та «чужих»; небажання змінювати стереотипне сприйняття іншого народу.

Міжкультурний діалог Захід – Схід не заперечує процесам, спрямованим на визначення культурної ідентичності, унікальності культур, установлення культурної автономії – і в цьому відмітна риса сучасної культурно-національної ситуації в Україні.

Ще один важливий аспект теми пов'язаний з розвитком ділових відносин, міжнародним співробітництвом, що сприяє

подоланню ідеологічного та політичного протистояння. Бо світ не одноманітний, а багатокультурний, багатомовний, багатоконфесійний, в якому кожна з країн прагне досягти значних успіхів. Не випадково гасло ХХІ ст. – «єдність у різноманітності». Разом з тим навіть народи-сусіди, що мають спільні звичаї, традиції та сповідують одну релігію, відзначаються істотними розбіжностями в ділових відносинах. Неважко уявити, які труднощі виникають підчас спілкування українських підприємців, вчених, освітян з представниками навіть високорозвинених ОАЕ, Японії чи Китаю, що і досі для багатьох європейців залишаються таємничими і незбагненими.

Фахівці-міжнародники висловлюють протилежні погляди на те, наскільки представники західних і східних культур повинні враховувати етнічні особливості спілкування, ведучі спільні справи. Деякі з них вважають, що інтенсивність сучасного ділового життя приводить до поступового розмивання національних меж. Глобалізація інформаційних систем сприяє взаємопроникненню стилів спілкування в різних регіонах світу, формує єдині стратегії та тактики ведення переговорів, організації прийомів, презентацій, стандартизує вимоги до ділового одягу, листування тощо. Інші спеціалісти, навпаки, схильні надавати національним особливостям виключного значення, бо цінності, навички поведінки, традиції, засвоєні в сім'ї, створюють у ділових контактах значні проблеми для носіїв різних культур. До того ж, особливо у бізнесі, з'являється

все більше підприємців, які зовсім не мають досвіду міжнародного спілкування і ведуть справи саме в національному стилі.

У всякому разі, ніхто з дослідників цієї проблеми не стверджує, що національні особливості зовсім не мають значення в ділових відносинах і їх можна ігнорувати. Поки інтереси партнерів з різних країн збігаються, розбіжності не принципові, але як тільки виникає конфлікт, вони починають відігравати суттєву роль. Треба також пам'ятати, що, перебуваючи в іншій країні, ділова людина спілкується не тільки з партнерами і клієнтами, а й місцевим населенням, необізнаним у правилах міжнародного ділового етикету. А тому, щоб уникнути непорозумінь, краще заздалегідь ознайомитись з особливостями поведінки, культури побуту, притаманними місцевим мешканцям. Звичайно, національний стиль спілкування – це найбільш поширені, типові, ймовірні особливості мислення і поведінки, не характерні усім без винятку представникам даної нації. Але підчас спілкування з іноземцями знання цього стилю обов'язково стануть у пригоді. Вони не просто засвідчать повагу до партнерів, а й продемонструють позицію готовності до збагачення особистих ціннісних орієнтацій. Шанобливе ставлення до партнерів-іноземців – це процес засвоєння нового соціального досвіду.

Звісно, що розглянуті аспекти міжкультурного діалогу Захід – Схід в сучасній Україні не вичерпують цієї складної наукової проблеми. Але і вони свідчать про те, що утвердження у глобалізованому світі головного етичного принципу гуманізму

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

здійснюються саме через культуру, в якій кожний суб'єкт репрезентує передусім національну культуру, водночас перебуваючи в системі культури глобальної. Міжкультурний діалог можливий лише завдяки спільним цінностям, перш за все моральним, які об'єднують полікультурне суспільство.

Список літератури: 1. *Бахтин М. М.* Естетика словесного творчства / М. М. Бахтин М.: Искусство, 1986. 445 с. 2. *Библер В. С.* Культура. Диалог культур (опыт определения) / В. С. Библер // Вопросы философии. 1989. № 6. С. 31 – 42. 3. *Демещенко В. В.* На шляху до світової культури: взаємодія Заходу і Сходу // Культура і мистецтво у сучасному світі: Зб. наук. праць КНУКіМ. Вип.4. К., 2003. С. 11 – 18. 4. *Зоценко О. В.* Інформаційне суспільство: ознаки й динаміка // Інтелект. Особистість. Цивілізація. Темат. зб. наук. праць із соціально-філософських проблем. Донецьк: ДонДУЕТ, 2004. № 3. 5. *Моль А.* Социодинамика культуры / А. Моль. М.: Ком. Книга, 2005. 416 с. 6. Науковий діалог «Схід-Захід». Матер. IV всеукр. конфер. з міжнар. участю, (м. Кам'янець-Подільський, 25 травня 2015 р.): у 2-х частинах. Кам'янець-Подільський: Інновація, 2015. Ч. 2. 216 с. 7. *Петутіна О. О., Міщенко М. М.* Діалог культур: нові напрямки та інструменти дослідження / Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти [Текст]: зб. наук. праць. Вип. 49 (53). Х.: НТУ «ХП», 2018. С. 91 - 105. 8. *Рікьор П.* Сам як Інший / П. Рікьор. К.: Дух і літера: Центр Європ. гуманітар. дослідж. Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія», 2002. 456 с.

Bibliography (transliterated): 1. Bahtin M. M. Jestetika slovesnogo tvorcestva / M. M. Bahtin M.: Iskusstvo, 1986. 445 p.
2. Bibler V. S. Kul'tura. Dialog kul'tur (opyt opredelenija) / V. S. Bibler // Voprosy filosofii. 1989. № 6. P. 31 – 42.
3. Demeshhenko V. V. Na shlyaxu do svitovoyi kul'tury`: vzayemodiya Zaxodu i Sxodu // Kul'-tura i my`steczstvo u suchasnomu sviti: 3b. nauk. pracz` KNUKiM. – Vy`p.4. K., 2003. P. 11 – 18. 4. Zoshhenko O. V. Informacijne suspil`stvo: oznaky` j dy`namika // Intelekt. Osoby`stist`. Cy`vilizaciya. Temat. zb. nauk. pracz` iz social`no-filosofs`ky`x problem. Donecz`k: DonDUET, 2004. № 3. 5. Mol' A. Sociodinamika kul'tury / A. Mol'. M.: Kom. Kniga, 2005. 416 p. 6. Naukovy`j dialog «Sxid-Zaxid». Mater. IV vseukr. konfer. z mizhnar. uchastyu, (m. Kam'yanecz`-Podil`s`ky`j, 25 travnya 2015 r.): u 2-x chasty`nax. Kam'yanecz`-Podil`s`ky`j: Innovaciya, 2015. Ch. 2. 216 p. 7. Petutina O. O., Mishhenko M. M. Dialog kul'tur: novi napryamky` ta instrumenty` doslidzhennya / Problemy` ta perspekty`vy` formuvannya nacional`noyi gumanitarno-texnichnoyi elity` [Tekst]: zb. nauk. pracz`. Vy`p. 49 (53). X.: NTU “XPP”, 2018. P. 91 – 105. 8. Rik`or P. Sam yak Inshy`j / P. Rik`or. K.: Dux i litera: Centr Yevrop. gumanitar. doslidzh. Nacz. un-tu «Ky`yevovo-Mogy`lyans`ka akademiya», 2002. 456 p.

Петутіна О. О.

МДЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ ЗАХІД – СХІД
У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Стаття присвячена актуальній в сучасній Україні проблемі – міжкультурному діалогу Захід – Схід, що має різні аспекти. Важливими є саме моральні засади цього діалогу: гуманізм, толерантність, солідарність, відповідальність. Діалог культур – це потреба в їх взаєморозумінні та взаємозбагаченні при необхідності збереження різноманіття полікультурного світу. Міжкультурний діалог Захід – Схід не заперечує процесам, спрямованим на визначення культурної ідентичності, унікальності культур – і в цьому відмітна риса сучасної етнокультурної ситуації в Україні.

Ключові слова: міжкультурний діалог, Захід – Схід, плюралістичний світ, толерантність, відповідальність, культурна ідентичність, національний стиль спілкування.

Петутина Е. А.

МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ ДИАЛОГ ЗАПАД – ВОСТОК В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Статья посвящена актуальной в современной Украине проблеме – межкультурному диалогу Запад – Восток, который имеет разные аспекты. Наиболее важными в нем являются моральные принципы: гуманизм, толерантность, солидарность, ответственность. Диалог культур – это их потребность во взаимопонимании и взаимообогащении при необходимости сохранения многообразия поликультурного мира. Межкультурный диалог Запад – Восток не противоречит процессам,

направленим на виявлення культурної ідентичності, унікальності культур – і в цьому отличительная черта сучасної етнокультурної ситуації в Україні.

Ключевые слова: межкультурный диалог, Запад – Восток, плюралистический мир, толерантность, ответственность, культурная идентичность, национальный стиль общения.

Petutina O. O.

WEST – EAST INTERCULTURAL DIALOGUE IN THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY

The article is devoted to the urgent issue in contemporary Ukraine – the West – East intercultural dialogue with its different aspects. The most important parts of it are moral principles: humanism, tolerance, solidarity, responsibility. The dialogue of cultures is their need for mutual understanding and mutual enrichment in order to preserve the diversity of the multicultural world. The intercultural dialogue between West and East does not contradict the processes aimed at revealing cultural identity, the uniqueness of cultures – and this is a hallmark of the modern ethnocultural situation in Ukraine.

Key words: intercultural dialogue, West – East, pluralistic world, tolerance, responsibility, cultural identity, national communication style.

ДЕМОГРАФІЧНІ ВТРАТИ ВІД ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РР. У КРАСНОКУТСЬКОМУ РАЙОНІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сучасна Україна є постгеноцидною країною. Голодомор 1932–1933 рр. став найбільшою демографічною катастрофою в історії України. Менше, ніж за рік у часи Голодомору загинуло більше українців, ніж були втрати сільського населення України під час бойових дій Другої світової війни, коли фронт протягом 1941–1944 рр. двічі прокотився територією України. Голодомор 1932–1933 рр. став ефективним засобом політики сталінського тоталітарного режиму, спрямованого на упокорення українців. Знищення українських селян голодом у 1933 році супроводжувалося масовими репресіями проти української еліти, припиненням політики «українізації» та поверненням до традиційної політики російщення України.

Серед 7-ми тодішніх областей УСРР, найбільших демографічних втрат від Голодомору 1932–1933 рр. зазнала Харківська область, поряд з Київською. Голодомор охопив усі без винятку 83 райони області, серед них Краснокутський. Перепис населення 17.12. 1926 року проводився напередодні насильницької колективізації та Голодомору 1932–1933 рр. Опублікування, заборонених за радянських часів статистичних матеріалів перепису

населення 06.01. 1937 року надало можливість провести аналіз змін чисельності населення окремих районів Харківщини за 1926–1937 рр. («Доповідна начальника управління народногосподарського обліку Держплану УСРР Асаткіна «Про попередні результати перепису населення» від 15.01. 1937 року») до ЦК КП(б)У та СНК УСРР [1, С. 381–403].

За радянських часів тема Голодомору 1932–1933 рр. була табуована, а тому і результати перепису населення 1937 року були засекречені, бо в них фіксувалося значне скорочення чисельності населення України, порівняно з переписом 1926 року. За останні 30 років в Україні з'явилося значне число наукових праць, присвячених демографічним втратам спричиненим Голодомором 1932–1933 рр. Важливе значення має науковий доробок за цією тематикою В.І. Марочка [2], В.І. Сергійчука [1], С.В. Кульчицького [3]. У 2008 році опубліковано, а в 2018 році перевидано «Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Харківська область» [4].

Мета статті: на основі аналізу статистичних матеріалів переписів населення 1926 та 1937 рр. та обліку населення на 01.01. 1932 року [1, С.381] визначити зміни чисельності населення Краснокутського району за двома періодами: 1926–1931 рр. та 1932–1937 рр., а також у цілому за 1926–1937 рр., що сприятиме виявленню демографічних втрат району населення від Голодомору 1932–1933 рр., проведені розрахунки надано у таблиці [5].

Краснокутський район створено 07.03. 1923 року у складі Богодухівської округи Харківської губернії на основі об'єднання Краснокутської, Качалівської, Мурафської та Пархомівської волостей колишнього Богодухівського повіту [6]. У 1928 році до складу Краснокутського району приєднано Колонтаївський район, який створено 07.03. 1923 року шляхом об'єднання колишніх Колонтаївської та Костянтинівської волостей Богодухівського повіту [6]. Перепис населення 1926 року проводився окремо за Краснокутським та Колонтаївським районами, а перепис населення 1937 року в межах тогочасного Краснокутського району.

За 1-й період (1926–1931 рр.) чисельність населення Краснокутського району (разом з Колонтаївським) збільшилася з 71,2 тис. осіб до 76,8 тис. осіб, тобто на 7,86% (5,6 тис. осіб), попри насильницьку колективізацію та розкуркулення 1929–1931 рр. Без цих втрат приріст чисельності населення Краснокутчини був би ще більшим. Щорічний приріст чисельності населення району за ці 5 років досягав 1,57% (1,1 тис. осіб) [5]. Це зростання було забезпечено насамперед високим рівнем народжуваності, що сприяло природному приросту чисельності населення. Якби не було розкуркулення, то зростання чисельності населення у цьому районі за 1-й період був би ще вищим – не менше 2% щорічно. Доволі значною була також у Краснокутському районі і густина (щільність) населення. До того ж, за 1926–1931 рр.

густота населення у цьому районі збільшилася з 69,5 осіб на 1 км² до 74,9 осіб на 1 км², тобто на 7,8% (5,4 особи на 1 км²) [5].

На відміну від 1-го періоду (1926–1931 рр.), коли спостерігався досить помітний приріст чисельності населення, за 2-й період (1932–1937 рр.) відбувалося значне скорочення чисельності населення Краснокутського району якраз внаслідок Голодомору 1932–1933 рр. Зокрема, якщо на 01.01. 1932 року чисельність населення Краснокутського району досягала 76,8 тис. осіб, то на 06.01. 1937 року скоротилася до 54,0 тис. осіб, тобто на 29,68 % (22,8 тис. осіб), або майже на третину. За цей же час помітно знизилася також і густота (щільність) населення у цьому районі: з 74,9 осіб на 1 км² до 52,7 осіб на 1 км², тобто на 29,6 % (22,2 осіб на 1 км²) [5].

Однак, реальні людські втрати від Голодомору 1932–1933 рр. у Краснокутчині були ще більшими, бо скорочення чисельності населення за 1932–1937 рр. не враховувало незначний приріст чисельності населення у перші постгеноцидні роки (1934–1936 рр.), а особливо переселення на терени району мігрантів: 750 родин із Центрально-Чорноземної області Російської Федерації у листопаді-грудні 1933 року, відповідно до таємної (з грифом «не подлежить оглашению») Постанови РНК СРСР від 25.10. 1933 року «Про переселення в Україну 21.000 сімей колгоспників» [1, С. 192] та 300 родин з прикордонних районів тодішніх Київської та Вінницької областей у 1935 році. Загальне число переселенців складало у районі не менше 5,2 тис. осіб.

Переселення такого значного числа мігрантів на терени Краснокутчини не було випадковим. Голодомор винищив так багато українських селян, що не вистачало робочих рук. До того ж, таке масове переселення стало можливим, бо Голодомор «звільнив» від господарів багато хат, де й було розселено нових переселенців, які значно поліпшили свої побутові умови. Без урахування переселенців (5,2 тис. осіб), чисельність населення району у 1937 році складала лише 48,8 тис. осіб, а не 54,0 тис. осіб [5]. Тобто, кожен 10-й мешканець Краснокутчини у 1937 році належав до недавніх мігрантів – переважно росіян.

Масове переселення росіян на терени Краснокутчини, як і інших сільських районів України, свідчить про політику сталінського тоталітарного режиму, щодо змін етнічного складу населення на користь росіян, точніше заміну українців, винищених Голодомором, на росіян. Однак, за 2–3 покоління поодинокі представники дисперсно розселеної російської етнічної меншини у Краснокутчині зазнали природної мовної та етнічної асиміляції з боку української етнічної більшості.

Тому, якщо не враховувати переселенців, переважна більшість серед яких були росіянами, яких сталінський режим розселив у хатах, вимерлих від Голодомору українців, чисельність населення Краснокутського району за 1932–1937 рр. скоротилася на **36,46% (28,0 тис. осіб)**, з 76,8 тис. осіб до 48,8 тис. осіб, *тобто більше, ніж на третину*. Без урахування переселенців, то за 1926–1937 рр. густина населення у

Краснокутчині істотно знизилася: з 74,9 осіб на 1 км² до 47,6 осіб на 1 км², тобто на 36,4% (27,3 осіб на 1 км²) [5].

Незважаючи на значне зростання чисельності населення Краснокутського району за 1926–1931 рр., інтенсивне скорочення його чисельності населення за 1932–1937 рр. призвело до того, що і в цілому за 1926–1937 рр. спостерігалось також зменшення загальної чисельності населення району. Так, за цей час чисельність населення Краснокутчини зменшилася з 71,2 тис. осіб до 54,0 тис. осіб, тобто на 24,15% (17,2 тис. осіб), або майже на четверть. Якщо не враховувати переселенців, то скорочення чисельності населення Краснокутчини виявилось ще більш інтенсивним – на 31,46% (22,4 тис. осіб), тобто майже на третину, з 71,2 тис. осіб до 48,8 тис. осіб [5].

За 1926–1937 рр., внаслідок помітного скорочення чисельності населення, зазнала скорочення і густота (щільність) населення у Краснокутському районі з 69,5 осіб на 1 км² до 52,7 осіб на 1 км², тобто на 24,1% (16,8 осіб на 1 км²). Без урахування переселенців, густота населення у Краснокутчині за 1926–1937 рр. знизилася ще помітніше: з 69,5 осіб на 1 км² до 47,6 осіб на 1 км², тобто 31,5% (21,9 осіб на 1 км²), тобто майже на третину [5].

Величезні втрати населення були спричинені тим, що 14 листопада 1932 року Краснокутчину, як і більшість районів тодішньої Харківської області, постановою бюро Харківського обкому ЦК КП(б)У віднесено до районів «занесених на «чорну

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

дошку» [4., С. 1008]. Тобто, населення району опинилося у «гетто» і було приречене на масове вимирання.

Висновки. Таким чином, внаслідок Голодомору 1932–1933 рр. Краснокутський район поніс досить значні демографічні втрати. Таке інтенсивне скорочення чисельності населення та зниження густоти (щільності) населення призвело до масового заселення району переселенцями, насамперед з Росії, які поселялися в хатах знищених Голодомором 1932–1933 рр. українців. За переписом населення 1926 року частка українців серед усього населення Краснокутського району досягали 98,6%, а серед усього населення Колонтаївського району – 98,8%. Отже, Голодомор 1932–1933 рр. у Краснокутщині, як і цілому в тодішній УСРР, дійсно став геноцидом українського народу. За «сухою» статистикою демографічних втрат від Голодомору 1932–1933 рр. трагічні долі мільйонів українських селян, коли були знищені цілі родини, від яких не залишилося жодного нащадка, внаслідок політики геноциду, яку свідомо проводив сталінський тоталітарний режим.

**Таблиця 1 – Зміни чисельності та густоти населення
Краснокутського району за 1926–1937 рр.**

	1926	1932	1937	1937*	1926-1931		1932-1937	
	тис. осіб	тис. осіб	тис. осіб	тис. осіб	тис. осіб	%	тис. осіб	%
Чисель- ність	71,2	76,8	54,0	48,8	5,6	7,86	-22,8	- 29,68
	осіб на 1 км ²	осіб на 1 км ²	осіб на 1 км ²	осіб на 1 км ²	осіб на 1 км ²	%	осіб на 1 км ²	%

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Густота населення	69,5	74,9	52,7	47,6	5,4	7,8	-22,2	29,6
-------------------	------	------	------	------	-----	-----	-------	------

Продовження таблиці.

	1926-1937		1932-1937*		1926-1937*	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%
Чисельність	-17,2	-24,15	-28,0	-36,46	-22,4	-31,46
	осіб на 1 км ²	%	осіб на 1 км ²	%	осіб на 1 км ²	%
Густота населення	-16,8	-24,1	27,3	-36,4	-21,9	-31,4

* без урахування переселенців

Список літератури: 1. *Сергійчук В. І.* Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид українства. Вишгород, ПП Сергійчук В.І. 2018. 432 с. 2. *Марочко В.І.* Енциклопедія Голодомору 1932-1933 років в Україні. Дрогобич, Коло. 2018. 576 с. 3. *Кульчицький С. В.* Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. Київ, Наш час. 2007. 424 с. *Кульчицький С., Єфіменко Г.* Демографічні наслідки Голодомору 1933 р. в Україні. *Всесоюзний перепис 1937 р. в Україні: документи та матеріали.* Київ, Інститут історії НАН України. 2003. 92 с. 4. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Харківська область. Харків, Золоті сторінки. 2018. 1023 с. 5. Таблиця. 6. Постанова ВУЦВК «Про адміністративно-територіальний поділ Харківщини». *Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України.* 1923. № 18 – 19. Арт. 313.

Bibliography (transliterated): 1.Serhijchuk V. I.

Holodomor 1932–1933 rr. iak henotsyd ukrainstva. Vyshhorod, PP Serhijchuk V.I. 2018. 432 s. 2.Marochko V.I. Entsyklopediia Holodomoru 1932-1933 rokiv v Ukraini.Drohobych, Kolo. 2018. 576 p. 3.Kul'chyts'kyj S. V. Holodomor 1932–1933 rr. iak henotsyd: trudnoschi usvidomlennia. Kyiv, Nash chas. 2007. 424 p. Kul'chyts'kyj S., Yefimenko H. Demorafichni naslidky Holodomoru 1933 r. v Ukraini. Vsesoiuznyj perepys 1937 r. v Ukraini: dokumenty ta materialy. Kyiv, Instytut istorii NAN Ukrainy.2003. 92 p. 4.Natsional'na knyha pam'iaty zhertv Holodomoru 1932–1933 rokiv v Ukraini. Kharkivs'ka oblast'. Kharkiv, Zoloti storinky. 2018. 1023 s. 5. Tablytsia. 6.Postanova VUTsVK «Pro administratyvno-terytorial'nyj podil Kharkivs'chyny». Zbirnyk uzakonen' ta rozporiadzhen' Robitnyche-Selians'koho uriadu Ukrainy.1923. № 18 – 19. Art. 313.

Скляр В. М.

ДЕМОГРАФІЧНІ ВТРАТИ ВІД ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РР. У
КРАСНОКУТСЬКОМУ РАЙОНІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Найбільші демографічні втрати від Голодомору 1932–1933 рр., поряд із Київщиною, мала і Харківщина. На основі аналізу статистичних матеріалів переписів населення 1926 та 1937 рр. виявлено інтенсивне скорочення чисельності населення Краснокутського району Харківської області. Внаслідок Голодомору 1932–1933 рр. Краснокутчина втратила майже третину всього населення. На місце винищених голодом українців

сталінський режим поселив мігрантів, насамперед росіян з Центрально- Чорноземної області Росії. Тому, безпосередні людські втрати від Голодомору у Краснокутському районі були ще більшими, бо перепис 1937 року враховував не лише населення, яке вижило після цієї демографічної катастрофи, але й недавніх переселенців. Голодомор 1932–1933 рр. у Краснокутському районі, як і на інших сільських теренах тодішньої УСРР, став геноцидом українства. Серед загальної чисельності населення Краснокутчини за переписом населення 1926 року частка українців досягала 99%.

Ключові слова: зміни чисельності населення, густина (щільність населення), Краснокутський район, Харківська область, переписи населення 1926 та 1937 рр., Голодомор 1932–1933 рр., демографічні втрати.

Sklyar V. M.

DEMOGRAPHIC LOSSES FROM THE HOLODOMOR OF 1932– 1933 IN KRASNOKUTSK DISTRICT OF KHARKIV REGION

The largest demographic losses from the Holodomor of 1932–1933, together with the Kyiv region, were also in Kharkiv region. On the basis of the analysis of statistical materials of the 1926 and 1937 census, an intensive reduction of the population of the Krasnokutsk district of Kharkiv region was revealed. As a result of the Holodomor of 1932–1933, the district lost almost a third of its population. In place of the extinct Ukrainians, the Stalinist regime settled the migrants, first of all,

Russians from the Central Black Earth region of Russia. Therefore, the immediate human losses because of the Holodomor in the Krasnokutsk region were even greater, because the 1937 census took into account not only the population that survived in this demographic catastrophe, but also recent migrants. The Holodomor of 1932–1933 in the Krasnokutsk district, like other rural areas of the then USSR, became a genocide of Ukrainian people. Among the total population of Krasnokutchyna at the 1926 census, the proportion of Ukrainians reached 99%.

Key words: population changes, density (population density), Krasnokutsk district, Kharkiv region, population census of 1926 and 1937, Holodomor of 1932-1933, demographic losses.

УДК 621.3 (09)+621.3 (477)

Тверитникова О. Є.,

Демідова Ю. Є.

м. Харків, Україна

З ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ ТА АТЕСТАЦІЇ НАУКОВИХ КАДРІВ ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

Інтеграційні процеси в галузі вищої технічної освіти актуалізують вивчення історичного досвіду становлення та розвитку системи підготовки та атестації аспірантів і докторантів, що сформувалася впродовж ХХ ст. у вищій технічній школі. Проблеми реформування й оптимізації системи підготовки кадрів

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

вищої кваліфікації є актуальними і для європейських країн. Україна має визнані позиції у європейському науково-освітньому просторі. Дворівнева система підготовки й атестації аспірантів і докторантів, що склалася у минулому столітті має певні як недоліки так і переваги і потребує додаткового вивчення.

Проблема підготовки аспірантів і докторантів для різних наукових сфер вивчалася дослідниками С. Сисоєва, І. Регейло [1], Е.В. Астахова [2], О.С. Попович, Л.С. Лобанова [3] та ін.

Мета статті – дослідження системи підготовки кадрів вищої кваліфікації для технічної галузі України впродовж ХХ ст.

Система підготовки кадрів вищої кваліфікації почала формуватися в Україні ще в першій чверті ХХ ст. зі створенням у 1921 р. науково-дослідних кафедр при вищих навчальних закладах. Підготовка наукових кадрів проводилася також безпосередньо в системі Українською академією наук. У цей період були розроблені перші положення, впорядковано початкові положення системи підготовки наукового потенціалу. Поступово аспірантура та докторантура стала основною формою підготовки наукового потенціалу. Здобуття наукового ступеня доктора наук здійснювалося на основі кандидатського ступеня, але передбачалися деякі винятки. В окремих випадках ступінь доктора наук можна було надавати без захисту дисертації за певний винахід або відкриття, за умов подання підручника, опублікованої чи неопублікованої монографії. Докторський ступінь міг отримати

також здобувач без кандидатського ступеня, який мав значні наукові досягнення [2].

Централізованої системи підготовки докторантів тривалий термін не існувало, що знижувало ефективність роботи. Не було єдиного центру, що регулював та здійснював атестацію наукових кадрів. Рівень кваліфікації вступників був дуже низький і не передбачав продовження наукової роботи над докторськими дисертаціями. Все це впливало на недостатню чисельність докторів наук у науково-дослідних та навчальних установах.

Новий етап у розвитку системи підготовки кадрів вищої кваліфікації розпочався в перші повоєнні роки. Кадрова криза, проблема відновлення наукового потенціалу негативно впливали на вирішення завдань комплектування науковцями вищої школи. Керівництво аспірантурою навчальних та наукових закладів і система підготовки наукових кадрів залежали від науково-освітньої політики, що проводилася того часу Міністерством вищої освіти СРСР та іншими галузевими міністерствами. План прийому до аспірантури й докторантури формувався не навчальними та науковими закладами, які безпосередньо проводили набір та навчання, а галузевими центральними органами, що створювало невідповідність наявності вступників і потреб галузі. Особливо це стосувалося технічних напрямів, де контингент аспірантів і докторантів був найнижчий. До того ж план прийому до аспірантури не виконувався саме за технічними напрямами.

Становище з підготовкою докторантів у перші повоєнні роки було ще більш невизначеним. Особливо це стосувалося технічних напрямів, де контингент докторантів був найнижчий. Складність написання докторських дисертацій відбивалася на їхній якості. Відсутністю кваліфікованих наукових кадрів також гальмували підготовку наукових робіт.

Подальший розвиток системи підготовки аспірантів і докторантів наповнився новими реформаторськими заходами. На початку 1950-х рр. проводиться ще декілька реорганізаційних заходів щодо поліпшення підготовки аспірантів і докторантів. Низка нормативно-законодавчих актів, упроваджених упродовж 1950–1960-х рр., дали змогу врегулювати деякі аспекти навчання в аспірантурі. Зокрема постанови Ради Міністрів СРСР 1950 р., 1953 р., 1956 р. і 1957 р. дозволили модернізувати порядок вступу і навчання в аспірантурі.

Наказом МВО СРСР у 1950 р. впроваджувалося нове положення про аспірантуру, яке визнавало її основною формою підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів, також було ухвалено рішення щодо системної підготовки докторантів в Академії наук і ВНЗ. Зміст положення визначав особливості функціонування очної та заочної форми навчання у всіх навчальних і наукових закладах. Незмінним залишалися вимоги щодо закінчення аспірантури, основною з яких став обов'язковий захист, інакше дисертант відраховувався.

У другій половині 1950-х рр. активно розвивалася така форма аспірантури, як навчання без відриву від виробництва. Якщо до цього часу заочній аспірантурі належало незначне місце в системі підготовки фахівців вищої кваліфікації, то згодом контингент цієї форми навчання поступово збільшився. Удосконалювався процес підготовки аспірантів у вищих технічних навчальних закладах, зокрема підвищувалися вимоги до теоретичної підготовки аспірантів і практичної цінності наукових робіт. Підтримувалися такі форми навчання, як аспірантура з відривом від виробництва та без відриву від виробництва, а також цільова аспірантура.

Впровадження алгоритм функціонування докторантури як інституту прикріплених до АН СРСР представників навчальних закладів зі всього СРСР виявився недостатньо ефективним. 1956 р. докторантура як основна форма підготовки науковців була скасована. Альтернативою стало встановлення творчої відпустки для завершення докторських дисертацій, що тривалий час були практично єдиною формою підготовки докторантів. У подальші роки для покращення умов роботи над докторськими дисертаціями здобувачів переводили на посади наукових співробітників. Відсутність централізованої підготовки докторів наук мала негативні наслідки. Так, у 1982 р. з фактично захистився й отримав науковий ступінь 281 докторант, що становить лише 11,5% від загальної кількості докторантів. Важливим чинником розвитку

системи підготовки наукових кадрів стало поновлення в 1987 р. докторантури як складової системи безперервної освіти [4].

Впродовж 1990–2000 рр. зменшення фінансування докторантури, брак наукових консультантів вплинули на якість підготовки дисертаційних робіт. Незважаючи на те, що прийом на навчання постійно збільшувався на ефективність роботи докторантури це не впливало. Збільшення кількості навчальних закладів зумовила й збільшення контингенту. Між тим поширення науково-дослідної діяльності якщо і відбувалося то дуже низькими темпами. Недостатньо виважена система прийому, підготовки докторів наук та соціальні, економічні чинники зумовили зменшення чисельності докторів наук, особливо у вищій школі [3].

Отже, впродовж ХХ ст. відбувався активний пошук ефективних форм і методів підготовки наукових кадрів. Аспірантура розвивався на тлі екстенсивного розвитку науки. Збільшення кількості наукових закладів, відділів, кафедр, науково-дослідних лабораторій, зростання галузевого сектору потребувало збільшення чисельності наукових з вченим ступенем. Особливістю розвитку стало переваження форми навчання в аспірантурі без відриву від виробництва, як у навчальних так і в академічних установах. Була відпрацьована така форма отримання наукового ступеня, як інститут здобувачів. Ефективність роботи докторантури забезпечувала впровадження методики переводу докторантів на посади наукових співробітників.

Список літератури: 1. *Сисоєва С., Реґейло І.* Зміст підготовки докторів філософії у галузі освіти в університетах США. Педагогічний процес: теорія і практика (серія: педагогіка), № 2 (53), 2016. С. 86 – 93. 2. *Астахова Е. В.* Кадровий корпус вищої школи України: метаморфози розвитку: Монографія. Х.: Изд-во НУА, 2006. 187 с. 3. *Попович О. С., Лобанова Л. С.* Проблеми вдосконалення правового забезпечення підготовки та атестації наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні. Наука та наукознавство. 2004. № 1. С. 44 – 50. 4. *Тверитникова О. Є.* Електротехнічна галузь України другої половини ХХ ст.: напрями розвитку і здобутки: монографія; наук. ред. В.М. Скляр. Харків: ТОВ «Тім Пабліш Груп», 2017. 500 с.

Bibliography (transliterated): 1. Sy`soyeva S., Regejlo I. Zmist pidgotovky` doktoriv filosofiyi u galuzi osvity` v universy`tetaх SShA. Pedagogichny`j proces: teoriya i prakty`ka (seriya: pedagogika), № 2 (53), 2016. P. 86 – 93. 2. Astaxova E.V. Kadrovyyj korpus vysshej shkoły Ukray`ny: metamorfozy razvy`ty`ya: Monografy`ya. X.: Y`zd-vo NUA, 2006. 187 p. 3. Popovy`ch O.S., Lobanova L. S. Problemy` vdoskonalennya pravovogo zabezpechennya pidgotovky` ta atestaciyi naukovy`x kadriv vy`shhoyi kvalifikaciyi v Ukrayini. Nauka ta naukoznavstvo. 2004. № 1. P. 44 – 50. 4. Tvery`tny`kova O. Ye. Elektrotexnichna galuz` Ukrayiny` drugoyi polovny` XX st.: napryamy` rozvy`tku i zdobutky`: monografiya; nauk. red. V.M. Sklyar. Xarkiv: TOV «Tim Pabliш Grup», 2017. 500 p.

З ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ ТА АТЕСТАЦІЇ НАУКОВИХ КАДРІВ ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості формування системи підготовки й атестації наукового потенціалу вищої технічної школи України впродовж ХХ ст. На основі аналізу нормативно-правових документів встановлено характерні ознаки функціонування інституту аспірантури та докторантури на тлі освітньої державної політики ХХ ст. Акцентовано увагу на ролі професійного середовища вищої технічної школи в підготовці наукових кадрів.

Ключові слова: підготовка аспірантів і докторантів, атестація наукових кадрів, технічні науки, Україна.

Тверитникова Е. Е., Демидова Ю. Е.

ИЗ ОПЫТА ПОДГОТОВКИ И АТТЕСТАЦИИ НАУЧНЫХ КАДРОВ ВЫСШЕЙ ТЕХНИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ УКРАИНЫ

Рассмотрены особенности формирования системы подготовки и аттестации научного потенциала высшей технической школы Украины в течение ХХ в. На основе анализа нормативно-правовых документов установлены характерные признаки функционирования института аспирантуры и докторантуры на

фоне образовательной государственной политики XX в. Акцентируется внимание на роли профессиональной среды высшей технической школы в подготовке научных кадров.

Ключевые слова: подготовка аспирантов и докторантов, аттестация научных кадров, технические науки, Украина.

Tverytnykova E. E., Demidova Yu. E.

FROM EXPERIENCE OF PREPARATION AND CERTIFICATION
SCIENTIFIC STAFF OF THE HIGHER TECHNICAL SCHOOL OF
UKRAINE

The features of the formation of a system of training and certification of the scientific potential of higher technical schools of Ukraine during the twentieth century. Based on the analysis of regulatory documents, the characteristic features of the functioning of the institute of postgraduate study and doctoral studies are established against the background of educational state policy of the 20th century. Attention is focused on the role of the professional environment of the higher technical school in the training of scientific personnel.

Key words: training of graduate students and doctoral students, certification of scientific personnel, technical sciences, Ukraine.

ЗМІСТ

Воробйова Є. В., Коник Д. В. Формування моральнісних якостей у магістрантів спеціальності «публічне управління та адміністрування» в процесі фахової підготовки	3
Гуренко Ю. І. Історія концептуального вивчення феномену лідера	10
Демідова Ю. Є., Шахова Г. А. Екологічна культура в контексті формування духовно-моральнісних цінностей майбутніх фахівців	17
Кравцова Н. В., Гура Т. В., Конкін В. Н. Відповідальність як необхідний елемент самоосвітньої компетентності мабутніх фахівців машинобудівного профілю	24
Крошка Н. П. Ефективність впровадження психолого-педагогічної програми розвитку професійної відповідальності майбутніх фахівців ракетно-космічної галузі	31
Підгорний К. Ю. Сучасний посадовець-лідер: соціально-психологічні риси і властивості характеру	37
Пономарьов О. С., Харченко А. О. Духовність лідера в системі цілей його підготовки	45
Соколова Т. В. Формування навчально-пізнавальної компетентності студентів під час вивчення природничих дисциплін у закладах вищої освіти	55

Федорина Т. Є., Фоменко В. В., Сластина А. О.	
Формування лідерських якостей у студентів високого рівня спортивної майстерності	62
Чеботарьов М. К. Відповідальність як мета освіти	71
Черемський М. П. Гуманістичні та демократичні передумови духовного розвитку особистості	80
Костиря І. В., Прокопенко А. С. Формування відповідальної поведінки у підлітків	88
Рилова А. Д., Штученко І. Є. Нейролінгвістичне програмування як засіб для розвитку лідерського потенціалу молодих викладачів та науковців	97
Штученко І. Є., Кашуба Н. О. Проблема професійної відповідальності молодих викладачів	102
Назаренко О. В., Решетняк Н. Б. Про економічне забезпечення психічного здоров'я людей	110
Вандишева-Ребро Н. В., Религиозность как парадигма украинской культуры	116
Гутник М. В., Ткаченко С. С. Особливості підготовки фахівців технічного профілю у другій половині ХХ ст. (на прикладі НТУ «ХП»)	127
Кудрявцева К. О., Горошко О. І. Роль інформаційно-комунікативних технологій у формуванні політичної «культури участі» в Україні	146

Лаврінченко О. В. Розвиток теоретичних основ електротехніки в контексті підготовки інженерів в НТУ«ХПІ»	155
Маліков В. В. Роль ключової групи ЧСЧ у протидії ВІЛ-інфекції / СНІДу: морально-етичний вимір	164
Мотенко Я. В., Шишкіна Є. К. Історична освіта як фактор формування громадянського суспільства	175
Петугіна О. О. Міжкультурний діалог Захід – Схід у сучасному українському суспільстві	180
Скляр В. М. Демографічні наслідки Голодомору 1932 – 1933 рр. для Харківщини	191
Тверитникова О. Є., Демідова Ю. Є. З досвіду підготовки та атестації наукових кадрів вищої технічної школи України	201

Наукове видання

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Збірник наукових праць

Випуск 50 (54)

Відповідальний за випуск проф. *Н.В. Підбуцька*

Підп. до друку р. Формат 60 × 84 1/8. Папір Prima Сору
Друк – ризографія. Гарнітура Times. Умов. друк. арк. Обл.-видав. арк.
Наклад 100 прим. Зам. № . Ціна договірна.

НТУ “ХП”, 61002, Харків-2, вул. Кирпичова, 2

Видавничий центр НТУ “ХП”. Свідоцтво ДК № 116 від 10.07.2000 р.

Друкарня НТУ “ХП”, 61002, Харків, вул. Кирпичова, 2